

Історія старого Катеринослава та губернії у світлинах

Дніпро
2021

**Дніпровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна**

Історія старого Катеринослава та губернії у світлинах

Упорядниця Анна Адамян

**Дніпро
2021**

- I 90 **Історія старого Катеринослава та губернії у світлинах /** упоряд. А. Р. Адамян ; за заг. ред. к. н. соц. ком. Т. О. Колесникової ; Науково-технічна бібліотека ; Дніпров. нац. ун-т залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна. – Електрон. вид. – Дніпро : Дніпров. нац. ун-т залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна, 2021. – 414 с.

ISBN 978-617-7440-37-5 (PDF)

Звідки ми родом? Таке питання рано чи пізно задає собі кожна людина. Хто проживав на землях, де зараз живемо ми самі? Які спогади зберігає наш край? Як виникла назва, котру досить довго носило наше місто? Що відбувалося на цих землях у самі буремні часи української історії? Які будівлі збереглися з давнини, які з них зникли назавжди і як зберегти те, що витримало удари часу та подій, для наступних поколінь? На ці питання та на багато інших відповість ця книга.

Видання призначене для широкого кола читачів, в т. ч. студентів ЗВО та коледжів. Книга буде цікава для всіх, хто любить старожитності та цікавинки минулого, кого хвилює історія краю та залишки архаїчної катеринославської архітектури. Читачі, що звернуться до цієї книги, дізнаються про щось нове і зацікавляться історією краю та збереженням його культурної спадщини.

[Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна](#)
[Науково-технічна бібліотека ДНУЗТ](#)

Цей твір ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons «Attribution-NonCommercial-ShareAlike» («Із Зазначенням Авторства – Некомерційна – Поширення На Тих Самих Умовах») 4.0 Міжнародна

Подяка

Укладачка А. Адамян виражає подяку своїм колежанкам, соратницям у створенні книги та її першим читачкам:

- **Колесниковій Тетяні Олександрівні**, директорці [науково-технічної бібліотеки Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна \(ДНУЗТ\)](#), к.н. із соціальних комунікацій, с.н.с., яка подала ідею, забезпечила наукове, організаційне та редакційне підґрунтя у створенні видання, надихала і вірила в результат;

- **Щербині Марині Олегівні**, заступниці директорки [науково-технічної бібліотеки ДНУЗТ](#), яка творчо, сумлінно, натхненно та фахово забезпечила технічне редагування мультимедійного видання та його підтримку на онлайн-платформі;

- **Всьому колективу Бібліотеки ДНУЗТ** за розумні поради і терпляче ставлення до нелегкого процесу створення книги.

Джерелом натхнення та насаги при роботі над книгою стали історичні постаті творчих титанів дніпрової землі:

- **Дмитра Івановича Яворницького**, який своїм прикладом та палкою любов'ю до рідного міста надихав укладачку та надавав творчого піднесення.

- **Козака Лазаря Глоби**, що є гідним прикладом самовідданості та вкладу у майбутнє рідної землі.

- **Козака Микити Леонтійовича Коржа**, усні розповіді якого збереглися у віках і стали першим історичним джерелом краєзнавчої історіографії міста Катеринослава.

- Ну і, звісно, саме **славне місто Дніпро (Катеринослава)** – місто красень, трудівник, воїн, творець, захисник, науковець, студент, спортсмен, митець, архітектор, книголюб...

ЗМІСТ

Перелік мап	6
Повний перелік світлин, наведених у книзі	7
Колесникова Т. О. Аматорка-дослідниця	21
Слободянюк М. А. Авторський емоційний образ міста на Дніпрі	23
Передмова	24
ЧАСТИНА 1	25
Глава 1. Славетне минуле нашої землі	28
Глава 2. Пороги, які ми втратили	32
Глава 3. Козацька сива давнина	34
Глава 4. Мальовниче Приорілля	37
Глава 5. Фортеця Кодак	42
Глава 6. Мавринський майдан	48
Глава 7. Річка Половиця	50
Глава 8. Меремо-Херсонський міст	52
Глава 9. Залізничний вокзал Катеринослава – Дніпра	54
Глава 10. Найвідоміший вигнанець південних губерній	56
Глава 11. Спасо-Преображенський кафедральний собор	59
Глава 12. Відвідини Катеринослава імператрицею Катериною II та австрійським імператором Францом Йосифом II Габсбургом	62
Глава 13. Площа Соборна	64
Глава 14. Важкі часи Катеринослава	67
Глава 15. Ретро-трамвай Катеринослава	69
Глава 16. Маскарони Дніпра	71
Глава 17. Олександрівський Південноросійський залізничний і залізопрокатний завод Брянського акціонерного товариства	88
Глава 18. Сталеві бранчі	90
Глава 19. Іменна цегла	95
Глава 20. Головний поштамт Катеринослава	97
Глава 21. Козак Лазар Остапович Глоба	102
Глава 22. Палац князя Потьомкіна	103
Глава 23. Парк імені Т. Г. Шевченка	109
Глава 24. Найвідоміші люди Катеринослава	113
Глава 25. Храми Катеринослава	160
Глава 26. П'ять головних управ Катеринослава	209
Глава 27. Театри Катеринослава – Дніпра	217
Глава 28. Верстова миля – хранителька пам'яті старого міста та найдревніша кам'яна будівля нашого міста	225
Глава 29. Пам'ятник Катерині II	226
Глава 30. Половецькі кам'яні статуї – стародавні хранителі українських земель	228
Глава 31. Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна: 90 років у науці	232

ЧАСТИНА 2	251
Глава 1. Будинки та садиби центральної частини міста	252
Глава 2. Охайні катеринославські будиночки, розташовані на вулицях Ливарній, Барикадній та площі Успенській	310
Глава 3. Будинки та садиби нагірної частини міста	317
Глава 4. Проспект Пушкіна – зелений та старовинний	345
Глава 5. Прибуткові будинки на вулицях А. Фабра та Тихій	349
Глава 6. Будинки поліцейської частини міста: вулиці Шевченка, Січових Стрільців, М. Грушевського, Святослава Хороброго, Короленка та вулиць Нижнетроїцького ринку	354
Глава 7. Осередок старого міста на вулиці Гоголя	383
Глава 8. Архаїчна вулиця Старокозацька	390
Глава 9. Багато старих катеринославських будиночків збереглося також на вулицях Шевченка, Паторжинського, Чернишевського, О. Гончара	396
Глава 10. Дніпро старовинний у нічному освітленні	404
Глава 11. Дніпро – старовинний та зруйнований	406
Старі та сучасні назви вулиць та площ Катеринослава	409
Список використаної літератури	411

Перелік мап

Мапа 1. Мапа Катеринославської губернії (1821 р.)	25
Мапа 2. Катеринослав (схема лівобережного самарсько-кільченського Катеринослава з сучасними координатами)	27
Мапа 3. Карта шляху річки Половиці у підземному колекторі міста	50
Мапа 4. Карта шляху залізничної гілки, яка пролягала через територію ДПТУ	234

[\[Зміст\]](#)

Повний перелік світлин, наведених у книзі

1. Герб Катеринославської губернії	26
2. Катеринославська губернія (стара катеринославська листівка)	26
3. Вид на місто Катеринослав та Свято-Успенський храм (поч. ХХ ст.)	28
4. Пам'ятна дошка на березі Дніпра біля місця, де, за припущенням, загинув Святослав Хоробрий. Знаходиться біля с. Микільське-на-Дніпрі, Дніпропетровської області	29
5. Іван Акімов «Великий князь Святослав цілує свою матір та дітей своїх по воротті із Дунаю до Києва», 1773 р.	29
6. Микільський кромлех. Старовинне каміння збереглося з прадавніх часів	31
7. Зображення бога Сварога, зроблене сучасними відвідувачами Микільського кромлеху	31
8. Микільський кромлех. Кам'яні брили, викладені у формі кола	32
9. Дніпрові пороги (стара катеринославська листівка)	32
10. Свято-Троїцький собор в Новомосковську	34
11. Дзвіниця Свято-Троїцького собору	35
12. Храмовий комплекс Новомосковська	35
13. Свято-Миколаївський монастир. Зимовий храм	36
14. Свято-Миколаївський монастир. Літній храм	37
15. Успенська церква	38
16. Миколаївська церква	38
17. Варваринська церква	39
18. Вид з гори Калитва на с. Царичанка	39
19. Козацькі кургани часів козацтва виконували функцію оглядового посту	40
20. Козацький оглядовий пункт на курганах	40
21. Козацький оглядовий «бікет»	41
22. Вид із верхів'я козацької укріпленої лінії	41
23. Старий шлях річки Оріль	42
24. Гетьман Іван Михайлович Сулима. Фрагмент ікони в церкві в с. Сулимівка	43
25-26. Пам'ятний знак біля залишків козацьких редутів	44
27-28. До наших часів збереглися вали старої фортеці Кодак	45
29. Пам'ятний знак на честь гетьмана Б. Хмельницького у фортеці Кодак	45
30. Залишки редуту фортеці Кодак	45
31. Знак про те, що фортеця Кодак є пам'яткою історії та охороняється законом України	46
32-33. Вид на Дніпро з верхів'я козацького редуту	46
34-35. Гранітний кар'єр біля фортеці Кодак	47
36. Мешканці міста дуже люблять відвідувати редуту старої фортеці	47
37. Історія пам'ятки національного значення – фортеця Кодак	47
38-40. Фото Мавринського майдану у день осіннього сонцестояння	48
41-45. Залишки зруйнованого майдану біля м. Павлоград	49
46-47. Річка Жабокряч (приток р. Половиці). Балка Довга	50
48. Вхід до міського колектору, що розташований на розі вулиць Паторжинського та Південної	51
49. Балка Довга в наш час	51
50. Велике провалля: Балка Жандармська, Красноповстанська, Довга	51
51. Жандармська балка. Фото часів Катеринослава (1909 р.)	52

52. Велике провалля в осінньому тумані	52
53-54. Вид на Мерефо-Херсонський міст з набережної Дніпра	53
55. Мерефо-Херсонський міст в наш час	53
56. Залізничний вокзал (стара катеринославська листівка)	54
57. Центральний залізничний вокзал у наш час	54
58. Депо Катеринослава	55
59. Пост Амур	55
60. Станція Катеринославо (вихід на платформу)	55
61. Депо 2 залізничного вокзалу (загальний вид)	56
62. Пам'ятник О. С. Пушкіну на просп. Пушкіна в місті Дніпро	57
63. Меморіальна дошка, присвячена О. С. Пушкіну, що прикрашала будинок на вул. В. Липинського до його остаточного знесення	57
64. Меморіальна дошка, присвячена О. С. Пушкіну, що прикрашає будинок на просп. Д. Яворницького	58
65. Цей будинок відвідував О. С. Пушкін в часи свого перебування в Катеринославі	58
66. Перший проект собору, який так і не судилося реалізувати. Автор – Клод Геруа. Вид фасаду	60
67-72. Преображенський храм у наш час	62
73. Портрет Франца Йосифа часів його правління з матір'ю Марією Терезією. Художник – Джозеф Хікель	63
74. Кам'яна верстова миля біля Преображенського собору	64
75-77. Пам'ятний знак у формі хреста на честь загиблих героїв УНР	66
78-79. Меморіал та вічний вогонь на честь героїв Другої Світової війни	66
80. Григор'єв Никифор Олександрович (фото від 1 січня 1919 р.)	67
81. Антон Іванович Денікін (фото приблизно 1918-1919 рр.)	68
82. Андрій Григорович Шкуро (фото 1919 р.)	68
83. Катеринославський трамвай (стара катеринославська листівка)	70
84-85. Перший трамвай міста Катеринославо. Нещодавно відреставрований трамвай, який курсує влітку за маршрутом №1	70
86. Частина лінії трамвайної дороги 1897 р., яка веде на пряму до р. Дніпро на вул. Йорданську (Коцюбинського)	71
87-88. Масонські символи «око» та «чаша Грааля» на Преображенському соборі	72
89-129. Маскарони та ліпні прикраси будинків старого Катеринослава	88
130. Доменна піч Брянського заводу	89
131. Крупносортовий та бандажепрокатний стан Брянського заводу	89
132. Листопробкатний стан Брянського заводу	90
133. Написи на люку: «Пожарный Кранъ», «завод Панусъ», «Е.-Г.-В.» (Екатеринославский городской водопровод)	91
134. Написи на люку: «Инж. Ф. И. Платъ и К», «Печной заводъ», «Нижне-Днѣпровскъ»	91
135. Напис на люку «Канализация Екат. Гор. Упр.»	91
136. Написи на люку: «Заводъ Кузьмицкаго и Пенцилина», «Екатеринославъ»	92
137. Написи на люку: «Я. Г. Фрейманъ и сыновья», «основ. 1875 г.»	92
138. Написи на люку: «Александровскій Южно-Россійскій заводъ Брянскаго об-ва», «Екатеринославъ», «Е.-Г.-В.» (Екатеринославский городской водопровод). Овальний малий люк	92

139. Написи на люку: «Александровській Южно-Російській заводъ Брянскаго об-ва», «Екатеринославъ», «Е.-Г.-В.» (Екатеринославский городской водопровод). Круглий великий люк	93
140. Написи на люку: «Правительственный телефонъ», «1909». У Дніпрі збереглося лише два такі люки	93
141. Напис на люку «Е.-Г.-В.» (Екатеринославский городской водопровод)	94
142. Напис на люку «Народный комиссариат почт и телеграфов» (після 1917 р.)	94
143. Люк часів Катеринослава	94
144. Написи на люку: «А. А. Хельстремъ и Н. А. Морозов», «Екатеринославъ», «Е.-Г.-В.» (Екатеринославский городской водопровод)	95
145-152. Стара катеринославська цегла з клеймами цеглових заводів	97
153. Поштова та телеграфна контора Катеринослава (стара катеринославська листівка)	98
154-156. Будівля Головного поштамту міста в наш час	99
157. Будівля головної поштової контори Катеринослава збереглася до наших часів майже без змін	99
158. Пам'ятка-знак про те, що в цьому приміщенні розташовувалася катеринославська поштова контора	100
159. До наших часів на стіні будівлі поштамту Дніпра висить пам'ятна дошка про так званий «розгром» останнього осередку так званої «контрреволюції»	100
160. Елемент плиткової підлоги Головного поштамту нашого міста має тавро-позначку «Інж. Ф. И. Платсъ»	101
161. Вестибюль сучасного Головного поштамту	101
162. Пам'ятник козаку Глобі в парку ім. Лазаря Глоби	102
163. Сад Лазаря Глоби у наш час	103
164. Палац князя Потьомкіна (стара катеринославська листівка)	103
165. Схил Дніпра біля Потьомкінського саду (стара катеринославська листівка)	104
166. Г. О. Потьомкін-Таврічеський (1739-1791). Художник – Йоган Баптист Лампі Старший	105
167. Коронаційний портрет Катерини II роботи художника Рокотова Ф. С. (1763 р.)	106
168-177. Палац князя Потьомкіна в наш час	108
178. Вхід до парку ім. Т. Г. Шевченка	109
179. Пам'ятник Т. Г. Шевченку, розташований на Монастирському острові	109
180-189. Затишні алеї парку Т. Г. Шевченка гарні в будь-яку пору року	112
190-193. Сходи потьомкінського палацу, які ще пам'ятають шум кроків гостей, скрип ресор екіпажів і цокіт копит коней, що під'їжджають до входу. Старі, понівечені часом, але все ще присутні в парку на згадку про довге та таке цікаве минуле нашого міста	113
194. Фотографія М. Родзянка (1910 р.)	113
195. Фотографія М. Родзянка (1914 р.)	114
196. Будинок на вул. Гоголя, в якому мешкав в Катеринославі поміщик, маршалок дворян Новомосковського повіту, голова Катеринославської губерньської земської управи, голова IV Державної думи Російської імперії М. В. Родзянко	114
197. Портрет Андрія Фабра (1860 р.)	115
198. Фото вулиці та будинку, в якому жив і працював Андрій Фабр (приблизно 1850 р.)	116
199. Будинок, в якому мешкав Андрій Фабр, зберігся до наших часів	116
200. Меморіальна дошка на будинку, де жив і працював Андрій Фабр	117

201. Портрет І. К. Айвазовського. Художник – А. В. Тиранов. 1841 р. Державна Третяковська галерея	117
202. Малюнок роботи І. К. Айвазовського «Катеринослав»	118
203. Доктор Лешко-Попель. Фотопортрет зроблено приблизно в кінці XIX ст.	118
204. Фотопортрет Олени Блаватської (1877 р.)	119
205. Будинок, в якому мешкала О. Блаватська	120
206. Меморіальна дошка на будинку, в якому мешкала О. Блаватська в нашому місті	121
207-208. Портрети О. Поля, зроблені приблизно у 1800-х рр.	121
209. Двері Дніпровського Історичного музею, які носять позначку «МП», що означає «Музей Поля»	122
210-211. Пам'ятник Олександрю Полю на центральному проспекті міста Дніпро	123
212. Будинок, в якому мешкав меценат О. Поль в Катеринославі	124
213. Меморіальна дошка на будинку, в якому мешкав О. Поль	125
214. Особисті речі О. Поля, що зберігаються в Історичному музеї міста Дніпро	125
215. Родинний герб Полей та фотографія родини О. Поля, його батьки та сестри (О. Поль сидить в центрі)	126
216. Фото деяких експонатів, які зберігаються в Історичному музеї міста Дніпро	126
217. Декілька експонатів, представлених в музеї-будинку О. Поля	127
218. Ліпні прикраси на стелі будинку О. Поля	127
219. Відреставрована аутентична ліпнина будинку-музею О. Поля	128
220. Портрет Джона Юза (1894 р.)	128
221. Портрет Дмитра Яворницького (1900-ті рр.)	129
222-223. Пам'ятник Дмитру Яворницькому	130
224. Портрет Дмитра Яворницького в подобі козака	131
225. Старовинна козацька гармата біля входу до Історичного музею	131
226-228. Старовинна бронзова ручка, що прикрашає двері Історичного музею	133
229. Меморіальна дошка на будинку-музею Дмитра Яворницького	133
230-232. Меморіальний будинок-музей Дмитра Яворницького	135
233-236. Настінний розпис будинку-музею Д. І. Яворницького	137
237. Фотографічний портрет Махна Нестора Івановича (поч. XX ст.)	137
238. Лист Н. Махна до П. А. Крапоткіна (1919 р.)	138
239. Будинок архітектора Д. Тіссена. В 1919 р. саме в цьому будинку розмістився особисто Нестор Махно	139
240. Фотографічний портрет Нестора Івановича Махна (1919 р.)	140
241. Нестор Махно з дружиною та товаришами по зброї (1920 р.)	140
242. Прапор махновського ополчення	140
243. Готель «Асторія», який до наших часів прикрашає меморіальна дошка з нагадуванням про те, як в далекому 1919 р. Нестор Махно заїхав до цього готелю на коні. Саме в «Асторії» розміщався штаб анархістів та контора махновської газети «Путь к свободе»	141
244-245. Фотографічні портрети Нестора Махна часів громадянської війни	143
246. Газета «Голос Махновца» (печатна продукція армії Н. Махна)	143
247. Нестор Махно і Павло Дибенко (1919 р.)	144
248. Збереглася кримінальна справа молодого Нестора Махна, рішення по якій виносив суд Одеси	144
249. І. І. Манжура. Фотографічний портрет, зроблений приблизно у 80-ті рр. XIX ст.	145

250. Садиба Єгорових, в якій раніше знаходилася книжкова лавка	146
251. Меморіальна дошка на будинку, в якому раніше знаходився самий старий книжковий магазин нашого міста і в який часто заходив поет І. Манжура	147
252-253. Особисті речі І. Манжури, які зберігаються в домі-музеї поета в с. Рубанівському	147
254. Свято-Покровський храм в с. Рубанівське	148
255. Вічна пам'ять постраждалим від Голодомору та комуністичних репресій	149
256. Будівля Знаменського жіночого монастиря	150
257. О. Гончар (фото післявоєнних років)	150
258. Корпус гуманітарного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара	151
259-260. Меморіальна дошка на одному з корпусів Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (м. Дніпро)	152
261. І. Я. Акінфієв (фото приблизно 1890 р.)	153
262. Будинок, в якому жив Іван Якович Акінфієв (вул. І. Акінфієва, 15а)	154
263. Брежнєв Л. І.	154
264. Будинок, в якому проживав Л. І. Брежнєв у Дніпропетровську (узвіз Крутогірний)	155
265. Поет В. Підмогильний (фото приблизно 30-х рр. ХХ ст.)	155
266. Будинок, в якому жив поет В. Підмогильний	157
267. Меморіальна дошка на будинку, де жив поет В. Підмогильний	157
268. Портрет Миколи І роботи художника Франца Крюга (Ермітаж)	158
269. Фотопортрет імператора Миколи ІІ (приблизно 1910 р.)	159
270. Успенська церква (1910 р.)	161
271. Покровська церква шовково-панчішної фабрики	161
272. Зруйнована Покровська церква (фото 1941 р.)	162
273. Лазаревська церква	162
274. Севастопольський парк у наш час	163
275. Микола Іванович Пирогов. Портрет невідомого художника	164
276. Церква Чечелівського цвинтаря	164
277. На місці поховань Чечелівського цвинтаря встановлено пам'ятник	165
278-280. На місці старої церкви, яка згоріла під час війни, встановили новий храм Святого благовірного Великого князя Олександра Невського	166
281. Благовіщенська церква (1900-ті рр.)	167
282-283. Благовіщенський храм у наш час	168
284. Хрестовоздвиженська церква	169
285. Вознесенська церква (поч. ХХ ст.)	169
286. Брянська церква	170
287. Брянська церква (Будинок органної та камерної музики) в наш час	170
288. Горіх царя Миколи ІІ	171
289-290. Брянська церква (органна зала Будинку органної та камерної музики) гарна, як зовні, так і зсередини	172
291. Люстра в органній залі Будинку органної та камерної музики	172
292. Величний красень – орган Будинку органної та камерної музики	173
293-299. Внутрішнє оздоблення органної зали Будинку органної та камерної музики	175
300. Свято-Тихвінський жіночий монастир (поч. ХХ ст.)	175
301. Троїцька церква (стара катеринославська листівка, поч. ХХ ст.)	176

302-304. Свято-Троїцький собор.....	177
305. Єпархіальний центр Української православної церкви Московського патріархату (вул. М. Грушевського, 4а).....	178
306-307. Будівлю єпархіального центру УПЦ МП прикрашає скульптурне зображення Великомучениці Катерини, святої покровительки нашого міста	178
308. Єпархіальний центр УПЦ МП у нічному освітленні	179
309. Вид на Троїцький кафедральний собор зі сторони вул. Шевченка	179
310-313. Храм Богородиці «Несподівана Радість»	181
314-324. Єпархіальний центр ПЦУ. Сучасне зовнішнє оздоблення будинку Андерега.....	185
325-328. Таким будинок Андерега був до реконструкції	186
329-331. Храм Святого Георгія Переможця.....	187
332-333. Храм Спаса і Пресвятої Богородиці.....	188
334-335. Храм Іверської Божої Матері на житловому масиві Північний	189
336. Сонячні часи у дворі храму Іверської Божої Матері	190
337-341. Свято-Миколаївський храм на Монастирському острові	191
342-345. Храм Іоана Хрестителя на Січеславській набережній.....	192
346-347. Капличка в сквері біля Преображенського Собору, присвячена загиблим співробітникам поліції	193
348-351. Старий зимовий Свято-Покровський храм	194
352. Новий літній Свято-Покровський храм сучасної будови.....	195
353. Зовнішній вигляд храму Святого Іосифа	196
354-356. Внутрішнє оздоблення храму Святого Іосифа.....	197
357-358. Каплиця католицької церкви (вул. Старокозацька). В цій капличці католицька спільнота провадила свої богослужіння, поки не домоглася отримання свого костелу.....	198
359. Зовнішній вигляд кірхи Святої Катерини.....	198
360-362. Внутрішнє оздоблення кірхи Святої Катерини.....	200
363-365. Зовнішній вигляд церкви Григора Лусаварича	201
366-368. Внутрішнє оздоблення церкви Григора Лусаварича	202
369. Свято-Миколаївський собор (м. Кам'янське).....	202
370. Костел святого Миколая	203
371. Внутрішнє оздоблення костелу святого Миколая. Частина храму перед вітварем	204
372. Внутрішнє оздоблення костелу святого Миколая. Вітвар.....	204
373-374. Катеринославська соборна мечеть (старі катеринославські листівки, поч. ХХ ст.).....	205
375. Будівництво хоральної синагоги (вул. Єврейська (нині – вул. Шолом-Алейхема), 1833 р.).....	206
376. Хоральна синагога (вул. Єврейська, 1902 р.).....	206
377. Хоральна синагога «Золота троянда» в наш час	207
378. Сучасне внутрішнє облаштування молитовного залу Хоральної синагоги «Золота троянда».....	208
379. Менора біля входу в молитовну залу Хоральної синагоги	208
380. Зображення золотої троянди біля входу у молитовну залу синагоги.....	209
381. Перша будівля мерії Катеринослава 1791 р. Невеличкий будинок на вул. В. Липинського.....	209
382. Друга будівля мерії була розташована на просп. Д. Яворницького, на місці якої зараз стоїть будинок, побудований в 1950 р. з монументальними скульптурами на фасаді	210

383. Ліпна прикраса будинку на місці Другої будівлі мерії – «Сталевар»	210
384. Ліпна прикраса будинку на місці Другої будівлі мерії – «Крестьянка»	211
385. Будівля четвертої мерії (стара катеринославська листівка)	211
386. Скоробогатов Дмитро Степанович (фото кінця XIX ст.)	212
387. Пам'ятна дошка на будинку четвертої мерії на честь архітектора Д. С. Скоробогатого	212
388-389. Будівля четвертої мерії збереглася до наших часів	213
390-391. Старовинний годинник на вежі четвертої мерії	213
392. Дніпровська міська рада в наш час	214
393. Будинок міської ради у вечірньому освітленні	214
394. Катеринославське комерційне училище (стара катеринославська листівка)	215
395-396. Катеринославське комерційне училище, нині – Облрада (просп. О. Поля, 2)	216
397. Пам'ятник козаку Лазарю Глобі на його вірогідній могилі. За спиною можна побачити дуб, саме старе дерево саду, яке, за легендою, було посаджено самим Глобою	217
398. Театр ім. А. В. Луначарського (1930-ті рр.)	218
399-400. Дніпровський академічний театр драми та комедії (сучасний стан)	219
401. Будинок Англійського клубу	220
402. Будівля театру Англійського клубу (фото приблизно 1913-1915 рр.)	220
403. Дошка, яка нагадує про створення першого державного драматичного театру України – Дніпропетровського академічного українського музично-драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка	221
404-406. Дніпровський національний академічний український музично-драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка (сучасний стан)	222
407. Пам'ятник Т. Г. Шевченку навпроти Дніпровського національного академічного українського музично-драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка (вул. Воскресенська)	223
408. Будинок громадських зборів. Будівля збудована у 1912 р. Зараз в ній розташувалася обласна філармонія	224
409. Дніпропетровський академічний театр опери та балету	224
410. Фонтан «Муза» біля Дніпропетровського академічного театру опери та балету	225
411-412. Кам'яна брила – пам'ятка перебування цариці Катерини в нашому місті	225
413. Пам'ятник Катерині II (стара катеринославська листівка)	227
414-415. Місце, на якому височів пам'ятник Катерині II в парку біля Преображенського собору, відзначено особливим кам'яним знаком. Це залишок огорожі пам'ятника	227
416. Постамент, на якому раніше було встановлено пам'ятник імператриці Катерині II	228
417-425. Половецькі статуї Дніпровського історичного музею	230
426. Половецька статуя – чоловіча постать з мечем	231
427. Половецькі статуї Дніпровського історичного музею в літньому вбранні	231
428. Старовинний кромлех біля Історичного музею імені Д. І. Яворницького	232
429. Старий навчальний корпус Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (ДНУЗТ) у наш час	232
430-432. Будівництво корпусів ДПТУ в 30-х рр. XX ст.	233
433. Будівництво приміщення бібліотеки ДПТУ в 1932 р. На жаль, ця будівля була повністю зруйнована під час війни	234
434. Потяг на території ДПТУ під час будівництва 30-х рр. XX ст.	235
435. Приміщення депо на території ДПТУ	235

436. Залишки потягу на території ДПТУ	236
437. Працівники ДПТУ біля входу в новозбудований корпус (1935-1936 рр.)	236
438-439. Корпуси ДПТУ	237
440. Окреме приміщення будівлі бібліотеки ДПТУ (кінець 30-х рр. ХХ ст.)	237
441. Загальний вид на корпус ДПТУ (1937 р.)	238
442. Меморіальна дошка, присвячена першому начальнику ДПТУ Н. М. Федиченку	238
443. Креслення верхньої частини водонапірної вежі на території ДПТУ	239
444. Водонапірна вежа ДПТУ під час будівництва	239
445. Водонапірна вежа ДПТУ в 30-ті рр. ХХ ст.	240
446-449. В наш час, нажаль, старовинна водонапірна вежа ДПТУ повільно руйнується	241
450. Пам'ятна дошка на стіні ДНУЗТ біля входу у старий корпус. Саме звідси 25 червня 1941 р. студенти та викладачі ДПТУ відправлялися до місць бойових дій	242
451-452. Пам'ятник студентам та викладачам Дніпропетровського інституту інженерів залізничного транспорту, які загинули під час війни у 1941-1945 рр.	242
453. Пам'ятний знак на честь академіка В. А. Лазаряна, який працював у ДПТі в 1930-1941 рр. та 1945-1978 рр.	243
454-455. Новий корпус ДПТУ (1959 р.)	243
456-459. Внутрішнє оздоблення нового корпусу ДНУЗТ	244
460. Експериментальна модель частини мосту Є. О. Патона. Виготовлена у Києві та передана ДПТУ (1927-1934)	244
461-468. Весною парк ДНУЗТ квітне та сяє красою	246
469-474. Восени парк ДНУЗТ вдягається в багряне та золотаве вбрання	247
475-480. Парк ДНУЗТ сповнений краси також і взимку	248
481-489. Фото експонатів музею ДНУЗТ	250
490. Будинок Хрінникова	253
491. Будинок Хрінникова при вечірньому освітленні в наш час	253
492. Будинок Хрінникова (фото поч. ХХ ст.)	254
493. Хрінников Володимир Миколайович. Фотографічний портрет (приблизно 1910 р.)	254
494. Будинок Хрінникова (30-ті рр. ХХ ст.)	255
495. Ліпнина на фасаді будинку Хрінникова – «Козак з мушкетом»	255
496. Будинок губернського земства (стара катеринославська листівка)	256
497-498. Прикраси будинку губернського земства чекають на реставрацію	257
499-500. Будинок губернського земства в очікуванні реставрації	257
501-502. Маскарони колишнього готелю «Лондонський»	258
503-504. Фасад готелю «Лондонський»	259
505. Старий катеринославський рекламний плакат готелю «Лондонський»	259
506. Будинок купця Д. Пчолкіна	260
507-508. Фрагменти ошатної ліпнини на фасаді будівлі купця Д. Пчолкіна	260
509-510. Відреставрована ліпнина стелі мавританської зали будівлі купця Д. Пчолкіна	261
511. Сходи зали у мавританському стилі будівлі купця Д. Пчолкіна	261
512. Катеринославська міська жіноча гімназія імені Нестелей (фото поч. ХХ ст.)	262
513. Будівля гімназії Нестелей в наш час	262
514. Пам'ятна дошка на будинку нагадує про щедрий дарунок родини Нестелей місту	263
515. Маріїнська жіноча гімназія (стара катеринославська листівка)	263
516. Маріїнська жіноча гімназія (нині – гімназія № 33)	264
517. Олександра Якимівна Риндовська (фото часів Катеринослава)	264

518-519. Садиба купця Х. Розенберга у наш час.....	266
520. Меморіальна дошка на будинку Х. Розенберга відзначає місце спорудження барикади учнями шкіл та студентами Катеринославського вищого гірничого училища під час Всеросійського жовтневого політичного страйку 11.10.1905 р.	266
521-522. Прибутковий будинок братів І. та Д. Джигітів (вул. Харківська).....	267
523-524. Маскарони будинку братів І. та Д. Джигітів	268
525. Тютюнова фабрика братів І. та Д. Джигітів в наш час	268
526. «Гранд-готель» (поч. ХХ ст.).....	269
527. Будинок «Гранд-готелю» в наші часи	269
528-529. Фасад будинку купця Х. Рагинського	270
530. В будинку Х. Рагинського розміщувалась одна з перших аптек міста	271
531. Пам'ятна дошка на будинку Х. Рагинського каже про те, що за часів Катеринослава в цьому будинку працювала аптека	271
532-539. Ошатні катеринославські будівлі на просп. Д. Яворницького.....	273
540-541. Будинок купця І. Є.Кауфмана (1890 р.). Ретельно відреставрований в наші часи ...	274
542. Будинок окружного суду (нині – обласна прокуратура). Будівля запроєктована архітектором Олександром Вишинським і побудована в 1896-1898 рр.....	275
543. Будинок купця Є. Д. Сухотинського (вул. Короленка).....	275
544. Будинок підприємця Іони Майданського (вул. Харківська).....	276
545. Садиба старшого радника Трипольського (просп. Д. Яворницького).....	276
546. Лікарня швидкої допомоги Спільноти Червоного хреста (просп. Д. Яворницького)	277
547. Прибутковий будинок Катеринослава кінця ХІХ ст., розташований на просп. Д. Яворницького	277
548. Картуш на фронтоні одного з прибуткових будинків Катеринослава.....	278
549. Старовинний катеринославський будинок на вул. Глінки (Упорній), зараз у ньому знаходиться Дніпровський театрально-художній коледж	278
550. Прикраси фасаду будинку на вул. Глінки	278
551. Будинок купця Б. Шишмана.....	279
552. Будинок купця Берко Айзиковича Штейна (кінець 1880-х рр.).....	279
553. Архітектурна прикраса – башта на будинку Б. А. Штейна	279
554. Прибутковий будинок на вул. В'ячеслава Липинського.....	280
555-558. Залишки старого міста на вул. Центральній	280
559. Будинок, в якому жив архітектор Д. С. Скоробогатов (вул. Центральна).....	281
560-561. Маскарони будинку, в якому жив Д. С. Скоробогатов	281
562. Готель «Асторія» (фото поч. ХХ ст.)	282
563. Готель «Асторія» (1936 р.).....	282
564. Готель «Асторія» у наш час.....	283
565. Катеринослав революційний (листівка 20-х рр. ХХ ст.)	283
566. Меморіальна дошка, присвячена Нестору Махну, на будівлі готелю «Асторія».....	284
567. Охоронна позначка на будівлі готелю «Асторія».....	284
568. Меморіальна дошка на будівлі готелю «Асторія» нагадує про те, що у 1918 р. тут знаходився губернський ревком	285
569. Меморіальна дошка на будівлі Головного поштамту нагадує про кроваві дні 1917 р. ...	285
570. Будинок губернатора в наш час. Зараз в будівлі знаходиться офіс Приватбанку	286
571-573. Залишки фасаду прибуткового будинку Померанцева (вул. Харківська, 6).....	287

574. У цьому будинку за часів Катеринослава працювали єврейська чоловіча гімназія М. Кохановського та дитячий садочок Л. Кохановського (вул. Глінки)	287
575. Колишня синагога Хавацелет а-Шарон. Перша синагога Катеринослава (вул. Південна)	288
576. Синагога Ойрах Тфіла (вул. Європейська)	288
577. Колишня будівля Талмуд-Тори (вул. Барикадна)	289
578. Мала Дніпровська синагога Ашкеназ (вул. М. Коцюбинського)	289
579. Будівля зведена на місці синагоги Огель Йаков (вул. Шевченка)	290
580. Правління єврейської громади Катеринослава та синагога Бейт Янкел (вул. Європейська)	290
581. Центральна електростанція Катеринослава, збудована в 1900 р. (вул. Петербурзька, згодом Ленінградська, нині Володимира Мономаха)	290
582. Троїцький кафедральний собор та кондитерська фабрика Лур'є	291
583-584. Корпус другого мануфактурного ряду. Кондитерська фабрика Лур'є. (1914 р.)	291
585. Будівля родини Шабад у наш час	292
586. Рекламний плакат часів Катеринослава на будівлі Б. Шабада	293
587-588. Маскарони будинку Б. Шабада	293
589-590. «Будинок Вільгельма» після реставрування	294
591. Торговельний будинок «Зільберман та сини» (на розі просп. Д. Яворницького та вул. Княгині Ольги)	295
600-602. Каріатида на фасаді будинку (на розі просп. Д. Яворницького та вул. Шмідта)	298
589-603. Будинки старого Катеринослава приозерної частини міста	299
604. Прибутковий будинок підприємця Гуцаловського (просп. Д. Яворницького)	299
605. Прибутковий будинок купця Золоторевського (вул. Магдебурзького права, 3)	300
606. Будівля державного банку	300
607. Ліпні прикраси будівлі державного банку	301
608. Автентичні кадуцеї на фасаді Держбанку. Символ купців та фінансистів	301
609. Лікарня Червоного хреста (вул. Короленка)	302
610. Коридор старої лікарні Червоного хреста	302
611. Приміщення аптечного складу лікарні Червоного хреста	303
612. Приймальне відділення лікарні Червоного хреста	303
609-612. Фотографії лікарні Червоного хреста часів Катеринослава (поч. ХХ ст.)	303
613-617. Лікарня Червоного хреста в наші часи до остаточного знесення. Нажаль, фото та історія – це все, що залишилося від старої лікарні	305
618. Фотографічний портрет Івана Ловягіна, гласного катеринославської думи	306
619. Будинок на розі вулиць Європейської та Князя Володимира Великого, де проживав гласний катеринославської думи Іван Ловягін	307
620-621. Пам'ятна дошка роботи скульптора Олександра Зобенко, присвячена Івану Ловягіну (вул. Європейська, 13)	307
622-629. Осередок старого Катеринослава, що зберігся у самому центрі сучасного міста	309
630. Старовинний будинок на вул. Ливарній	310
631. Маленький катеринославський будиночок на вул. Барикадній	310
630-633. Будиночки, розташовані на площі Успенській та вул. М. Коцюбинського	310
634. Будівля 22 школи (нині – Дніпровський театрально-художній коледж)	311
635. Будинок купця І. Шафермана (вул. Барикадна)	311
636. Будівля 1890 р. будівництва (площа Успенська)	311

637-638. Будинок, в якому жив рабин Леві Іцхак Шнеерсон (вул. Барикадна), та меморіальна дошка на будівлі	312
639-655. Катеринославські будиночки на вул. Барикадній зберігають атмосферу старого міста	315
658. Вхідні двері будинку на вул. Якова Самарського	316
659. На будівлі встановлено меморіальну дошку, присвячену Я. Самарському, що жив у цьому будинку	316
656-659. Будинок на вул. Якова Самарського ретельно відреставрований у катеринославському стилі	316
660-661. Будівля міського казначейства за часів князя Потьомкіна (вул. С. Єфремова, 10). Один з двох самих старих будинків нашого міста	317
662. За часів старого Катеринослава в цій будівлі зберігався міський архів (вул. С. Єфремова, 8)	318
663. Останній дерев'яний будиночок міста	318
664. Катеринославський будинок на вул. О. Гончара	319
665. Будинок, який належав катеринославському підприємцю Іоні Майданському	319
666. Будівля Дніпровської політехніки, заснованої у 1899 р. Архітектор будівлі – Олексій Бекетов	320
667-673. Форма одягу студентів Катеринославського Вищого гірничого училища (1899 р.)	322
674. Головний корпус Національної металургійної академії України	322
675. Фото Земської лікарні (1910 р.), нині – Дніпропетровської обласної клінічної лікарні імені І. І. Мечникова	323
676. Сучасний стан будівлі лікарні імені І. І. Мечникова	323
677. Перша класична катеринославська чоловіча гімназія (площа Соборна, 2)	324
678. Прибутковий будинок купця Б. А. Штейна	325
679. Маскарони прибуткового будинку Б. А. Штейна	326
680. Ліпнина на фасаді будинку Б. А. Штейна	326
681. Чудернацькі гноми на фасаді будинку Б. А. Штейна	327
682. Комерційний клуб (стара катеринославська листівка, поч. ХХ ст.)	327
683. Будівля комерційного клубу в наш час (вул. В. Вернадського, 23)	328
684-685. Садиба Струкових в наш час (вул. В. Вернадського, 33)	329
686. Вчительський інститут (стара катеринославська листівка, 1910 р.)	330
687. Вчительський інститут (вул. 8-го Березня)	331
688. Вчительський інститут. Мальовнича башта на фасаді будиночка	331
689. Еміль Якович Вюрглер, власник фірми «Еміль Вюрглер»	332
690-691. Садиба Е. Я. Вюрглера (фото поч. ХХ ст.)	333
692. Жаби на огорожі будинку Е. Я. Вюрглера – залишки старого Катеринослава	334
693. Старовинні сходи будинку Е. Я. Вюрглера	334
694. Будинок купця Якова Вільчура (вул. В. Вернадського, 27)	335
695. Відреставрована будівля, всі ліпні прикраси під час реставрування було збережено (площа Соборна)	335
696-697. Будівля старої катеринославської водолікарні	336
698. Зображення жаб на фасаді будівлі старої катеринославської водолікарні	336
699. Стрільчасті вікна на фасаді будівлі старої катеринославської водолікарні майже не змінилися з часів старого Катеринослава	337

700-722. Старі катеринославські будиночки вулиць, оточуючих парк імені Т. Г Шевченка	341
723-724. Фасад та ліпні прикраси будинку Ераста Бродського (площа Соборна)	341
725. «Будинок із чортом» (вул. С. Єфремова, 13)	342
726-727. Садиба на провулку Євгена Коновальця (кінець 1890-х – поч. 1900-х рр.)	342
728. Відреставрований катеринославський будинок (вул. І. Акінфієва)	343
729-730. Будинок, в якому жив І. Акінфієв (вул. І. Акінфієва)	343
731. Будинок вчених (вул. С. Єфремова)	344
732. Особняк заможної мешканки міста А. Харченко, нині – Дніпропетровська обласна бібліотека для дітей (вул. С. Єфремова, 9)	344
733. Пам'ятник О. Пушкіну (фотографічна листівка)	345
734. Фотографія пам'ятника О. Пушкіну часів Катеринослава	345
735. Пам'ятник О. Пушкіну в наші часи	346
736-739. Катеринославські будиночки на просп. Пушкіна	347
740. Друга жіноча гімназія Катеринослава. Архітектор – Скоробогатов Д. І.	348
741-742. Друга жіноча гімназія в наш час (зараз в будівлі розташований військовий шпиталь)	349
743. Будинок архітектора Д. Тіссена	349
744. Друкарня С. П. Яковлева (фото поч. ХХ ст.)	350
745. Друкарня С. П. Яковлева (вул. Андрія Фабра, 7) у наш час. Нічне освітлення	351
746-747. Друкарня С. П. Яковлева у наш час. Денне освітлення	351
748-751. Старі катеринославські садиби на вул. А. Фабра	352
752. Будинок родини Андрієвських (вул. А. Фабра, 15)	353
753. Мальовничий старовинний будиночок на вул. А. Фабра. Архітектор – Д. Тіссен	353
754-755. Два охайно відреставровані будиночки на вул. Воскресенській	353
756-757. Прибутковий будинок Трухачова (1914 р.) на вул. Тихій	354
758. Старий червоноцегловий будиночок (вул. В. Мономаха, 25)	354
759. Будинок купця С. А. Ліпавського	355
760. Маскарон на фасаді будинку С. А. Ліпавського	355
761. Прибутковий будинок підприємця Х. Тайцліна, перебудований у стилі модерн	356
762. Будинок Абрама Добруськіна	356
763. Ліпні прикраси на будинку А. Добруськіна	356
764. Будинок мецената Б. Топоровського	357
765. Будинок родини Глозмана – Брук (вул. Південна)	357
766. Ліпнина на фасаді будинку родини Глозмана – Брук	357
767. Будинок купця В. Замаруєва (вул. Старокозацька, 15)	358
768-769. Маскарон над аркою двору будинку В. Замаруєва	359
770-771. Зображення сатирів на фасаді будинку В. Замаруєва	359
772. Зображення лева на фасаді будинку В. Замаруєва	360
773. Загальний вигляд будинку В. Замаруєва	360
774. Колишній притулок для дітей-сиріт загиблих офіцерів (перша половина 1890-х рр.)	361
775. Дніпровська Центральна міська бібліотека (вул. Воскресенська)	361
776. Руїни прибуткового дома інженера Стронгіна (вул. Троїцька, 5). Тут знаходилася редакція катеринославської єврейської газети «Єврейський шлях»	361
777-781. Катеринославський кам'яний стиль (вул. Шевченка)	363
782-783. Садиба поміщика Г. Г. Мізко (на розі вулиць М. Грушевського та Шевченка)	364

784. Старий катеринославський будинок «з однією стіною» – одна з найцікавіших будівель Дніпра. Побудован у XIX ст. (вул. Виконкомівська)	364
785. Будинок підприємця Лазаря Рабиновича (вул. Троїцька)	364
786. Прибутковий будинок Якоба Нейшаба (вул. Короленка)	365
787. Прибутковий будинок С. А. Ліпавського	365
788. Будинок на вул. О. Кониського (або відреставрована катеринославська будівля, або добре скопійований катеринославській кам'яний стиль)	365
789. Домовласництво родини Алексєєнків (вул. Короленка). Будинок відреставровано	366
790. Будівля родини Алексєєнків (вул. Короленка) у нічному освітленні	366
791. Прибутковий будинок Г. Когана (вул. Січових Стрільців)	367
792. Прибутковий будинок купця Ф. Ревякіна (вул. Січових Стрільців)	367
793. Прибутковий будинок Ройзи Гольдштейн (вул. Січових Стрільців)	368
794. Будинок з дерев'яним мезоніном (вул. Січових Стрільців)	368
795. Будинок підприємця Арона Тавровського (вул. Січових Стрільців)	369
796. Добре відреставрована ліпнина на фасаді будівлі Арона Тавровського (вул. Січових Стрільців)	369
797. Будинок лікаря Онисима Співаковського (вул. Січових Стрільців)	370
798. Сучасний мурал на бічній стіні будинку О. Співаковського	370
799. Прибутковий будинок Я. М. Губергріца	371
800. Будинок катеринославського купця Самсона Литовського (вул. Січових Стрільців, 1)	371
801-802. Будинок німецького підприємця Заля (вул. Січових Стрільців, 20)	372
803. Будинок купця М. З. Мошкевича (вул. Січових Стрільців)	373
804. Колишнє училище Х. Вегер (вул. Січових Стрельців)	373
805-814. Маленькі катеринославські будиночки (вул. Січових Стрільців)	375
815. Відреставрований старий прибутковий будинок (вул. Південна)	375
816. Катеринославський будинок (вул. Святослава Хороброго)	376
817. Катеринославське відділення Держбанку. Будинок, в якому розміщувався штаб 1-шої кінної армії під командуванням С. М. Будьонного у травні 1920 р., що здійснювала перехід з півдня на боротьбу з білогвардійцями	376
818-838. Атмосферні та архаїчні будиночки поліцейської частини старого міста	380
839-840. Будинок 1910 р. будівництва, що розташований біля Троїцького ринку	380
841. Будинок С. Г. Рікмана (Троїцька площа)	380
842. Прибутковий будинок Буділова (Троїцька площа)	381
843. Комплекс прибуткових будинків Нижнетроїцького ринка	381
844. Прибутковий будинок родини Сандомирських (район Нижнетроїцького ринку)	381
845-851. Менш відомі, але теж старовинні катеринославські будиночки вулиць Нижнетроїцького ринку	383
852-853. Загальний вид будинку інженера Є. Непокойчицького (вул. Гоголя)	384
854. Залишки прикрас фасаду будинку інженера Непокойчицького часів Катеринослава	384
855-856. Вежа на фасаді будинку інженера Є. Непокойчицького (вул. Гоголя)	385
857. Балкон будинку інженера Є. Непокойчицького	385
858. Величні старовинні сходи на подвір'ї будинку Є. Непокойчицького і в наш час приваблюють поціновувачів фотографії	386
859-860. Ліпнина на фасаді будинку Є. Непокойчицького, на якій зображені гірничі майстри, що вказує на професійне спрямування власника будівлі	387

861. Прибутковий будинок Воронцова (вул. Гоголя). Побудований у 1910-х рр.	387
862. Прибутковий будинок (вул. Гоголя, 13). Побудований в кінці 1860-х – на поч. 1880-х рр.	387
861-867. Катеринославські будиночки на вул. Гоголя	389
868. Будинок, в якому розташований Художній музей міста Дніпро	389
869. Ошатний картуш на фасаді будинку з каріатидами по обидві сторони від нього (вул. Старокозацька)	390
870-886. Архаїчні будівлі вул. Старокозацької	396
887-919. Старі катеринославські будиночки на вул. Паторжинського	402
920-922. Будинки на вул. Чернишевського теж відносяться до катеринославського кам'яного стилю	403
923-934. Нічні катеринославські будиночки	405
935-948. Будівлі Катеринослава, від яких, нажаль, залишилися лише деякі стіни	408

[Зміст]

Аматорка-дослідниця

Одним із аспектів відкритої науки є громадянська наука (*англ. Citizen science*), особливість якої в тому, що дослідження проводяться повністю або частково дослідниками-любителями, непрофесіоналами. Це значно сприяє підвищенню рівня розуміння науки громадськістю та розширює коло дослідників-аматорів, в т.ч. регіональних, долучаючи їх до інтенсивних польових розвідок.

Результати таких досліджень часто публікуються у вигляді науково-популярної чи популярної літератури з легкодоступним і зрозумілим стилем написання / візуалізації матеріалу, що значно спрощує сприйняття контенту широким колом читачів: від школярів, студентів чи пенсіонерів до джерелознавців, науковців.

Особливе місце в науково-популярній та популярній літературі займають краєзнавчі відомості в галузі науки, культури чи техніки, створені дослідниками-аматорами, волонтерами.

Саме до такого типу видань відноситься «Історія старого Катеринослава та губернії у світлинах», упорядницею якого є Анна Адамян.

Альбом складається з двох частин, кожна з яких має історичну передмову. До світлин укладачка подає тематичні нотатки. Всього представлено майже 960 світлин, більшість з яких опубліковано вперше.

Це видання унікальне не тільки тому, що збагачено світлинами і короткими сюжетами, що дають розгорнуту історично-архітектурну панораму старого Катеринослава, Дніпропетровська ХХ ст. та сучасного Дніпра. Укладачка через призму власного світосприйняття, ніби крокуючи слідами славних предків у хронологічному контексті розвитку подій, фіксує унікальні деталі архітектури та оздоблення вікових будівель, дивує своїх читачів / глядачів надзвичайно важливою інформацією.

Упорядниця книги, Анна Адамян, народилася в родині, яка з 20-х років ХХ сторіччя проживала на землях Катеринославської губернії, згодом Дніпропетровської області. Зростаючи в оточенні місцевого колориту та легенд, вона відчувала спорідненість із рідною землею. Згодом, звертаючись до літератури про рідний край, особливо – до історії Катеринославщини, Анна прониклася нестримним бажанням зафіксувати й описати все те, про що з раннього дитинства чула від рідних, друзів, знайомих, мешканців міста Дніпро (Дніпропетровськ).

Як бібліотекарка за фахом, а також майбутній фахівець з водопостачання Анна Адамян завжди надає увагу як маленьким деталям, так і великим архітектурно-художнім реалізаціям.

Так, захоплення укладачки фотографією мало неабияке значення в прояві любові до рідного міста. Проходячи вулицями рідного міста по дорозі на роботу, у повсякденних справах чи просто прогулюючись, подорожуючи знаковими для Дніпропетровської області місцями, Анна свій фотоапарат завжди тримала зарядженим і готовим до фіксування побачених архаїчних знахідок. Саме фотографії, згодом, і будуть основою книги «Історія старого Катеринослава та губернії у світлинах».

Історіографічні розвідки проводились також у бібліотеках рідного міста, в т.ч. години та дні роботи з документами – в краєзнавчому відділі Дніпропетровської обласної наукової бібліотеки імені Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія.

Результатом цього труда стала книга, в якій А. Адамян, поряд із фактичними даними, представила власний погляд на багатовікову історію Катеринослава-Дніпропетровська-Дніпра в тяжкі часи та в часи розквіту міста.

Працюючи на посаді провідного бібліотекаря в науково-технічній бібліотеці Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна ([Бібліотека ДНУЗТ](#)), А. Адамян приєдналась до проєкту [«Цифрове бібліотечне](#)

[видавництво](#)». Філософія даного проекту Бібліотеки ДНУЗТ, спрямована на широкий науковий і громадський обмін відкриттями та ідеями, збереження й доступність результатів досліджень та унікальних історичних документів, захопила укладачку-краєзнавицю. Відкритий доступ до цифрового видання, за сподіваннями Анни, також сприятиме зацікавленню місцевих письменників-аматорів до публікації своїх творів в цифровому форматі.

Активна роль у створенні книги належить Марині Щербині, заступниці директорки науково-технічної бібліотеки ДНУЗТ, яка забезпечила технічне редагування, елементи мультимедіа та підтримку цифрової видавничої платформи.

Тетяна Колесникова,
кандидатка наук із соціальних комунікацій,
старший науковий співробітник,
директорка науково-технічної бібліотеки
Дніпровського національного університету
залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна

[\[Зміст\]](#)

Авторський емоційний образ міста на Дніпрі

Популярне видання «Історія старого Катеринослава та губернії у світлинах» продовжує ряд фотоальбомів, які представляють візуальний літопис нашого регіону. Якщо в альбомах «Нацистський «новий порядок» в містах України» та «Кривий Ріг крізь об'єктив німецького солдата (1941-1944 рр.)» висвітлюється історія міст Дніпропетровщини періоду Другої світової війни, то у цьому виданні вміщені світлини з історії Катеринослава – Дніпропетровська – Дніпра ХІХ-ХХІ ст. Перевагою книги-фотоальбому стало те, що, крім фотографій, він збагачений короткими сюжетами з історії Дніпропетровщини, які охоплюють хронологічний період від неоліту до сучасності.

Ще всередині ХХ ст. в історичній науці відбувся «антропологічний поворот», який знаменував перехід від макроісторії до історії пересічної людини, а відповідно, і підвищену увагу до образних чинників сприйняття, пам'яті, мислення, творчості та поведінки людей. У межах «антропологічного повороту» відбувається і так званий «візуальний поворот». Зростання значення і поява масових способів візуальної передачі інформації (кінематограф, телебачення, картографія, образотворче і плакатне мистецтво, фотографія) сприяли формуванню нового виду історичних джерел – візуальних. Образний асоціативний ряд кожної людини значною мірою формується під впливом візуальних образів засобів масової інформації, мистецтва, наочної пропаганди: телебачення, кінофільмів, театральних вистав, живопису, фотографій, поштівків, плакатів, карикатур, зустрічей з відомими людьми. Історична реальність почала переосмислюватися з позицій візуального сприйняття, в контексті історії образів. Антропоцентричний підхід зробив візуальне джерело не менш важливим, ніж джерело текстуальне. Адже воно репрезентує один з небагатьох способів дослідження важковловимих аспектів соціального життя. При роботі з візуальним джерелом завдання дослідника полягає у реконструкції історичної реальності на основі оцінки образу, закладеного у джерело. Складність роботи з такими джерелами полягає в тому, що їх сприйняття ґрунтується не на логіці, а на чуттєвому досвіді.

Втім, Анні Адамян цілком вдалося у своїй роботі передати читачеві і глядачеві свій погляд на минуле, створити авторський емоційний образ міста на Дніпрі. Значне місце упорядниці приділила історії Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, в стінах якого народжувався цей альбом. Окрім фотографій у виданні вміщено карти, хронологічну таблицю, короткі оповідання про видатних осіб та знакові локації.

Анна Адамян не є професійною дослідницею. Однак як дослідниця-аматорка за покликанням душі вона вивчає і пропагує історію краю, захищає архітектурну спадщину. Поза сумнівом, цей проєкт сприятиме поширенню знань про історію міста та навколишніх регіонів. Книга стане цікавою як для вузького кола науковців, так і для широкого загалу.

Микола Слободянюк,
доктор історичних наук,
професор кафедри «Філософія та українознавство»
Дніпровського національного університету
залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна

[\[Зміст\]](#)

Передмова

Місто Дніпро! Волелюбне, яскраве, сучасне. Є в ньому і безліч зелених парків та скверів, і незліченна кількість затишних, сутінкових алей. Місто театрів та музеїв, науки та космонавтики. Бурхлива річка, на честь якої місто й отримало свої ім'я, перекреслює сучасний мегаполіс навпіл. Місто метробудівників, металургів та шахтарів. Місто митців та науковців. Місто-творець. Таким Дніпро став у XXI столітті.

[Яскравий Дніпро з висоти пташиного польоту](#)

А яким було місто кілька століть тому? Які таємниці заховані в стародавніх будівлях та спорудах? Які національні особливості вплинули на розвиток міста? Які події та постаті сформували харизму сьогоденного Дніпра?

[\[Зміст\]](#)

ЧАСТИНА 1

БЕЗ МИНУЛОГО НЕМАЄ МАЙБУТНЬОГО

Катеринославська губернія

Катеринославська губернія була відокремлена з Новоросійської губернії з центром в місті Катеринослав. Вона проіснувала з 8 жовтня 1802 р. до 1917 р.

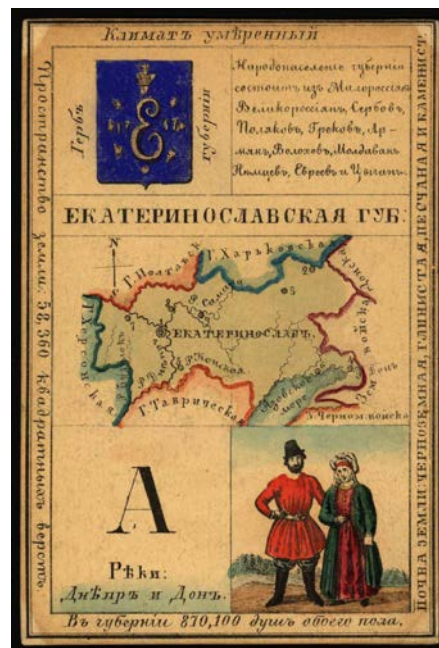
Мана 1. Мана Катеринославської губернії (1821 р.). З сайту [Wikiwand](https://www.wikiwand.com/uk/Катеринославська_губернія)

Перелік повітів Катеринославської губернії

- 1) Олександрівський;
- 2) Бахмутський;
- 3) Верхньодніпровський;
- 4) Катеринославський;
- 5) Новомосковський;
- 6) Павлоградський;
- 7) Ростовський;
- 8) Слов'яносербський [32].

1. Герб Катеринославської губернії. З сайту [Wikiwand](#)

2. Катеринославська губернія (стара катеринославська листівка). З сайту [Вікіпедія](#)

На берегах Дніпра розташувалось славетне місто Катеринослав. Воно зростало та квітло посеред українських степів, щедрих чорноземом ланів, зрошуваних безліччю притоків Дніпра. Катеринослав займає непросте місце на мапі України. Саме на цих землях, де зараз існує чудове місто Дніпро, існували 5 з 10 Січей: друга Томаківська, третя Базавлуцька, четверта Микитинська, п'ята Чортомлицька, і восьма Підпільницька.

А взагалі, нагадаю, Січей було десять:

1. Хортицька (на острові Мала Хортиця) 1552-1557 (1558) рр.
2. Томаківська (на острові Томаківка, поблизу сучасного міста Марганець) 1563-1593 рр.
3. Базавлуцька (на острові Базавлук, де впадають у Дніпро три річки: Чортомлик, Підпільна та Скарбна. Сьогодні це острів Чертомлик поблизу теперішнього с. Капулівка) 1593-1638 (1630) рр.

4. Микитинська Січ (розташована на мисі Микитин рiг поблизу Нікополя, біля переправи через Дніпро) 1639(1628)-1652 рр.
5. Чортомлицька (там, де у Дніпро впадає права притока річки Чортомлик) 1652-1709 рр.
6. Кам'янська (у гирлі річки Кам'янка) 1709-1711, 1728-1734 рр.
7. Алешківська (навпроти сучасного м. Херсон) 1711-1728 рр.
8. Підпільницька (на півострові, там, де річка Підпільна впадає до Дніпра біля с. Покровського) 1734-1775 рр.

Після зруйнування Січі за наказом Катерини II, у 1775 р., існували ще дві Січі:

9. Задунайська (на землях Османської імперії) 1775-1828 рр.
10. Банатська (частина козаків знайшла прихисток на території Австрійської імперії у місті Банат) 1785-1805 рр. [55].

Наприкінці 1776 р. були затверджені проекти розбудови міста Катеринослав: «при впадінні річки Кільчені в Самару, в 3 верстах від історичного Старо-Самарського ретраншименту або Богородицької фортеці» [27].

Мапа 2. Катеринослав (схема лівобережного самарсько-кільченського Катеринослава з сучасними координатами). З сайту [Вікіпедія](#)

Місто швидко зростало та ширилося. Почали прибувати нові мешканці. З Криму приїхала чимала діаспора греків та вірмен. Прибуло багато купців та ремісників. У місті відкрилися чотири церкви: російська православна, вірменська, грецька, католицька. Але губернатор Чертков зробив велику помилку при обранні місцевості для розташування Катеринослава. Він обрав лівий берег Дніпра, поблизу річки Самара. Місця то були заболочені, й під час весняних паводків нове місто повністю ізолювалося та частково затоплювалося. Через це було багато комарів, починалися хвороби.

Цариці Катерині було подано прохання, й у 1783 та 1784 рр. надійшли два укази імператриці про перенесення міста: «Губернському городу под названием Екатеринослав быть по лучшей удобности на правой стороне реки Днепра у Кайдака...» [41].

На цей раз намісник краю князь Г. О. Потьомкін особисто обрав місце розташування Катеринослава на правому березі р. Дніпро, там де була козацька слобода Половиця, проміж Новим та Старим Кодаками. На час будівництва нового міста народ, який переїхав із лівого берега, облаштувався в урочищі Нові Кодаки.

Таким чином, наше місто нарешті отримало остаточне місце свого розташування на правому березі р. Дніпро.

3. Вид на місто Катеринослав та Свято-Успенський храм (поч. XX ст.).
З сайту [Вікіпедія](#)

[Зміст]

Глава 1. Славетне минуле нашої землі

Місце загибелі Київського князя Святослава Хороброго

У 972 р. біля Дніпрового порогу Ненаситець зав'язалась запекла битва з половцями, під час якої загинув хоробрий князь київський Святослав. За історичними джерелами, «...в год 6480 (972). Когда наступила весна, отправился Святослав к порогам. И напал на него Куря, князь печенежский, и убили Святослава, и взяли голову его, и сделали чашу из черепа, оковав его, и пили из него» [36, с. 57].

4. Пам'ятна дошка на березі Дніпра біля місця, де, за припущенням, загинув Святослав Хоробрий. Знаходиться біля с. Микільське-на-Дніпрі, Дніпропетровської області

Святослав Ігорьович (942-972)
син київського князя Ігоря Рюриковича й княгині Ольги

5. Іван Акімов «Великий князь Святослав цілує свою матір та дітей своїх по воротті із Дунаю до Києва», 1773 р. З сайту [Вікіпедія](#)

Історик Лев Діакон описує князя київського Святослава так:

«Показался и Сфендослав, приплывший по реке на скифской ладье; он сидел на веслах и грёб вместе с его приближёнными, ничем не отличаясь от них. Вот какова была его наружность: умеренного роста, не слишком высокого и не очень низкого, с густыми бровями и светло-синими глазами, курносый, безбородый, с густыми, чрезмерно длинными волосами над верхней губой. Голова у него была совершенно голая, но с одной стороны её свисал клочок волос – признак знатности рода; крепкий затылок, широкая грудь и все другие части тела вполне соразмерные, но выглядел он угрюмым и диким. В одно ухо у него была вдетая золотая серьга; она была украшена карбункулом, обрамлённым двумя жемчужинами. Одевание его было белым и отличалось от одежды его приближённых только заметной чистотой» [21].

«Когда наступила весна, отправился Святослав к порогам. И напал на него Куря, князь печенежский, и убили Святослава, и взяли голову его, и сделали чашу из черепа, оковав его, и пили из него. Свенельд же пришёл в Киев к Ярополку» [36, с. 64].

«Сфендослав оставил Дористол, вернул согласно договору пленных и отплыл с оставшимися соратниками, направив свой путь на родину. По пути им устроили засаду многочисленное кочевое племя. Они перебили почти всех росов, убили вместе с прочими Сфендослава, так что лишь немногие из огромного войска росов вернулись невредимыми в родные места» [21].

Микільський кромлех Крук, або Ворон (Храм семи воріт)

Кромлех – ряд каменів, встановлених у формі кола, овала або вісімки. Язичницьке капище, де в давнині відбувалися молитовні збори язичників, приносилися жертвоприношення. Дуже часто такі капища розташовувалися в місцях з особливою природною силою, пізніше на місці таких кромлехів будувалися християнські церкви.

Яскравий приклад цього – Монастирський острів (у Соборному районі сучасного міста Дніпро), де раніше був кромлех, а згодом – на його місці збудували православний монастир. В цьому монастирі мали змогу знайти прихисток та відпочинок мандрівники, що вдало подолали частину Дніпрових порогів та мали наміри щодо проходження наступної низки кам'яних вартів нашого Дніпра. За легендою, цариця Катерина II також зупинялася на Монастирському острові під час свого візиту до Катеринослава. На сьогодні монастиря на острові вже немає, на його місці побудована церква Миколая Чудотворця. Існує легенда, що під Монастирським островом до сьогодні існують невідомі порожнечі, колишні монастирські келії. Нібито, їх деякий час тому намагалися дослідити, але поки що це ні до чого не призвело. Схоже, ці відкриття ще очікують на нас попереду.

Микільський кромлех Крук, Храм Семи Воріт, знаходиться в с. Микільське-на-Дніпрі, Солонянського району. Капище розташовано неподалік від місця загибелі Святослава Хороброго від мечів печенігів. Як відомо, київський князь Святослав Ігоревич Хоробрий загинув в бою із печенігами біля порога Ненаситець, який вважався самим небезпечним з Дніпрових порогів, який навіть власну назву отримав через свою ненаситність в людських жертвах. Дуже багато мандрівників загинуло, проходячи цей поріг на своїх кораблях. Вважається, що Святослав їхав саме до Кромлеха «Крук», збираючись відвідати місце сили перед важким боєм із печенігами.

Саме тут і перехопили Святослава вороги. Святослав загинув, а з його черепа печеніги зробили чашу, яку вкрили золотом. Бо це язичницьке плем'я вважало, що якщо пити з такої чаші, зробленої з черепа сміливого, хороброго воїна, і сам станеш непереможним в бою. Цей кромлех зберігся до наших днів. Він розташований у лісі біля с. Микільське-на-Дніпрі, неподалік від дніпровського порога Ненаситець, який зараз втоплений під водою, але якщо

ретельно вдивитися в гладь ріки, можна побачити мерехтіння та брижі на воді саме в тому місці, де знаходиться зараз цей поріг. Високо на деревах у лісі, які оточують кромлех, завжди можна побачити і почути стаю круків, які з початку віків обирають собі тут домівку. Саме завдяки цьому сусідству кромлех і отримав свою другу назву «Крук». На думку дослідників, цей кромлех було збудовано в III-IV тисячолітті до нашої ери.

6. Микільський кромлех. Старовинне каміння збереглося з прадавніх часів

7. Зображення бога Сварога, зроблене сучасними відвідувачами Микільського кромлеху

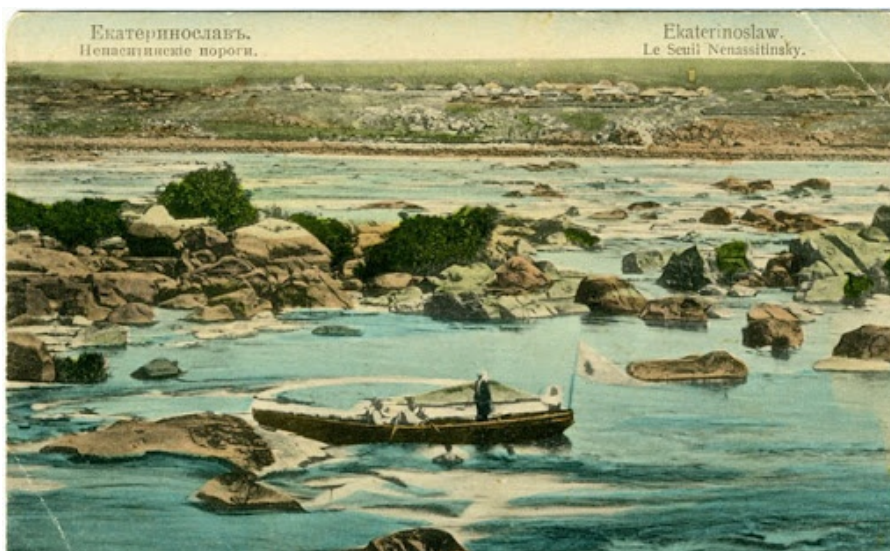
8. Микільський кромлех. Кам'яні брили, викладені у формі кола

А взагалі на території нашої області є ще два старовинних кромлехи. Один знаходиться у місті Придніпровськ, неподалік від Усть-Самарського мосту, у місцині під назвою Попов Мис. Ще один кромлех – в Томаківському районі між селищами Томаківка та Мирове. На думку дослідників, цьому кромлеху 4000 років.

Якщо говорити про історію нашого краю, не можна обійти тему порогів. На жаль, сьогодні вони повністю вкриті водою, але вся інформація про них ретельно збережена істориками краю.

[\[Зміст\]](#)

Глава 2. Пороги, які ми втратили

9. Дніпрові пороги (стара катеринославська листівка). З сайту 056.ua

Дмитро Іванович Яворницький довгий час займався дослідженням Дніпрових порогів. Результатом багаторічної праці став труд історика під назвою «Дніпрові пороги» [51]:

«Пороги на Дніпрі споконвіку були великою перепоною всім людям для плаву по Дніпру. З цього боку вони добре були відомі нашим предкам, русам, які не раз пускались Дніпром до самого низу його і далі. Отже, хоча й з великими труднощами, а вони все ж таки перемагали цю перешкоду, а як саме це було, про те розповідає грецький історик половини Х в., імператор Костянтин Багрянородний» [51, с. 8-9].

Розгортаючи далі цю тему, Д. Яворницький наводить слова гетьмана Мазепи цареві Петру I щодо переправи через Дніпрові пороги: «Переправилися есмь через реку Днепр июля 6 дня (1697 г.), но яко в той через реку Днепр переправе войск, при нас обретающихся, не малое познали есмь замедление, и так найпаче с тех мер не малая нашему походу учинилась мешкота, потому что суднам водяним на Днепровых порогах неудобная была переправа, на каких порогах как столника и воеводи, так моего гетманского регименту судна водяные зело с великими многоработными трудностями и тяжконосными ратных людей бедствиями, переправляясь б недель с лишком, замешкали, понесши как в суднах, так и в хлебных запасах и в оружию не малый убыток, а при том и люди некоторые из войска кончиною смертною отнялись, ибо где о каменные пороги судно разбилось, там и все хлебные и ружейные запасы приходили в утопление и люди попадали не в безопаство» [там само, с. 9].

У роботі «Дніпрові пороги» [51] Д. Яворницький згадує наступні пороги:

- 1) Кодацький поріг;
- 2) Сурський поріг;
- 3) Лоханський поріг;
- 4) Дзвонецький поріг;
- 5) Ненаситецький поріг;
- 6) Вовницький поріг;
- 7) Будилівський поріг;
- 8) Лишний поріг;
- 9) Вільний поріг.

Великий історик надає загальну характеристику цим порогам: «Пороги на Дніпрі – це велика небезпека для кожного лоцмана, який веде судно або пліт по Дніпру. Старі люди кажуть, що для лоцмана пороги самі по собі не страшні: добрий лоцман знає всі пороги, як свою власну кишеню; він знає і всі лави кожного порога, і всі скелі коло нього, і всі ходи поміж скелями. Лоцманові страшніше те, що сидить у воді кожного порога, тобто чорти: в кожному порозі сидить свій чорт і робить свою роботу. Так, у Кодацькому порозі чорти топлять людей; до Сурського порога сходяться всі чорти, щоб хезати в ньому, бо то неважний поріг, а хезають вони чорним, як смола, гноєм; у Лоханському порозі сидить найголовніший чорт Вернивод; там чорти розбивають плоти; у Дзвонецькому порозі перевертають човни; в Ненаситецькому воду бушують; до них їздить Вернивод та платить їм за те, що вони воду бушують та такі капості роблять лоцманам; у Вовницькому порозі чорти нічого не роблять, а тільки гострять вила, що в Пеклі; в порозі Вовчку живе головного чорта жінка з чортицями; вона там у воді Вовчого горла теж і бучу збиває. От через що страшні пороги в Дніпрі всім лоцманам» [там само, с. 41-42].

До речі, саме один з порогів – Ненаситецький або Ревучий – зазначив Тарас Григорович Шевченко у своєму «Заповіті» як орієнтир для власного поховання. «...Було видно, було чутно, як реве ревучий...». Таким чином, стає зрозуміло, що поет хотів бути похованим саме в нашій місцині, на Катеринославщині.

Виникає слушне запитання, коли саме поет міг чути ревіння Ревучого? У 1843 р. Т. Г. Шевченко вирушив у подорож до українських земель, щоб побачити славетні пороги та острів Хортиця. Щоб дістатися Хортиці йому прийшлося двічі перетинати Катеринославську

губернію. Нажаль, записів про цю подорож не залишилося, але у повісті «Наймичка» Тарас Григорович змальовує катеринославські степи: «Прикметний шлях цей тим, що простягшись на цілих триста верст, починаючи от Ромна і до Кременчука, він не проходить ні через одне місто чи містечко, ні через село, ні навіть через хутір. Пролягає собі серед чистого, рівного, зеленого поля. Тільки де-ні-де стоять корчми з великими стодами та глибокими криницями...» [37].

[Зміст]

Глава 3. Козацька сива давнина

Свято-Троїцький собор в Новомосковську

Дерев'яний православний храм у Новгородську (зараз м. Новомосковськ). Шедевр архітектури часів козацтва. Відомий цей собор ще тим, що під час його будівництва не було використано жодного цвяха. Збудовано храм у 1778 р. Архітектор – Яким Погребняк. Пам'ятник українського бароко XVIII ст.

Саме цій собор зобразив Олесь Гончар у своєму найвідомішому творі «Собор».

10. Свято-Троїцький собор в Новомосковську

11. Дзвіниця Свято-Троїцького собору

12. Храмовий комплекс Новомосковська

Свято-Миколаївський монастир в Новомосковську

Чоловічий монастир поблизу Новомосковська, збудований за часів козацтва. Має давню та славетну історію. Цей монастир знаходиться на острові на річці Самарі, має великий нижній храм (підземну церкву).

В прадавні часи, коли Україна ще піддавалася навалом нападників, віряни завжди мали змогу спуститися до нижнього храму і знайти там прихисток, сховавшись на деякий час. В радянські часи цей монастир перетворили на будинок літніх людей, а згодом – на лікарню для душевнохворих. Після перебудови монастир повернули церкві. Спочатку в ньому був розташований жіночий монастир, але він знаходився далеко від міста, і невеличка жіноча громада не відчувала себе у безпеці. Тому, на прохання настоятельки общини, жінок перевели до Тихвінського монастиря, який знаходиться в межах міста Дніпро, а до Новомосковського переселили чоловіків. Цей монастир також був описаний у творі Олесе Гончара «Собор».

13. Свято-Миколаївський монастир. Зимовий храм

14. Свято-Миколаївський монастир. Літній храм

[\[Зміст\]](#)

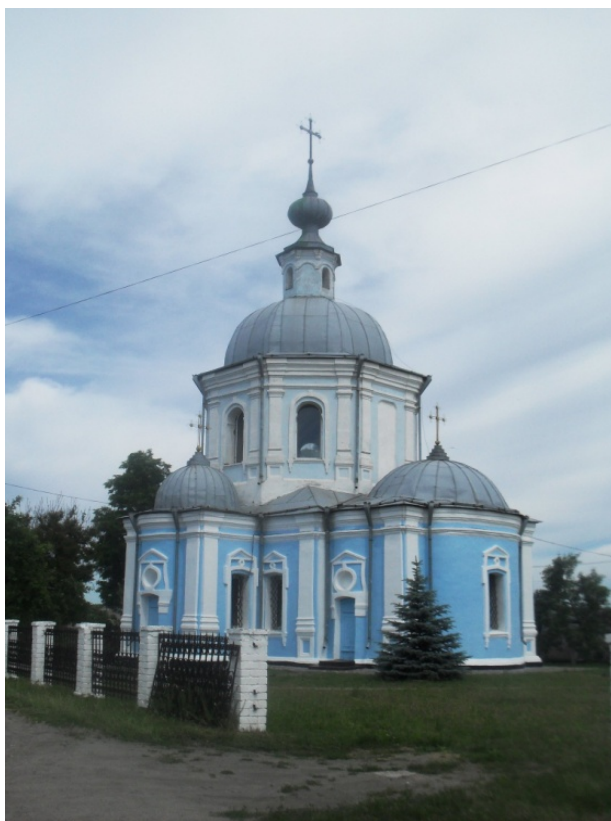
Глава 4. Мальовниче Приорілля

Китайгородські козацькі церкви. Збудовані козаками після зруйнування Січі. Розташовані в с. Китайгород

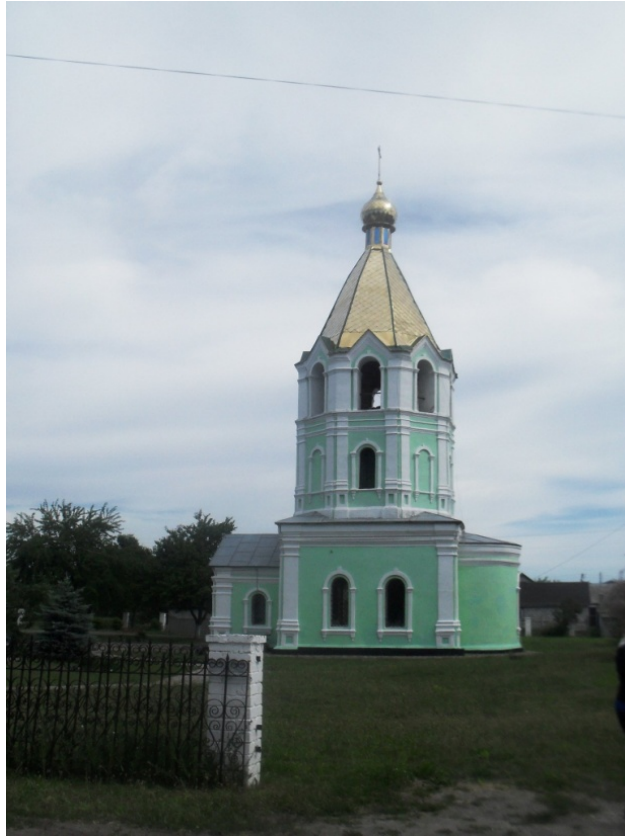
Одразу ж після зруйнування Запорізької Січі у 1775 р., козацькі сотники та старшини почали шукати собі притулок. Там, де оселялися вони, починали швидко будуватися нові храми та церкви. Так сталося і в с. Китайгород Царичанського району Дніпропетровської області, на чарівному Приоріллі. Тут можна побачити три дивовижні церкви середини XVIII ст. Це найстарші культові споруди нашого краю. Збудовані вони в стилі українського бароко, як і Самарський монастир. До речі, це єдині споруди цього стилю в нашій місцині. Побудовані храми на кошти китайгородського сотника Павла Єфремовича Семенова. Храмний ансамбль вміщує в себе три будівлі: Успенську (1754), Миколаївську (1757) церкви та церкву-дзвіницю святої Варвари (1756).

15. Успенська церква

16. Миколаївська церква

17. Варваринська церква

Гора Калитва

Недалеко від с. Китайгород знаходиться славетна гора Калитва. За легендою, саме тут в давні часи знаходився камінь, на якому був напис: «Ліворуч підеш – коня втрапиш, праворуч підеш – життя втрапиш, прямо підеш – щастя знайдеш».

18. Вид з гори Калитва на с. Царичанка

Козацька укріплена лінія

Як відомо, весь український степ вкритий дивовижними, старовинними курганами: половецькими, скіфськими, трипільськими. Саме на таких курганах наші пращури-козаки будували свої укріплені лінії. Козаку, що ніс спостереження, зверху відкривався огляд на всю округу, саме тому він мав змогу вчасно помітити нападників здалеку і стрімко підняти тривогу. Ці укріплені козацькі лінії збереглися до наших часів.

19. Козацькі кургани часів козацтва виконували функцію оглядового посту

20. Козацький оглядовий пункт на курганах

В дніпровських степах ще залишилися дерев'яні споруди часів козацтва. Саме на таку споруду підіймався козак-вартовий.

Такий козацький оглядовий бікет (так його звать ще й в наші часи) можна побачити в степу біля с. Василівка.

21. Козацький оглядовий «бікет»

22. Вид із верхів'я козацької укріпленої лінії

Старе річище річки Оріль

Річка Оріль змінила своє річище і зараз тече в іншому напрямку, а в степу поблизу с. Рудька можна ще побачити її старий шлях.

23. Старий шлях річки Оріль

[\[Зміст\]](#)

Глава 5. Фортеця Кодак

Кодак-фортеця розташована на правому березі Дніпра, навпроти Кодацького порога. Збудована у 1635 р. польським урядом з метою ізоляції Запорізької Січі від інших земель, які на той час належали Речі Посполитій. Збудував фортецю французький інженер Гюде Боплан. Військовий гарнізон складала 200 німецьких найманих воїнів, очолювані полковником Ж. Маріоном. У серпні того ж року запорізькі козаки на чолі з гетьманом нерестрових козаків Іваном Михайловичем Сулімою зруйнували укріплення та знищили гарнізон. Але вже в 1639 р. фортецю було відбудовано польським урядом. У часи Національно-визвольної революції 1648-1676 рр. фортеця стала пунктом опору українських військ, а за часи гетьманства Мазепи виконувала функції сторожового форпосту. За умовами Прутського трактату в 1711 р. була знищена.

24. Гетьман Іван Михайлович Сулима. Фрагмент ікони в церкві в с. Сулимівка.
З сайту [Wikiwand](#)

Кодацька облога 1648 року

На початку національно-визвольної війни українського народу 1648-1676 рр. фортеця Кодак разом з гарнізоном Речі Посполитої опинилася в глибокому тилу українських повстанців і створювала для них значну загрозу, особливо в разі ворожого контрнаступу.

Після перемоги у Корсунській битві в 1648 р. українські війська почали облогу фортеці Кодак. Б. Хмельницький скерував сюди три полки на чолі з М. Нестеренком, П. Шумейком та Я. Вовченком (Володченком). У вересні 1648 р. війська підійшли до Кодака й щільно його блокували. Опинившись у скрутному становищі, обложені пішли на переговори. 1 жовтня (22 вересня) 1648 р. були укладені умови капітуляції гарнізону. Поляцький гарнізон залишив фортецю Кодак озброєним і пішов у бік Чигирина.

За наказом Б. Хмельницького, у зв'язку з порушенням польською стороною на іншій ділянці фронту певних домовленостей, вояків кодацького гарнізону роззброїли й арештували, а потім обміняли на українських полонених. Після того, як українські війська увійшли до Кодака, їм стала підконтрольною вся течія Дніпра від Білорусі до Низу [23].

Зі слів Д. І. Яворницького, «...тепер на найвищому місці валів кріпості підноситься вгору гарний пам'ятник рожевого граніту: його поставило в 1910 р. Катеринославське Губернське Земство на спомин про взяття в 1648 р. Кодацької фортеці військом гетьмана Богдана Хмельницького під командою Ніженського полковника Шумейка» [51, с. 5].

25

26

25-26. Пам'ятний знак біля залишків кодацьких редутів

27

28

27-28. До наших часів збереглися вали старої фортеці Кодак

29. Пам'ятний знак на честь гетьмана Б. Хмельницького у фортеці Кодак

30. Залишки редуту фортеці Кодак

31. Знак про те, що фортеця Кодак є пам'яткою історії та охороняється законом України

32

33

32-33. Вид на Дніпро з верхів'я кодацького редуту

34

35

34-35. Гранітний кар'єр біля фортеці Кодак

36. Мешканці міста дуже люблять відвідувати редути старої фортеці

37. Історія пам'ятки національного значення – фортеця Кодак

[\[Зміст\]](#)

Глава 6. Мавринський майдан

На території Катеринославської губернії багато красивих та таємничих місць. Одно з них – Мавринський майдан поблизу міста Павлоград. Дослідники стверджують, що цей Майдан виник більш ніж 5000 років тому. Таємничі круги та пагорби у степу. Геометрично правильно зрізаний конус з отворами на трьох його верхівках, які направлені чітко на схід, захід та південь.

Існують різні думки щодо походження майдану. Деякі вважають, що це своєрідний храм, місце для молитов та жертвоприношень, збудоване нашими пращурами. Інші – що це стародавня солеварня. Також існує думка, що це будова запорізьких козаків, як одне з військових укріплень. А можливо це – старовинний календарно-обсерваторний комплекс або місце розкопок старовинних курганів. Говорять навіть, що це вірогідне місце приземлення корабля прибульців з інших планет.

Дивним явищем цих курганів є те, що в день весняного, літнього та осіннього сонцестоянь сонце сходить і заходить чітко меж пагорбами, у відповідній стороні майдану. Крім того, на цих пагорбах ніколи не ростуть дерева і не затримується дощова вода. Мешканці найближчих селищ та міст люблять відвідувати це місто і стверджують, що відчувають тут вплив особливої цілющої енергетики. Майдан декілька разів хотіли зайняти під забудову, але людям вдалося відстояти цю природню та історичну цінність.

38

39

40

38-40. Фото Мавринського майдану у день осіннього сонцестояння

Поряд розташувався ще один майдан, нажаль, сьогодні зруйнований

41

42

43

44

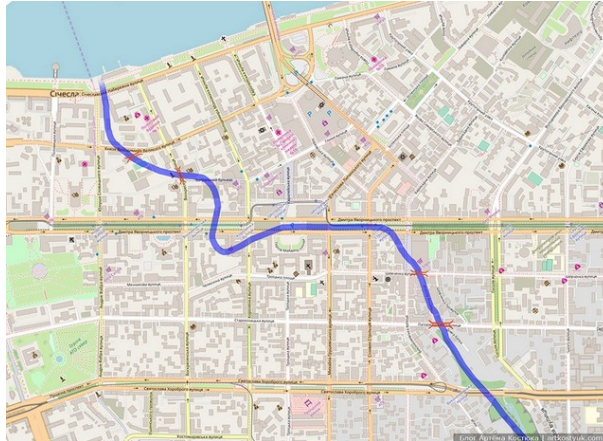

45

41-45. Залишки зруйнованого майдану біля м. Павлоград

[\[Зміст\]](#)

Глава 7. Річка Половиця

Мапа 3. Карта шляху річки Половиці у підземному колекторі міста.
З сайту [Блог Артема Костюка](#)

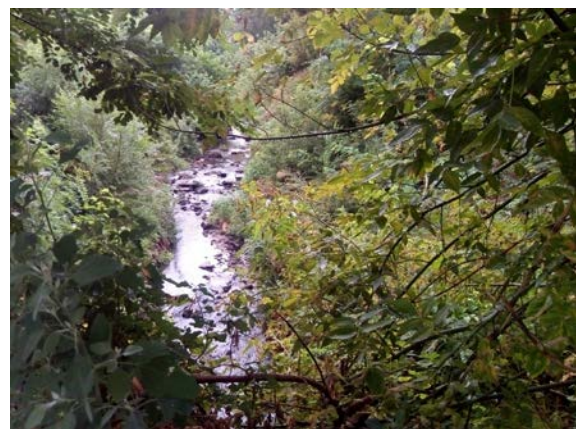
Половиця-річка на території сучасного міста Дніпро заведена в підземний колектор. Раніше р. Половиця проходила через територію центральної частини міста. Не дуже глибока, але бурхлива, вона іноді виходила з берегів і заливала центральні вулиці міста.

Річка Половиця мала початок з Озерної низини (зараз це територія Озерного ринку), в часи Катеринослава там розташовувалося озеро, котре після жовтневого перевороту 1917 р. відвели до території парку Лазаря Глоби. Протікала р. Половиця через парк Лазаря Глоби, потім спускалася по вул. А. Фабра до сучасного просп. Д. Яворницького і далі – до вул. Воскресенської, де до неї додавався ще один невеличкий струмок; за пів кварталу до вул. Короленка р. Половиця зустрічалася з річкою Жабокряч. Потім річка переходила із заходу на схід вул. Воскресенську біля Англійського клубу та через вул. Плеханова впадала в р. Дніпро.

Зараз р. Половиця закута в підземний колектор дореволюційної будови. До речі, річку Жабокряч ще можна побачити. Частково вона тече через Довгу балку, котра у XVIII ст. мала назву Велике провалля, потім змінила назву на Довгу, а згодом була перейменована в Жандармську, у радянські часи ця балка мала назву Красноповстанська, а в наш час знову повернула собі стару назву Довга.

46

47

46-47. Річка Жабокряч (приток р. Половиці). Балка Довга

48. Вхід до міського колектору, що розташований на розі вулиць Паторжинського та Південної

49. Балка Довга в наш час

50. Велике провалля: Балка Жандармська, Красноповстанська, Довга

51. Жандармська балка. Фото часів Катеринослава (1909 р.)

52. Велике провалля в осінньому тумані

[\[Зміст\]](#)

Глава 8. Мерефо-Херсонський міст

В розрахунку на 1916 р. це був найбільший арковий міст Європи. Як унікальну інженерну споруду Мерефо-Херсонський залізничний міст занесено до реєстру пам'яток архітектури України.

Міст було запроєктовано для Мерефо-Херсонської залізниці. Проєкт розробив академік Г. П. Передерій. Будівництво було розпочате у 1912-1914 рр. До початку Першої світової війни встигли встановити 22 опори металевому мосту. До 1916 р. всі опори мосту були встановлені. Потім, з великою перервою на час революції міст знову почав розбудовуватися, й у 1930 р. за проєктом М. М. Колоколова споруду було остаточно

закінчено. Вперше в історії мостобудування було застосовано монолітний залізобетон. 24 жовтня 1932 р. о 15 год. 30 хвилин рівно був покладений останній кубометр бетону. 21 грудня 1932 р. Мерефо-Херсонський міст було здано до експлуатації. Його загальна довжина складає 1627 метрів, ширина Дніпра в цьому місці – 1250 метрів.

53

54

53-54. Вид на Мерефо-Херсонський міст з набережної Дніпра

55. Мерефо-Херсонський міст в наш час

[\[Зміст\]](#)

Глава 9. Залізничний вокзал Катеринослава – Дніпра

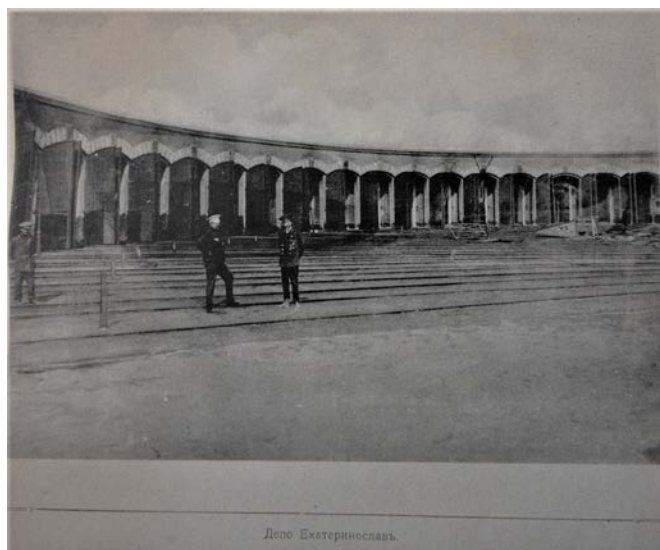
56. Залізничний вокзал (стара катеринославська листівка). З сайту [Вісті Придніпров'я](#)

57. Центральний залізничний вокзал у наш час

У 60-70-ті рр. XIX ст. діяльність Державної залізниці Російської імперії в українських губерніях стала активно розвиватись [40]. У 1862 р. перший міністр шляхів сполучення імперії висунув проєкт будівництва залізниці від Катеринослава до Донбасу.

22 квітня 1875 р. уряд затвердив план будівництва дільниць магістралі від станції Казанка до станції Катеринослав і від станції Ясинувата до станції Синельникове. Ці дільниці були побудовані у 1883-1904 рр. за 34 місяці. З 18 травня 1884 р. розпочався регулярний рух поїздів. Залізниця проходила територією Харківської, Херсонської, Таврійської, Катеринославської губерній і територією Донщини. В наш час ця залізниця частинами входить до складу Донецької, Одеської, Придніпровської, Південної залізниць України та частка – до Південно-Східної залізниці Російських залізниць.

58. Дено Катеринослава

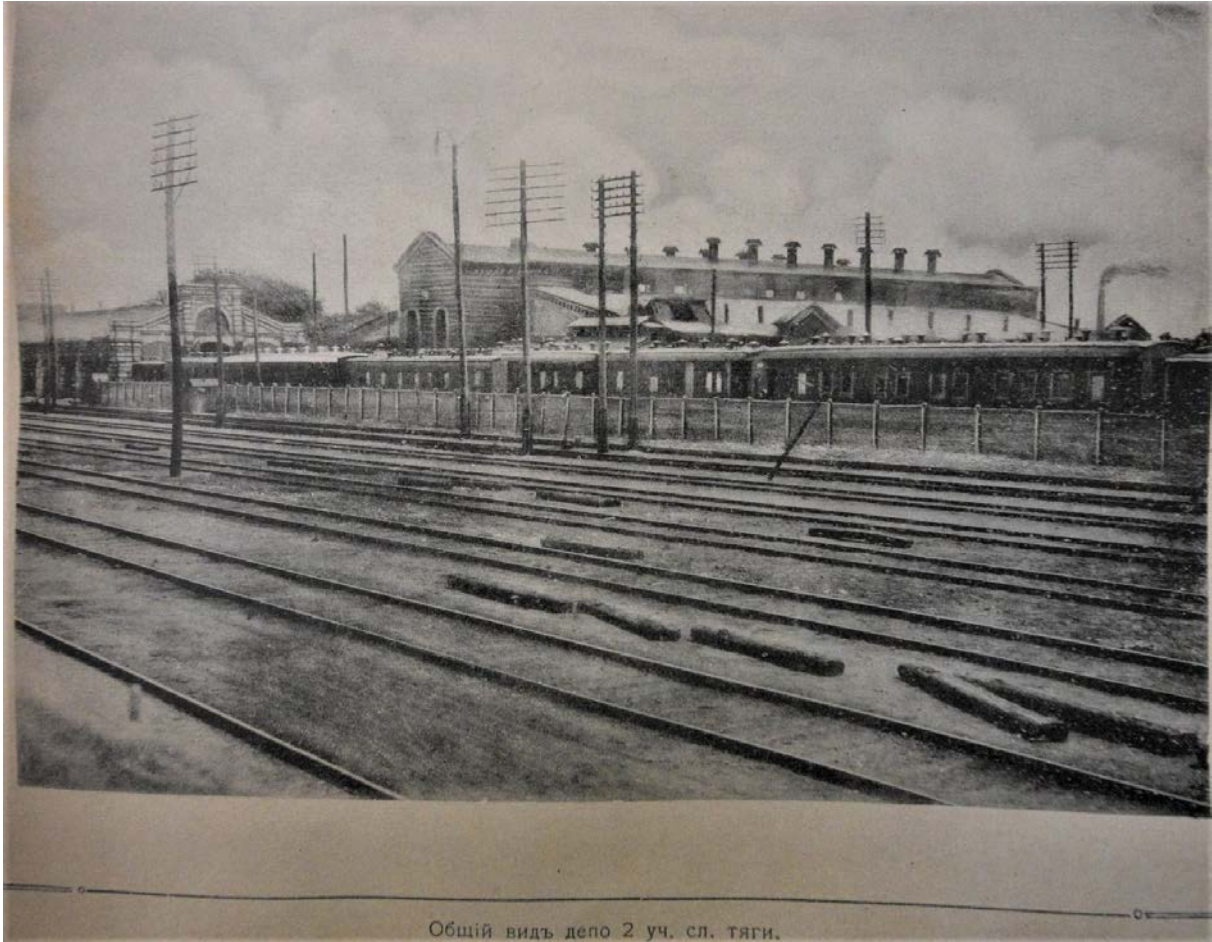

59. Пост Амур

60. Станція Катеринослава (вихід на платформу)

61. Депо 2 залізничного вокзалу (загальний вид)

Фото 58-61 з книги «К 25-тилетию Екатерининской железной дороги (1884-1909)». – Катеринослав, 1909. [24].

[Зміст]

Глава 10. Найвідоміший вигнанець південних губерній

Як відомо, в часи свого заслання до південних земель Російської імперії О. С. Пушкін деякий час перебував в Катеринославі. Місто зберігає спогади про перебування поета на нашій землі.

У самому центрі сучасного м. Дніпро на центральному проспекті зберігся будинок, в якому була розташована канцелярія генерал-лейтенанта від інфантерії, героя війни 1812 р. І. Н. Інзова, який очолював «Попечительський комітет колоністів Южного краю». В 1820 р. цю канцелярію відвідав О. С. Пушкін. На цьому будинку, в якому, до речі, зараз розташовано музей «Літературне Придніпров'я», є меморіальна дошка на згадку про перебування поета в нашому місті.

Також ще одна пам'ятна дошка на вул. В. Липинського зберігає спогад про життя поета в Катеринославі. Маленька будівля належала купцю Т. Тихому і звалася «Подвір'я купця Т. Тихого». Самого будинку, на жаль, вже немає, він був зруйнований під час Другої світової війни, але меморіальна дошка позначає місце, де стояв цей будинок.

62. Пам'ятник О. С. Пушкіну на просп. Пушкіна в місті Дніпро

63. Меморіальна дошка, присвячена О. С. Пушкіну, що прикрашала будинок на вул. В. Липинського до його остаточного знесення

64. Меморіальна дошка, присвячена О. С. Пушкіну, що прикрашає будинок на просп. Д. Яворницького

65. Цей будинок відвідував О. С. Пушкін в часи свого перебування в Катеринославі

*Саранча летела, летела –
И села.
Сидела, сидела, –
Все съела
И вновь улетела... [38].*

За легендою, саме так у своєму листі-звіті до Петербурга написав засланий поет. Літо того року вдалося спекотним, і Катеринославська губернія дійсно важко потерпала від сарани.

Але поет в Катеринославі писав не лише рапорти до Петербурга. Також наше місто дало народження відомому твору поета «Брати розбійники».

Так пише Пушкін 11 листопада 1829 р. своєму літературному агенту Петру В'яземському: «*Истинное происшествие подало мне повод написать этот отрывок. В 1820 году, в бытность мою в Екатеринославе, два разбойника, закованные вместе, переплыли через Днепр и спаслись. Их отдых на острове, потопление одного из стражей мною не выдуманы*» [38].

Під впливом цієї події Пушкін написав поему «Брати розбійники», за основу якої була покладена історія катеринославських бранців.

*Река шумела в стороне,
Мы к ней - и с берегов высоких
Бух! поплыли в водах глубоких
Цепями общими гремим,
Бьем волны дружными ногами,
Песчаный видим островок,
И, рассекая быстрый ток,
Туда стремимся. [38].*

[Зміст]

Глава 11. Спасо-Преображенський кафедральний собор

Спасо-Преображенський собор був першим собором, який було закладено при самому заснуванні міста Катеринослава. Будувався храм з 1830 по 1835 рр. Замислювався собор так, щоб його розміри та стать перевершили собор Петра в самому Римі. Тому архітектори запроєктували собор на один дюйм більшим за римський головний храм. Нажаль, грандіозність задуму виявилася неможливою до виконання, і про розміри задуманого храму зараз нам нагадує лише огорожа, яка до нашого часу оточує собор. Все ж таки храм збудували, та він досі прикрашає наше місто і сповіщає своїми дзвонами про початок служби в найбільші християнські свята.

Упродовж століття собор переживав періоди розквіту та руйнації. Так, під час радянської влади його старовинні куполи та дзвони було зруйновано, а в самому храмі розмістився музей атеїзму. Лише в 1942 р. під час німецької окупації служба божа почала відправлятися знову. Храм було передано Українській православній церкві Київського патріархату, але в 1945 р. служіння знову було припинено. Воно відновилося лише за часів перебудови, з 1991 р. На сьогодні храм належить Українській православній церкві московського патріархату.

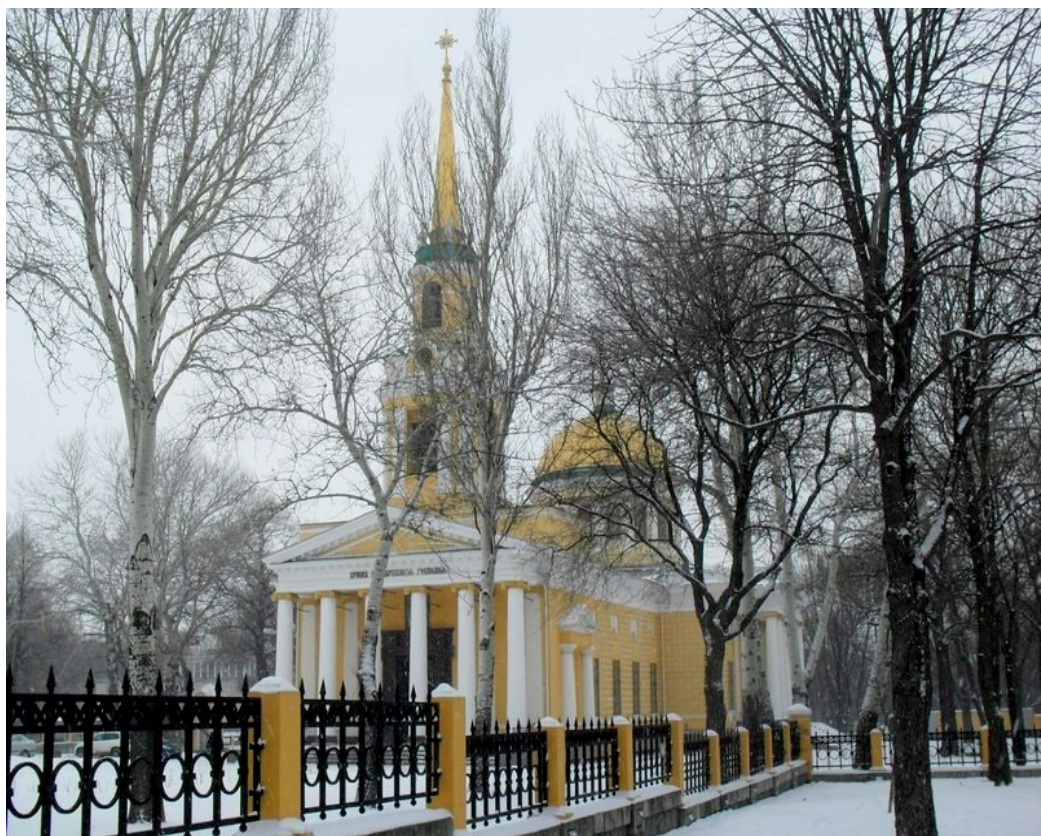
66. Перший проєкт собору, який так і не судилося реалізувати. Автор – Клод Геруа.
Вид фасаду. З сайту [Вікіпедія](#)

67

68

69

70

71

72

67-72. Преображенський храм у наш час

[\[Зміст\]](#)

Глава 12. Відвідини Катеринослава імператрицею Катериною II та австрійським імператором Францом Йосифом II Габсбургом

У 1787 р. Імператриця Катерина II здійснила подорож півднем Російської Імперії. Шлях її пролягав від Києва по Дніпру через пороги та далі – до Херсона, до Криму, до міста Севастополь.

7-8 (18-19) травня 1787 р. імператриця зупинилася в гавані Нових Кодаків у місті Катеринославі. Катерина під час своєї довгої подорожі зробила ще одну зупинку на Монастирському острові, щоб перепочити та помолитися.

У Нових Кодаках імператриця провела два дні й проживала у спеціально збудованому для неї дерев'яному палаці. Палац був одноповерховий, але дуже багато облаштований зсередини.

Водночас до Катеринослава прибув також імператор Австрії Франц Йосиф II Габсбург. Зустріч було викликано політичними мотивами. Імператор Австрійської імперії перебував на території нашого міста інкогніто під ім'ям графа Фалькінштейна.

9 (20) травня 1787 р. вранці імператриця Катерина у супроводі світи, а також Франца Йосифа, князя Потьомкіна та губернатора-намісника І. А. Сидельникова виїхала у напрямку центра сучасного міста Дніпро, а на той час – місцини Половиця, де було замислено побудувати величний собор, на кшталт Собору Святого Петра у Римі.

Біля собору було вирито величезну яму, яку вистелили ковдрами, й зроблено сходи, по яких Імператори, князь Потьомкін та намісник Катеринослава Синельников спустилися

донизу. Саме в цю яму і було закладено Катериною перший камінь собору, другий камінь поклав Франц Йосиф, третій камінь було закладено князем Потьомкіним, четвертий – намісником міста генералом І. А. Синельниковим.

Також у яму поклали мідну, вкриту золотом дошку із написом: «*Екатерина II, императрица всея России, во основание храма Преображения Спасителя нашего, первый камень положила 1787 года*» [54]. А також було покладено вісім монет: золотий імперіал 1756 р., золотий полуімперіал 1785 р., срібний рубль 1780 р., 25 копійок 1765 р., 20 копійок 1785 р., 15 копійок 1781 р., 10 копійок 1769 р. та 5 копійок 1745 р. [54].

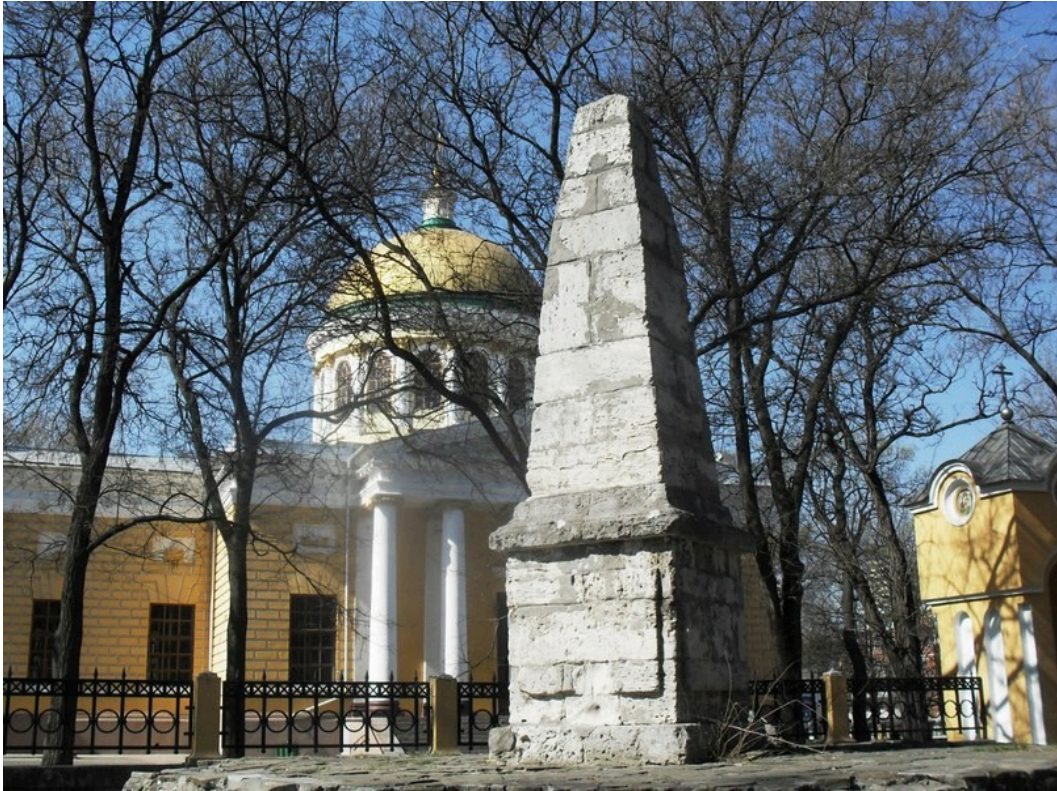

73. Портрет Франца Йосифа часів його правління з матір'ю Марією Терезією.
Художник – Джозеф Хікель. З сайту [Вікіпедія](#)

Наразі зараз місце закладки храму знаходиться десь неподалік від входу до храму у напрямку парку ім. Т. Г. Шевченка. Під час радянської влади підвали храму були ретельно «перевірені» представниками нової влади, але чи знайдено було щось, чи ні, та яка подальша доля знахідок – невідомо.

Біля Преображенського собору встановлено мовчазного свідка цих подій «Верстову милю». До речі, це найстаріша кам'яна споруда нашого міста.

74. Кам'яна верстова миля біля Преображенського собору

[\[Зміст\]](#)

Глава 13. Площа Соборна

Площа Соборна перебувала на самому високому місці Катеринослава й являла собою місце проведення загальноміських політичних зборів. Саме з площі за часів революції, жовтневого перевороту і громадянської війни війська відправлялися на місця бойових дій. Також, саме тут в братських могилах проводилися поховання загиблих бійців. Влада в Катеринославі в 17-19 рр. минулого сторіччя змінювалася рекордну кількість разів – 18! У той час, як, наприклад, у Києві та Харкові влада змінювалася відповідно 11 і 8 разів. А в інших містах – ще рідше. Першими почали проводити поховання на Соборній площі червоногвардійці. 3 січня 1918 р. тут було поховано 27 катеринославських червоногвардійців. Усі вони загинули 27-28 грудня 1917 р. у сутичках з військами Центральної Ради при встановленні в Катеринославі радянської влади.

На початку 1919 р. саме тут поховали групу січових стрільців, що загинули наприкінці 1918 р. у боротьбі з махновськими та більшовицькими загонами. 1 січня загони «Січових стрільців – Вільних козаків», котрими керував полковник армії Української Народної Республіки (УНР), отаман Р. І. Самокиш, взяли Катеринослав та встановили вже вдруге владу Директорії УНР, звільнивши місто від військ Нестора Махна та більшовиків. Подобиці цього бою описує історикinja, співробітниця Дніпровського історичного музею імені Д. Яворницького Тетяна Цимлякова (наводиться мовою оригіналу):

«Получив сообщение о потере Екатеринослава (29-30 декабря), полк Самокиша немедленно начал наступление из района станций Долинская и Долгинцево, во время которого к нему присоединился отряд атамана Саквы из Верхнеднепровского уезда. Уже 1 января 1919 г. со стороны рабочего района Чечелевка и станции Горяиново они при

піддержке артиллерии с марша атаковали махновско-большевистские войска. По воспоминаниям П. В. Василюка, который возглавлял политический отдел штаба республиканских войск Екатеринославицины, «казаки Самокиша за полчаса вычистили от врагов Екатеринослав» [44].

События 31 декабря 1918 г. – 1 января 1919 г. газетой «Республиканец» были названы «Днем победы», а войска атаманов Самокиша и Саквы – «геройскими». Журналисты видели большой символ в том, что Екатеринослав – «сердце сечевой земли» – от врага защищал именно полк под названием «Сечевые стрельцы» и поддержали предложение переименовать город на Сичеслав, ибо «хватит позориться перед всем культурным миром, славя заклётого врага украинского народа царицу Екатерину» [44].

4 січня 1919 р. на Соборній площі відбулося поховання 14 бійців УНР. Жалобна хода почала свій путь до місця поховання від готелю «Асторія», де розмістився штаб республіканських військ. Хода прямувала через усе місто до площі на горі. В руках люди несли вінки з патріотичними написами: «Слава лицарям козакам, захисникам волі й землі матері – Україні!», «Українська школа й історія берегтимуть пам'ять про вас!».

14 бійців УНР з почестями було поховано в одній братній могилі, над якою було встановлено дерев'яний хрест. Прізвища десяти бійців залишаються на сьогодні невідомі, прізвища лише двох січовиків вдалося встановити історикам: сотники Лугин та Златоустов.

22 січня 2017 р. на Соборній площі було відкрито пам'ятний знак у формі хреста на честь загиблих героїв.

Необхідно зауважити, що саме з цього місця, на якому зараз височіє пам'ятний хрест, загопи січових стрільців відправлялися на фронт.

75

76

77

75-77. Пам'ятний знак у формі хреста на честь загиблих героїв УНР

1 травня 1919 р., після встановлення в Катеринославі радянської влади, хрест було повалено, а на місці поховань на Соборній площі більшовики встановили новий пам'ятний знак на згадку про своїх загиблих поплічників. Це була стела з червоною зіркою на верхів'ї. Але уже 15 і 16 червня 1919 р. на Соборній площі провела свої молебні армія Денікіна. Денікінці також ховали своїх загиблих на Соборній площі.

Після Другої світової війни некрополь поповнили могили загиблих бійців радянської армії. Якщо поховання часів громадянської війни в радянські часи замовчувалися, то некрополь часів Другої світової війни відзначили пам'ятним знаком, меморіалом та вічним вогнем. Тільки у 2016 р. на місці ймовірного поховання групи січових стрільців було встановлено пам'ятний знак у формі кам'яного хреста.

78

79

78-79. Меморіал та вічний вогонь на честь героїв Другої Світової війни

[\[Зміст\]](#)

Глава 14. Важкі часи Катеринослава

Часи громадянської війни для Катеринослава стали дійсно страшними. Влада у місті з 1917 по 1919 рр. змінювалася 22 рази. У квітні 1918 р. у Катеринославі зайняли позиції австро-німецькі війська, а вже в травні 1919 р. місто захопив отаман Никифор Григор'єв зі своїми військами.

80. Григор'єв Никифор Олександрович (фото від 1 січня 1919 р.). З сайту [Вікіпедія](#)

У червні 1919 р. на наших землях вже панував отаман кубанського війська А. Шкуро, 7 липня в місто увійшов генерал А. Денікін зі своєю Добровольчою армією, для нього було проведено урочистий прийом в Англійському клубі.

У своїх мемуарах генерал Денікін та генерал Шкуро змальовують своє перебування у Катеринославі дуже ретельно.

Так, за словами Антона Івановича Денікіна: «16 юня закончилось очищение Крыма, а к концу месяца мы овладели и всем нижним течением Днепра до Екатеринослава, который был захвачен уже 16 числа по собственной инициативе генералом Шкуро. Разгром противника на этом фронте был полный, трофеи наши неисчислимы. В приказе «председателя Реввоенсовета республики» рисовалась картина «позорного разложения 13-й армии», которая в равной степени могла быть отнесена к 8-й, 9-й и 14-й: «Армия находится в состоянии полного упадка. Боеспособность частей пала до последней степени. Случаи бессмысленной паники наблюдаются на каждом шагу. Шкурничество процветает...». Остатки разбитых неприятельских армий отошли: 13-й и группы Беленковича – на Полтаву, 14-й и крымской группы – за Днепр» [13].

81. Антон Іванович Денікін (фото приблизно 1918-1919 рр.). З сайту [Вікіпедія](#)

82. Андрій Григорович Шкуро (фото 1919 р.). З сайту [Вікіпедія](#)

Андрій Григорович Шкуро, продовжуючи розповідь Денікіна, пише: «...21 юня 1919 р. генерал Деникин посетил Екатеринослав. Ему были устроены торжественная встреча и обед в русском общественном клубе. Представители украинофилов-самостийников поднесли хлеб-соль на полотенце, расшитом простонародными узорами с надписью на украинской «мове»: «Не той казак, что поборов, а той, что выкрутился». Главнокомандующий принял это подношение, но в застольном тосте сказал, обращаясь к

українцям: «Ваша ставка на Петлюру бита». Затем он добавил, что Петлюра будет повешен, если попадетсЯ в руки Добрармии, как изменник. Эти слова были чреваты последствиями и дали почву для агитации самостийников как на Украине, так и на Кубани. После обеда Деникин, сидя у меня на квартире, принял явившуюся к нему депутацию рабочих, с которыми беседовал долго и благожелательно; он совершенно очаровал их...» [49].

13 листопада 1919 р. загони Махна відбили Катеринослав у білогвардійців, очолюваних генералами Слащовим та Шкуро, розбили їх в бою під Новоолександрівкою.

«Батько» Махно зі своїми «хлопцями» утримували місто до 19 грудня. А вже 30 грудня містом остаточно заволоділи більшовики.

Товариство «Просвіта»

У 1905 р. Катеринослав охопив вітер змін. Нові прагнення, нові ідеї захопили суспільство. Разом з усією державою Катеринослав сподівався на добрі зміни. Саме в ці часи, в жовтні 1905 р. виникла громадянська організація «літературно-артистичне українське товариство "Просвіта"». Її членами стали найвідоміші діячі нашого міста – історики, письменники, поети, музиканти, драматурги. Історик Дмитро Іванович Яворницький, історик, публіцист та бібліограф Дмитро Дорошенко, бандурист Микола Олексійович Богуславський, економіст, педагог, професор Київського університету Антін Степанович Синявський, українська драматична актриса Наталія Дорошенко, громадський діяч та педагог Сергій Лепківський, журналіст та видавець, письменник та перекладач Іван Труба, письменниця Лідія Вікторівна Сохачівська та багато інших. Товариство складалося з декількох секторів: літературного, драматичного, музичного та бібліотечного. В лютому 1906 р. почав виходити тижневик «Добра порада». Увесь час існування товариства до свого закриття у 1920 р. «Просвіта» вела активну діяльність в українському державотворенні та культурному житті регіону. Після перебудови «Просвіта» відновила свою роботу.

[Зміст]

Глава 15. Ретро-трамвай Катеринослава

26 червня 1897 р. сталася знаменна подія, було відкрито перший міський трамвай у Катеринославі. Це була третя у Російській імперії трамвайна система на електричній тязі після Київського і Нижньгородського трамваїв. Її будівництво та експлуатацію здійснювала бельгійська фірма «Tramways electriques d'Ekaterinoslaw».

Система була вузькоколіійною; вона складалася з трьох ліній, що відходили від Катерининського проспекту, зараз це проспект Дмитра Яворницького. Катеринославський трамвай ходив дещо іншим шляхом, ніж у наш час:

- 1) Вокзал – Катерининський проспект – Соборна площа – Табірний базар;
- 2) Вокзал – Катерининський проспект – вулиця Караїмська (нині – вул. В'ячеслава Липинського) – вулиця Йорданська (Михайла Коцюбинського) – Купальні;
- 3) Пароплавна пристань – вулиця Провіантська (Пастера) – Катерининський проспект – вулиця Олександрівська (Січових Стрільців) – вулиця Велика Базарна (Святослава Хороброго).

21 квітня 1906 р. у Катеринославі було відкрито ще одну трамвайну вузькоколіійну мережу. У 1918 р. відбулося об'єднання двох трамвайних підприємств, і на 1931 р. трамвайний парк складав 177 вагонів, довжина мережі складала 65 км. Поступово колію перешли (розширили) з вузької метрової на колію «Російських залізниць» – 1524 мм. До 1948 р. всі колії були перероблені.

83. Катеринославський трамвай (стара катеринославська листівка). З сайту [Вікіпедія](#)

84

85

84-85. Перший трамвай міста Катеринослава. Нещодавно відреставрований трамвай, який курсує влітку за маршрутом №1

86. Частина лінії трамвайної дороги 1897 р., яка веде напряму до р. Дніпро на вул. Йорданську (Коцюбинського). З сайту [Блог Артема Костюка](#)

[\[Зміст\]](#)

Глава 16. Маскарони Дніпра

Термін маскарон походить від французького слова *mascajon* – вид скульптурної прикраси будівлі у формі голови людини або тварини анфас. Маскарони, на відміну від старовинних гаргулій, можуть мати комічний, нейтральний або романтичний облік. Зазвичай, маскарон розташовувався на видному місці: над віконними або дверними арками.

В архітектурі старого Катеринослава маскарони зустрічаються дуже часто, як на фасадах дворянських, так і купецьких будинків. Найпоширенішим настінним зображенням нашого міста є лев, але зустрічаються і діви, рогаті голови, фавни, скульптури, що нагадують сатира або чорта, а також масонські символи (циркуль, трикутник, око). Через те, що в XVIII-XIX ст. захоплення масонством охопило всю Європу, не залишився осторонь й Катеринослав. Безумовно, деякі громадяни старого Катеринослава долучалися до масонських братств. У переважній більшості, це були люди із заможних верств Катеринослава.

І це захоплення масонством мало своє відбиття на фасадах будинків Катеринослава.

88

87-88. Масонські символи «око» та «чаша Грааля» на Преображенському соборі

Ліпні образи на відомому будинку Штейна (вул. О. Гончара) теж мають зв'язок із поширенням у XIX ст. захопленням масонством. У руках гноми тримають давні символи масонства – кирку та молоток.

Хоча дуже можливо, що у будинку містилася якась майстерня з продажу товарів такого профілю. Але в будь-якому разі будинок набув слави «масонського будинку».

89

Але маскарони з масонськими символами були скоріше рідкістю, ніж закономірністю. Вони майже не збереглися, бо не пережили революційний час початку XX ст. Більшість же маскаронів мали побутовий та романтичний характер.

90

91

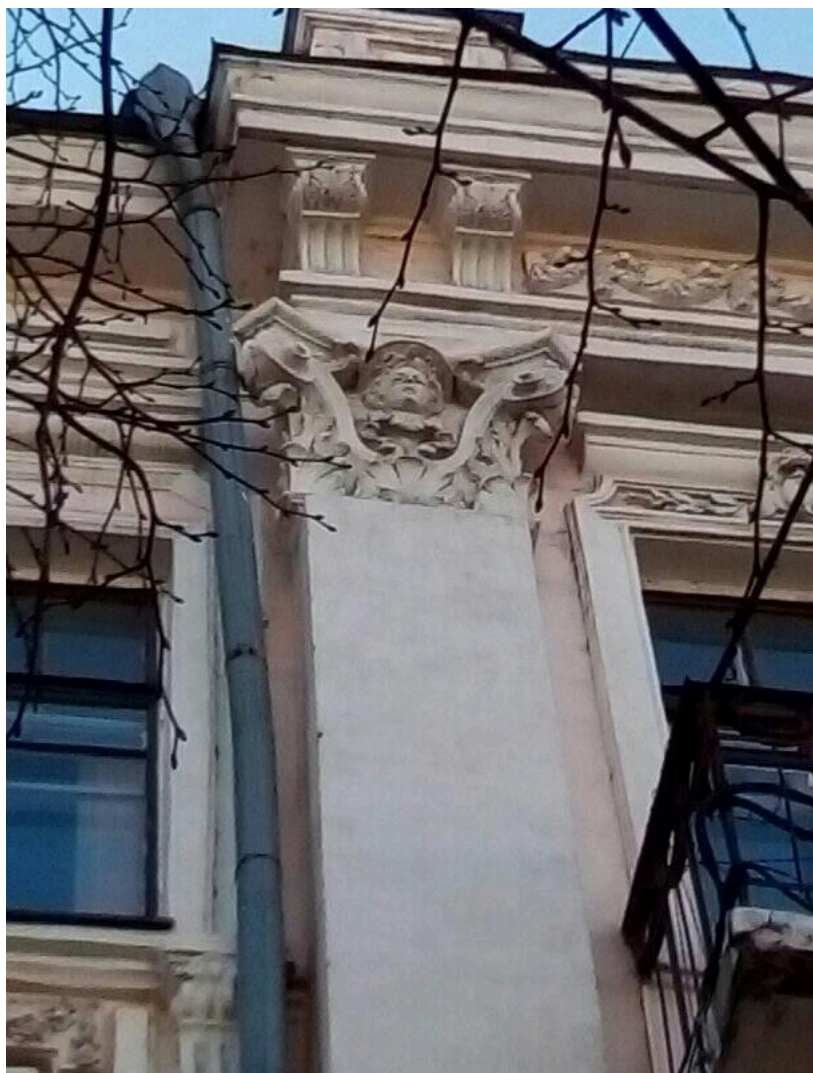
92

93

94

95

96

97

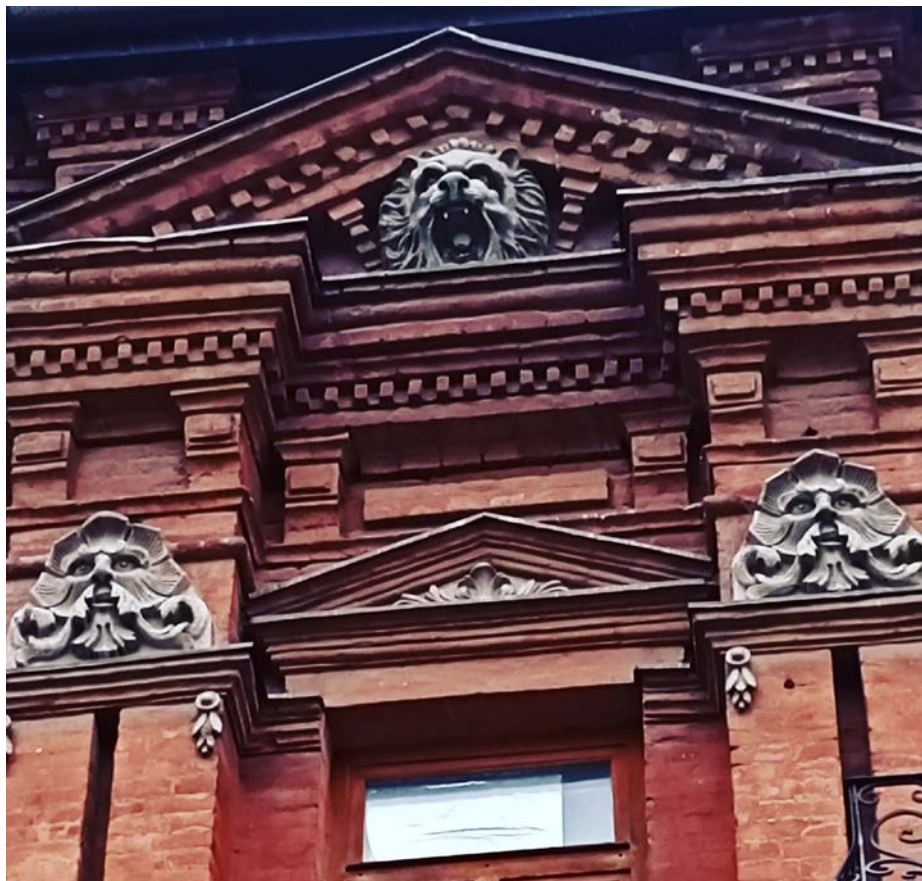
98

99

100

101

102

103

104

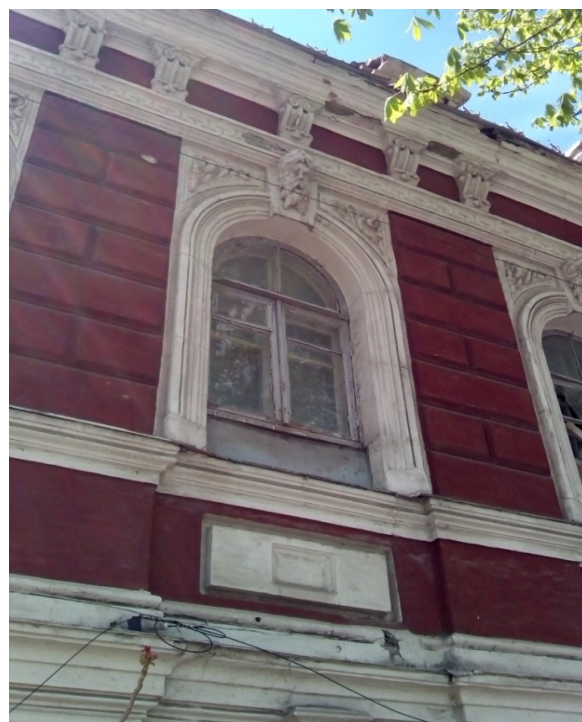

105

106

107

108

109

110

111

112

113

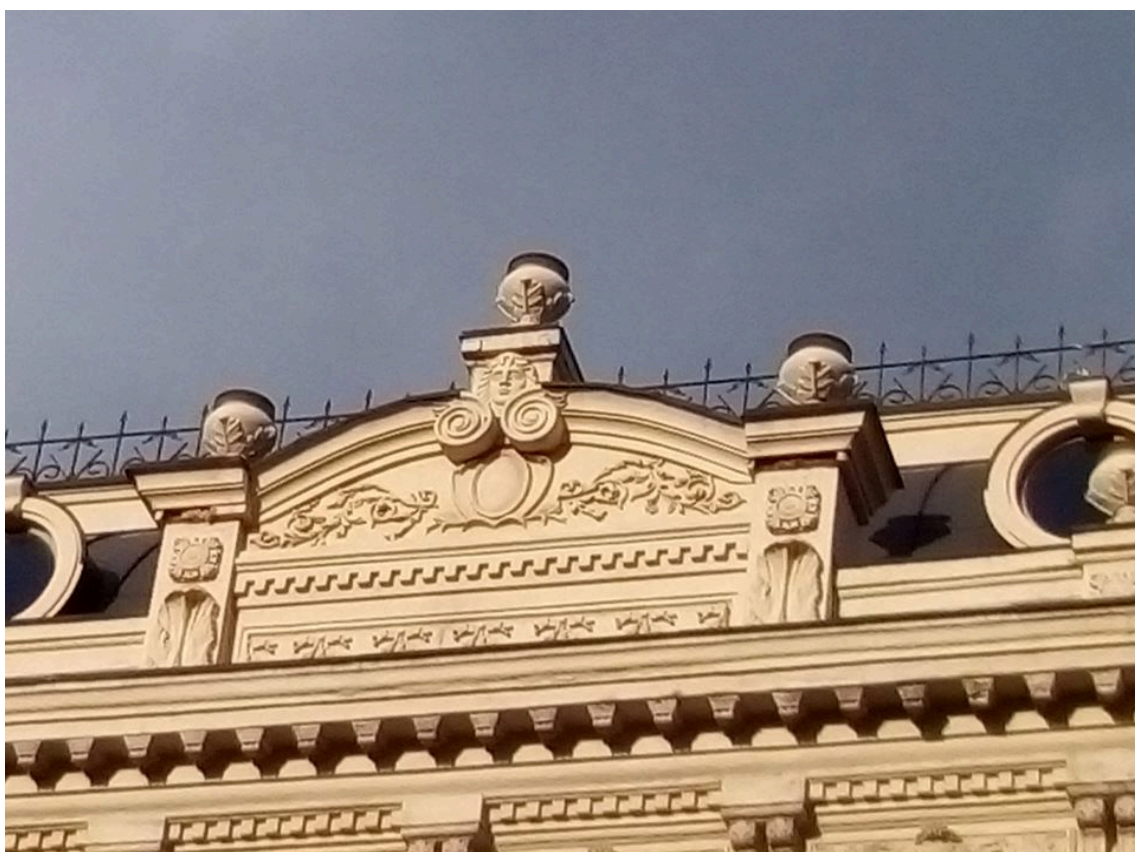
114

115

116

117

118

119

120

121

122

123

124

125

126

127

128

129

89-129. Маскарони та ліпні прикраси будинків старого Катеринослава

[\[Зміст\]](#)

Глава 17. Олександрівський Південноросійський залізоробний і залізопрокатний завод Брянського акціонерного товариства

Цей найстаріший металургійний завод Дніпра було засновано у 1885 р. одразу після відкриття Катеринославської залізниці (у травні 1884 р.), яка дала змогу доставляти з Криворізького залізорудного басейну залізну руду та вугілля з Донбасу. Перша доменна піч

була запущена у 1887 р. Другу доменну піч увімкнено у 1888 р. Будівництво печей виконував інженер О. М. Горяїнов, перший директор заводу. Серед акціонерів Брянського товариства були господа П. І. Губонін і В. Ф. Голубев, які зуміли влити в будівництво заводу франко-бельгійський капітал. До 1913 р. на заводі було вже 5 доменних і 7 мартенівських печей, 3 бесемерівських конвертори й 10 прокатних станів.

До 1917 р. завод називався Олександрівським Південноросійським залізобробним і залізопрокатним заводом Брянського акціонерного товариства на честь імператора Олександра III. Згодом він набув назву Брянський завод або просто Брянка. Після жовтневого перевороту 1917 р. завод було націоналізовано та у 1922 р. надано нове ім'я депутата IV Державної Думи Росії, наркома внутрішніх справ РРФСР, «всеукраїнського старости» Г. І. Петровського, який в молоді роки працював токарем на цьому заводі.

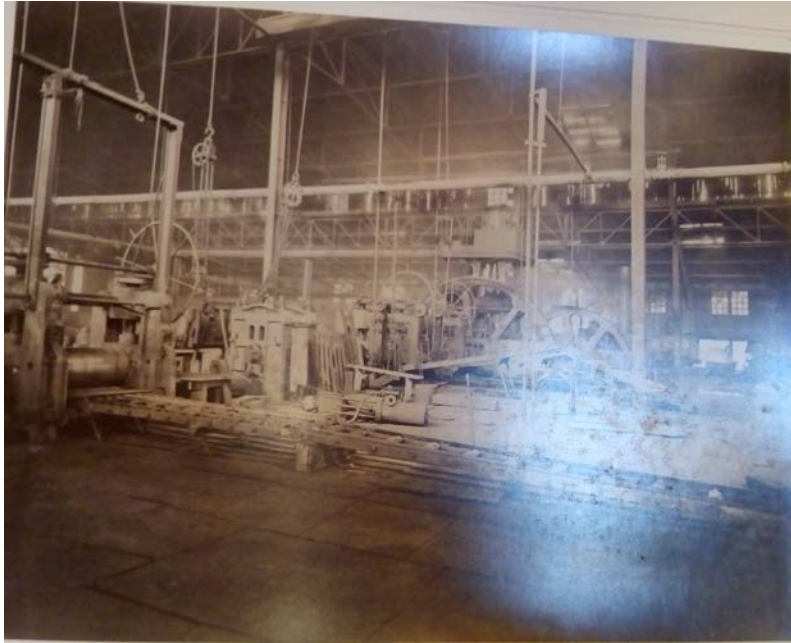
На вулицях нашого міста ще можна побачити багато люків вироблених саме на цьому заводі в часи Катеринослава.

130. Доменна піч Брянського заводу

131. Крупносортовий та бандажепрокатний стан Брянського заводу

132. Листопрокатний стан Брянського заводу

Фотографії заводу з книги «Альбом видоів Днѣпровскаго Завода и Рудников Южна-Русскаго Днепровскаго Metallургическаго общества» [6].

[\[Зміст\]](#)

Глава 18. Сталеві бранці

Список катеринославських виробників люків (наведено мовою оригіналу)

1. «Пожарный Кранъ», «завод Панусъ», «Е.-Г.-В.» (Екатеринославский городской водопровод).
2. «Инж. Ф. И. Платсъ и К», «Печной заводъ», «Нижне-Днѣпровскъ».
3. «Канализация Екат. Гор. Упр.» (Городской Управы).
4. «Заводъ Кузьмицкаго и Пенцилина», «Екатеринославъ».
5. «Канализация Екатеринослава».
6. «Я. Г. Фрейманъ и сыновья», «основ. 1875 г.».
7. «Александровскій Южно-Россійскій заводъ Брянскаго об-ва», «Екатеринославъ», «Е.-Г.-В.» (Екатеринославский городской водопровод). Круглий великий та овальний малий.
8. «А. А. Хельстремъ и Н. А. Морозов», «Екатеринославъ», «Е.-Г.-В.» (Екатеринославский городской водопровод).
9. «Правительственный телефонъ», «1909».
10. «Инж. Ф. И. Платсъ и К», «Екатеринослав».

Нажаль, далеко не всі катеринославські люки залишилися до наших часів, частина з них опинилася в історичному музеї ім. Д. Яворницького, інші – потрапили до рук чорних колекціонерів, охочих до легкої здобичі. Але багато екземплярів залишаються на своєму місці, зберігаючи історію і спогади старого Катеринослава.

133. Написи на люку: «Пожарный Кранъ», «завод Панусъ», «Е.-Г.-В.»
(Екатеринославский городской водопровод)

134. Написи на люку: «Инж. Ф. И. Платсь и К», «Печной заводъ», «Нижне-Днѣпровскъ»

135. Напис на люку «Канализация Екат. Гор. Упр.»

136. Написи на люку: «Заводъ Кузьмицкаго и Пенцилина», «Екатеринославъ»

137. Написи на люку: «Я. Г. Фрейманъ и сыновья», «основ. 1875 г.»

138. Написи на люку: «Александровській Южно-Російській заводъ Брянскаго об-ва», «Екатеринославъ», «Е.-Г.-В.» (Екатеринославский городской водопровод).

Овальний малий люк

139. Написи на люку: «Александровский Южно-Российский заводъ Брянскаго об-ва», «Екатеринославъ», «Е.-Г.-В.» (Екатеринославский городской водопровод).
Круглый великий люк

140. Написи на люку: «Правительственный телефонъ», «1909».
У Дніпрі збереглося лише два такі люки

141. *Напис на люку «Е.-Г.-В.» (Екатеринославский городской водопровод)*

142. *Напис на люку «Народный комиссариат почт и телеграфов» (після 1917 р.)*

143. *Люк часів Катеринослава*

144. Написи на люку: «А. А. Хельстремъ и Н. А. Морозовъ», «Екатеринославъ», «Е.-Г.-В.»
(Екатеринославский городской водопровод)

[\[Зміст\]](#)

Глава 19. Іменна цегла

Саме з іменної цегли будувалися будинки старого Катеринослава. Літери на цеглі – це іменна позначка її виробника того часу. Стіни старих будинків Катеринослава зберігають в собі нашу історію.

Імовірні розтлумачення абревіатур

- 1) МБ – клеймо цеглового заводу Моісея Брука;
- 2) МШ – Михайло Шустерман;
- 3) Р и М – Рабинович і Моцкин;
- 4) Бр Р – брати Рабинович;
- 5) КАО – казенне арештантське відділення;
- 6) FA – цегловий завод Фердинанда Андерега;
- 7) Чис – Чичик і Скоморовський.

146

147

148

149

150

151

152

145-152. Стара катеринославська цегла з клеймами цеглових заводів

[\[Зміст\]](#)

Глава 20. Головний поштамт Катеринослава

На головному проспекті Дніпра знаходиться один з найстаріших будинків Катеринослава – Головний поштамт. У цій будівлі з 1839 р. розташувалася головна поштова контора міста. Комплекс складається з двох будівель: «старої», побудованої на початку XIX ст., та «нової», зведеної у 1905 р. за проєктом архітектора Бочарова спеціально для поштової й телеграфної контори Катеринослава. У далекому 1787 р. почала працювати в Катеринославі перша поштова контора. Місто зростало, і у 1839 р. міська влада викупила для нової контори садибу А. Щекутіна на Катерининському проспекті.

Існує легенда, що О. С. Пушкін під час свого перебування на засланні у Катеринославі мешкав у сусідньому з поштамтом будинку. Одного разу з вікна своєї кімнати він побачив на балконі, у той час ще садиби Щекутіна, чарівну дівчину і полум'яно у неї закохався. Правда то є чи ні – історія ховає від нас.

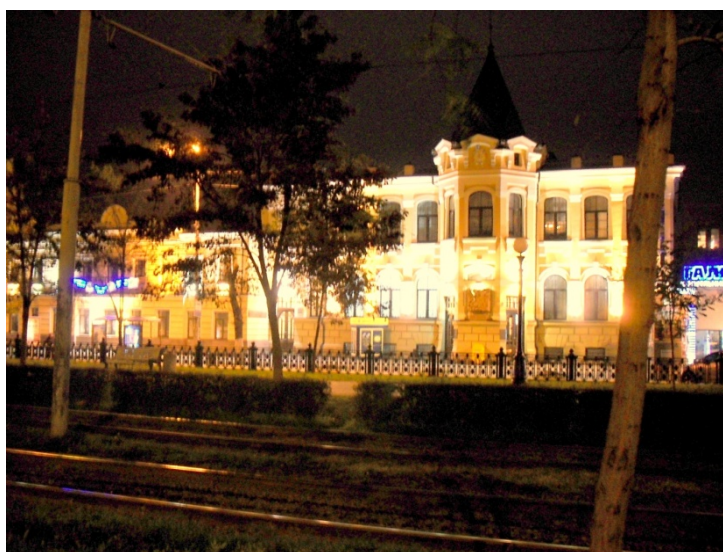
У 1905 р. до колишньої садиби Щекутіна добудували «новий» корпус поштової та телеграфної контори за архітектурним проєктом В. В. Бочарова. Будівля виконана у стилі модерн.

153. Поштова та телеграфна контора Катеринослава (стара катеринославська листівка). З сайту [Вікіпедія](#)

154

155

156

154-156. Будівля Головного поштамту міста в наш час

157. Будівля головної поштової контори Катеринослава збереглася до наших часів майже без змін

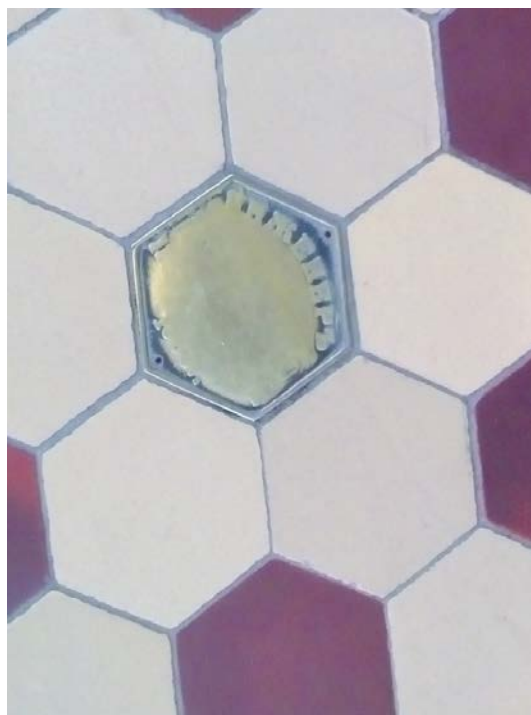
158. Пам'ятка-знак про те, що в цьому приміщенні розташовувалася катеринославська поштова контора

Настав 1917 р. У цей буремний рік за будівлю головпоштамту велися запеклі бої. У грудні 1917 р. профспілковий комітет поштово-телеграфної контори засудив більшовицький переворот і висловив підтримку Центральній Раді.

27-29 грудня сили Української народної республіки закріпилися в будівлі головпоштамту. Звідти вони телефоном неодноразово передавали ультиматуми більшовикам, чия ставка розташовувалася навпроти – у Будинку губернатора. З даху готелю «Асторія» більшовики вели постійні обстріли поштової контори. 29 грудня більшовики отримали підкріплення, і війська УНР змушені були залишити будівлю поштамту.

159. До наших часів на стіні будівлі поштамту Дніпра висить пам'ятна дошка про так званий «розгром» останнього осередку так званої «контрреволюції»

160. Елемент плиткової підлоги Головного поштамту нашого міста має тавро-позначку «Інж. Ф. И. Платсь»

161. Вестибюль сучасного Головного поштамту

[\[Зміст\]](#)

Глава 21. Козак Лазар Остапович Глоба

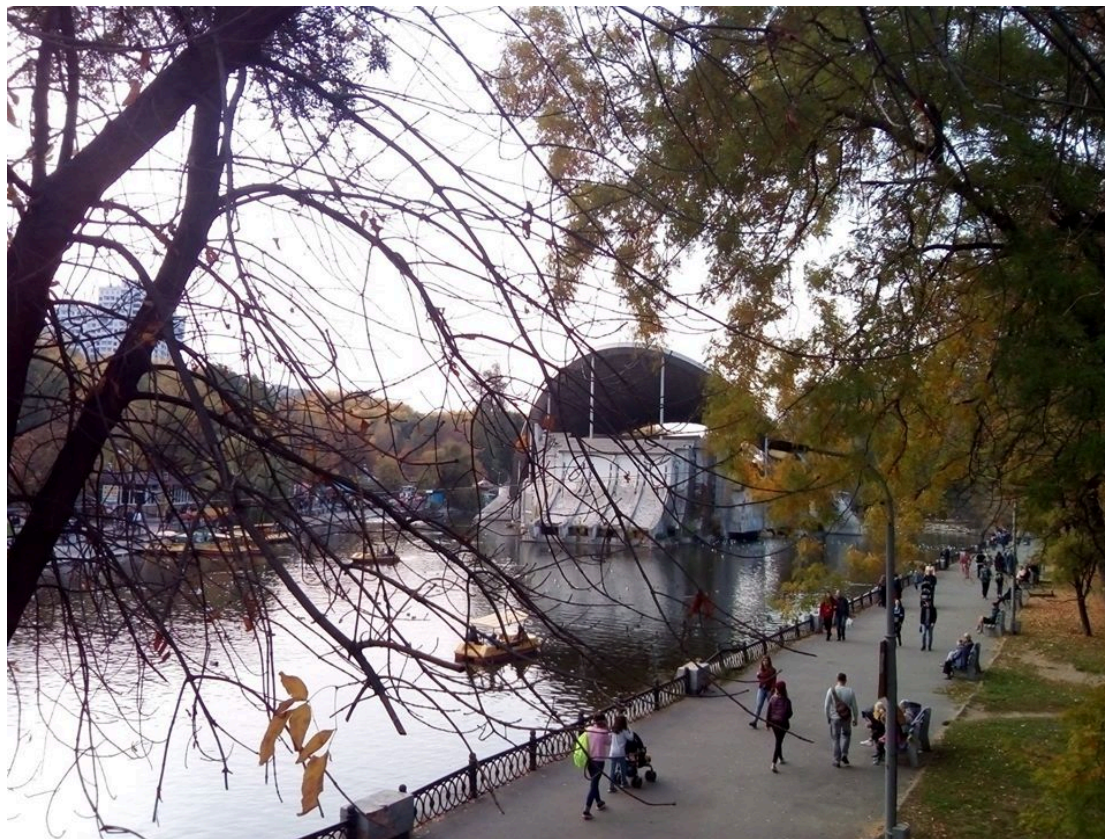
Лазар Остапович Глоба народився в с. Ведмедівка, що біля Чигирина, а помер козак у 1793 р. у Катеринославі.

Є такі люди, після яких на віки залишаються спогади й сади, що довгі часи втішають й приносять у спекотні дні тінь та радість людям. Лазар Глоба був осавулом Війська Запорізького. В 1743 р. після виходу у відставку оселився на правому березі Дніпра, у межах сучасного Дніпра. Глоба дуже захоплювався садівництвом, і саме завдяки цьому захопленню наше місто має три сади-парки: на Монастирському острові, парк імені Т. Г. Шевченка і парк імені Л. Глоби. Також Глоба збудував чотири млини й ткацьку фабрику в Нових Кодаках.

Згодом Глоба продав князю Потьомкіну сад біля Монастирського острова, в якому пізніше було побудовано палац на схилі Дніпра. Сам Лазар Глоба залишився жити в саду в низині міста (нині – парк Лазаря Глоби). Прожив він 100 років і похований у своєму саду. В пам'ять про цю надзвичайну людину на території саду встановлено пам'ятник.

162. Пам'ятник козаку Глобі в парку ім. Лазаря Глоби

163. Сад Лазаря Глоби у наш час

[\[Зміст\]](#)

Глава 22. Палац князя Потьомкіна

164. Палац князя Потьомкіна (стара катеринославська листівка). З сайту dnpr.com.ua

165. Схил Дніпра біля Потьомкінського саду (стара катеринославська листівка).
З сайту gorod.dp.ua

У серпні 1787 р. почалася розбудова Потьомкінського палацу. Місце, на якому будувався палац, обрали на самому високому пагорбі над Дніпром. Для виконання свого грандіозного задуму князь Потьомкін запросив до Катеринослава з Петербурга зодчого Івана Євгеновича Старова. Архітектор запроєктував палац у стилі класицизму.

Будувався палац швидко і був готовий уже через 3 роки, у 1789 р. Він планувався, як особиста міська резиденція генерал-губернатора південних губерній Російської імперії. Будівництво палацу було завершено у 1789 р., але внутрішнє оздоблення інтер'єру продовжувалося ще два роки. Восени 1791 р. планувалося провести в новому палаці перші дворянські збори.

Очікувалося особисте прибуття світлішого князя, який в цей час перебував на півдні держави, в Молдові, де йшли гарячі бої із турками. 5 жовтня 1791 р. Потьомкін раптово помер в Бессарабії, так і не встигнувши жодного разу навідати свій палац. У грудні 1791 р. у княжих палатах вперше провели Дворянські збори та відбувся перший бал. Але надалі палац стояв в запустінні та повільно руйнувався. Лише у 1880-х рр. його було відновлено і перетворено в Будинок дворянських зборів.

А в середині ХІХ ст. палац подарував неочікуваний сюрприз. Під будівлею виявили сітку підземних ходів. На початку 1860-х рр. відбувся обвал, і під зруйнованою частиною будівлі було виявлено отвір у формі кам'яної арки. Прохід вів на південь, а потім повертав під прямим кутом до Дніпра. Багато дослідників намагалися пройти цим шляхом, але далі 10 сажень просунути не змогли – не вистачало повітря. Можливо, прохід не було добудовано, і там не було забезпечено належного вентилявання, а можливо – частина проходу постраждала від ще одного руйнування, що і заважає притоку повітря. Дмитро Іванович Яворницький також дуже цікавився історією підземних переходів палацу Потьомкіна і навіть особисто їх досліджував.

В книзі Д. Яворницького «Історія Міста Катеринослава» є такі слова (наводиться мовою оригіналу):

«В 1914 году, во время прокладки канализационных труб в городе Екатеринославе, возле дворца Потемкина открыт был на глубине сажени подземный ход, в котором можно свободно двигаться человеку во весь рост. Свод сложен из кирпича типа XVIII века. Под ходом открыта была ниша, сложенная уже из дикого камня, в которой можно только сидеть или же стоять не во весь рост, а на коленях. Провал в подземный ход был обнаружен как раз против парадных дверей дворца. Он идет к западу, параллельно саду, и к востоку, где теряется в глубоком овраге. Как велик тот ход и что в нем находится, неизвестно» [54].

Таким чином, вірогідних даних на сьогодні декілька. Один прохід веде в напрямку готелю «Світанок» й уздовж головного фасаду з можливим відгалуженням до собору. За легендою, окремих підземний прохід веде напряму до Дніпра. Також є припущення про існування четвертого проходу, який поєднує палац Потьомкіна з Земською лікарнею (лікарня ім. Мечникова). Важно зауважити, що існування таких розгалужених ходів для будівництва палаців тих часів не було рідкістю. Їх прокладали на прохання господарів, як для безпеки мешканців у разі облоги чи втечі від арешту, так і для розваги гостей та господарів будинку.

Існує припущення, що два входи до підземних переходів знаходяться в маленьких будиночках неподалік від палацу. Вони вважаються господарськими будівлями часів Потьомкіна, але їх конкретна функція є незрозумілою. Вірогідно, через ці маленькі будівлі й можна було за часів Потьомкіна зійти до підземного переходу.

166. Г. О. Потьомкін-Таврічеський (1739-1791).
Художник – Йоган Баптист Лампі Старший. З сайту [Вікіпедія](#)

167. Коронаційний портрет Катерини II роботи художника Рокотова Ф. С. (1763 р.).
З сайту portrets.ru

169

170

171

172

173

174

175

176

177

168-177. Палац князя Потьомкіна в наш час

[\[Зміст\]](#)

Глава 23. Парк імені Т. Г. Шевченка

Парк ім. Т. Г. Шевченка – одна з найголовніших прикрас нашого міста. Парковий комплекс охоплює зону колишнього потьомкінського саду, палац князя Потьомкіна, в якому зараз функціонує «Палац студентів ДНУ», та Монастирський острів, на якому розташовано міський пляж.

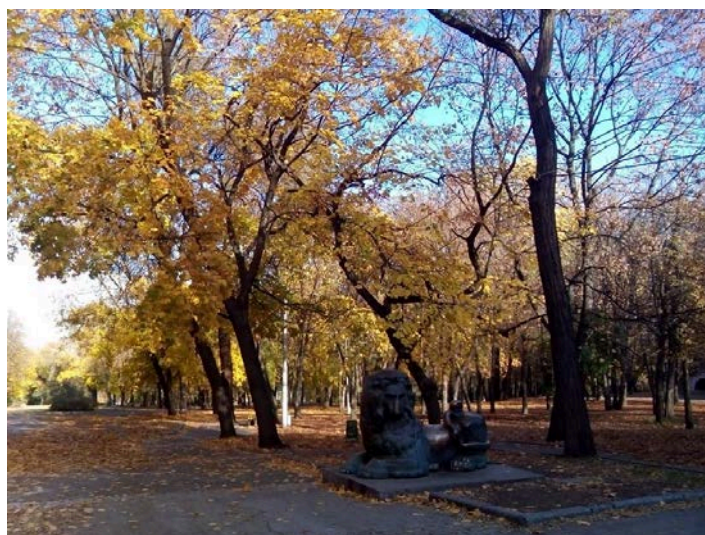
178. Вхід до парку ім. Т. Г. Шевченка

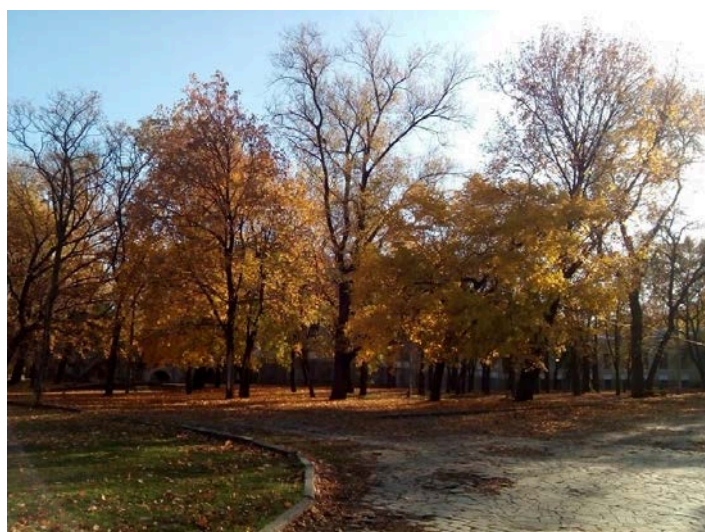
179. Пам'ятник Т. Г. Шевченку, розташований на Монастирському острові

180

181

182

183

184

185

186

187

188

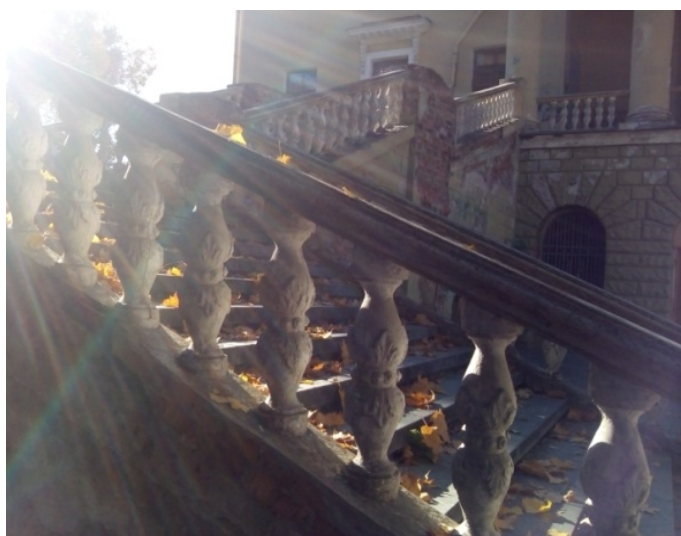

189

180-189. Затишні алеї парку Т. Г. Шевченка гарні в будь-яку пору року

190

191

192

193

190-193. Сходи потьомкінського палацу, які ще пам'ятають шум кроків гостей, скрип ресор екіпажів і цокіт копит коней, що під'їжджають до входу. Старі, понівечені часом, але все ще присутні в парку на згадку про довге та таке цікаве минуле нашого міста

[\[Зміст\]](#)

Глава 24. Найвідоміші люди Катеринослава

Родзянко Михайло Володимирович

194. Фотографія М. Родзянка (1910 р.). З сайту [Вікіпедія](#)

195. Фотографія М. Родзянка (1914 р.). З сайту [Вікіпедія](#)

Родзянко Михайло Володимирович народився 9 (21) лютого 1859 р. в с. Попасному Новомосковського повіту. Батько – катеринославський поміщик, полковник гвардії. М. В. Родзянко в 1877 р. закінчив Пажеський корпус, проходив військову службу в Кавалергардському полку. В 1882 р. вийшов в запас. Обирався головою дворянства Новомосковського повіту в 1886-1891 рр., гласним повітових і губернських зборів у 1893-1901 рр. та головою Катеринославської губернської повітової управи в 1901-1906 рр. В 1903-1905 рр. редагував газету «Вісник Катеринославського повіту». В 1906 р. Родзянко було обрано членом Державної Ради від Катеринославського повіту, а потім до Державної Думи. Один з засновників партії «октябристів».

196. Будинок на вул. Гоголя, в якому мешкав в Катеринославі поміщик, маршалок дворян Новомосковського повіту, голова Катеринославської губернської земської управи, голова IV Державної думи Російської імперії М. В. Родзянко

Андрій Якович Фабр

197. Портрет Андрія Фабра (1860 р.). З сайту museum.dp.ua

Цивільний губернатор Катеринославської губернії Андрій Якович Фабр народився 20 серпня 1789 р. в с. Суук, нині – Лісне. Батько Фабра мав походження зі Швейцарії. Свого часу придбав у російській казни маєтності на місці сучасного Миколаєва і з часом став директором казенних виноградників Судацької долини за призначенням Григорія Потьомкіна.

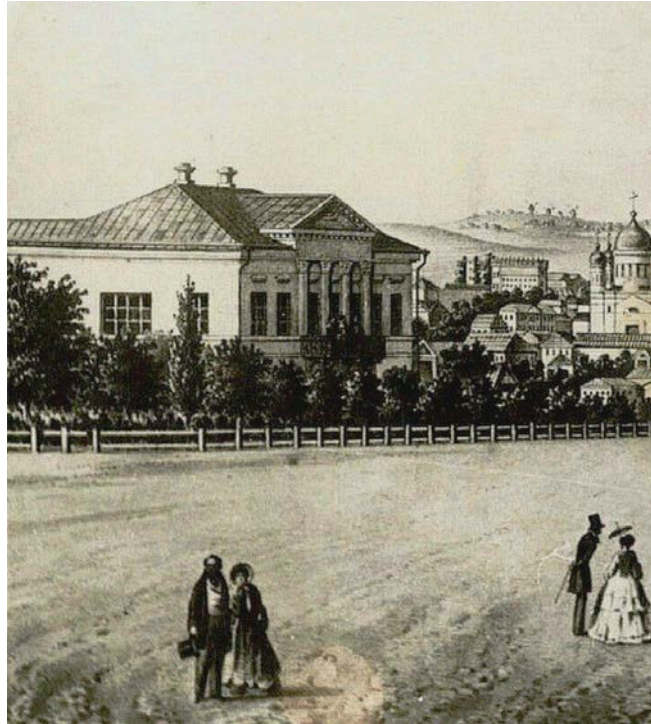
24 січня 1847 р. Андрія Яковича Фабра було призначено губернатором Катеринослава. Він прибуває з Сімферополя до місця свого призначення для виконання службових обов'язків.

На той час місто Катеринослав знаходилося в дуже жалюгідному стані. Центральний проспект був схожий на сільську місцину, по якій вільно ходили свині та кози, а річка Половиця з сумною регулярністю заливала центр міста. Фабр першим чином геодезично змінив місцину нагірної частини міста, зрізавши верхів'я Соборної гори. Річку Половицю було закуто в колектор, а на головному проспекті – розбито бульвар і посаджено два ряди дерев та кущі бузку. Бульвар тягнувся від вулиці В. Вернадського до сучасного Театру опери та балету. Потім дорога з'єднала Нагірну частину міста з центральною. Випас худоби було строго заборонено.

У 1849 р. запроваджено «Катеринославський громадський музей», який на той час мав дуже небагато артефактів: декілька єгипетських речей та реліквій, знайдених у місцевих курганах. Але музей народився і згодом завдяки великій колекції Олександра Поля перетворився у надзвичайну скарбницю старовини та рідкостей.

За часів Кримської війни 1853-1856 рр. та оборони Севастополя саме завдяки Андрію Фабру Катеринослав перетворився у справжню тилову столицю. Губернатор керував постачанням продовольства, спорядження та фуражу до діючої армії. Саме за дорученням губернатора Фабра було організовано розгортання низки шпиталів для поранених та полонених. Було засновано такий шпиталь і в Земській лікарні (сучасна лікарня ім. Мечникова).

Померлих солдатів ховали неподалік від лікарні на схилі пагорба (Севастопольський цвинтар). Згодом цвинтар розширився та отримав назву «Друге міське кладовище». В 1955 р. на його місці було зроблено парк і збудовано монументальний пам'ятник загиблим солдатам. У 1857 р. Фабр вийшов у відставку та повернувся до Сімферополя.

198. Фото вулиці та будинку, в якому жив і працював Андрій Фабр (приблизно 1850 р.).
З сайту [Facebook](#)

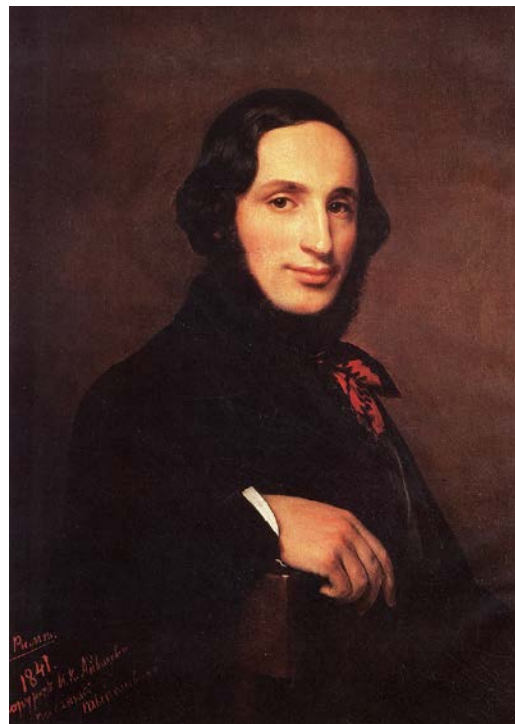

199. Будинок, в якому мешкав Андрій Фабр, зберігся до наших часів

200. Меморіальна дошка на будинку, де жив і працював Андрій Фабр

Іван Айвазовський

201. Портрет І. К. Айвазовського. Художник – А. В. Тиранов. 1841 р.
Державна Третьяковська галерея. З сайту [Вікіпедія](#)

В Катеринославі Айвазовський бував неодноразово. Саме тут і народився малюнок художника «Вид Катеринослава». Цей ескіз автор зробив влітку 1833 р., коли їхав вступати до Академії мистецтв. Замальовок Айвазовський зробив, не виходячи з карети.

На листі паперу зображена велика вулиця Катеринослава від Нагірної частини міста та Соборної площі до сучасної площі Героїв Майдану. Праворуч змальована Казанська церква, нині зруйнована, на її місці зараз стоїть Троїцький храм. Зліва зображено палац губернатора, оточений шістьма тополями. Також зліва зверху змальовано Преображенський собор. Копія малюнка зберігається в історичному музеї.

202. Малюнок роботи І. К. Айвазовського «Катеринослав». З сайту [Вікіпедія](#)

«Народний лікар» Іван Васильович Лешко-Попель

203. Доктор Лешко-Попель. Фотопортрет зроблено приблизно в кінці XIX ст.
З сайту [Вікіпедія](#)

Іван Васильович Лешко-Попель народився 5 (17) вересня 1860 р. в білоруському місті Рогачов. Поляк за національністю, шляхтич за походженням. Закінчивши у 1879 р. Могилевську гімназію, вступив на природничий факультет університету, а в 1883 р.

перейшов на 3-й курс медико-хірургічної академії. Після закінчення академії 12 листопада 1886 р. отримав звання військового лікаря і був зарахований у Перекопський полк, розташований у місті Катеринославі.

А у 1887 р. Іван Лешко-Попель став земським лікарем. З 1888 р. він був членом Катеринославського медичного товариства. Одружився Іван Васильович із Зінаїдою Никифорівною Кірдановською, рідною племінницею першої дружини російського письменника Федора Достоєвського Марії Дмитрівни Ісаєвої. У подружжя було четверо дітей: Михайло, Лідія, Наталя та Катерина.

Іван Васильович Лешко-Попель обрав професію лікаря за покликанням. Він став, у прямому сенсі цього слова, «народним лікарем». Для нього не мало ніякого значення ні соціальне походження, ні статок, ні віросповідання його пацієнтів. Хоча статок таки мав значення, тому що доктор Лешко-Попель усе своє життя допомагав хворим з незаможних родин. Сам до них лікар відправлявся серед ночі, не шкодуючи ні свого часу, ні своїх сил, ні своїх грошей. Бо коли родина не мала чим заплатити лікарю, він лікував безкоштовно, а якщо родина не мала змоги купити ліки, доктор Попель купував ліки за свій кошт і привозив їх хворому.

«Народний лікар» Лешко-Попель, знесилений важким, але сумлінним служінням лікарській справі, помер 13 (26) грудня 1903 р. Було йому лише 43 роки. Проводжало доктора в останній путь усе місто. Поховано лікаря було не на міському цвинтарі, а у Тихвінському жіночому монастирі. Цей факт вказував на те, що лікаря було негласно визнано за місцевого святого. Нажаль, у радянські часи місце поховання було втрачено.

Блаватська Олена Петрівна (у дівоцтві Ган)

204. Фотопортрет Олени Блаватської (1877 р.). З сайту [Вікіпедія](#)

Блаватська Олена Петрівна є знаним на весь світ філософом-теософом та окультистом. Народилася 31 липня (12 серпня) 1831 р. в місті Катеринослав в сім'ї офіцера. Двоюрідна сестра російського державного діяча, міністра шляхів сполучення та міністра фінансів С. Вітте. Початкову освіту здобула вдома. Від 11 років, після смерті матері – письменниці Олени Ган, виховувалась у родині діда – саратовського цивільного губернатора Андрія Фадєєва.

У 1849 р. вона одружилася із єреванським віцегубернатором Никифором Блаватським. Але невдовзі подружжя розсталось, і Блаватська переїхала до Керчі, а потім – до Стамбула.

У наступні роки вона мандрувала Єгиптом, Францією, Великою Британією, Індією. Вивчила багато іноземних мов. Працювала вершницею, капельмейстером, піаністкою, захоплювалася спиритизмом. У 1859 р. Блаватська повернулася до України і деякий час перебувала у Києві, але після конфлікту з генерал-губернатором міста виїхала до Одеси.

У 1860-х рр. Олена Петрівна Блаватська знов подалася у мандри. В 1873 р. вона вирушила до США, де в 1878 р. прийняла американське громадянство. Нею було засновано в Нью-Йорку «Теософічне товариство», яке пропагувало її власне вчення. В 1879 р. знов прибула до Індії. Видавала газету «Theosophist», а також книгу «Розкрита Ісіда», в якій виклала основи свого вчення, надрукувала нотатки «З печер та нетрів Індостану», «Загадкові племена» («Російський вісник», 1884-85). Останні роки О. П. Блаватська провела в Англії, де організувала центр Теософічного товариства і написала книги «Таємна доктрина», «Ключ до Теософії», «Голос тиші» та збірку езотеричних сповідей «Жахливі оповідання». Померла наша славетна землячка 26 квітня (8 травня) 1891 р. у місті Лондон, Велика Британія.

Будинок-музей О. П. Блаватської

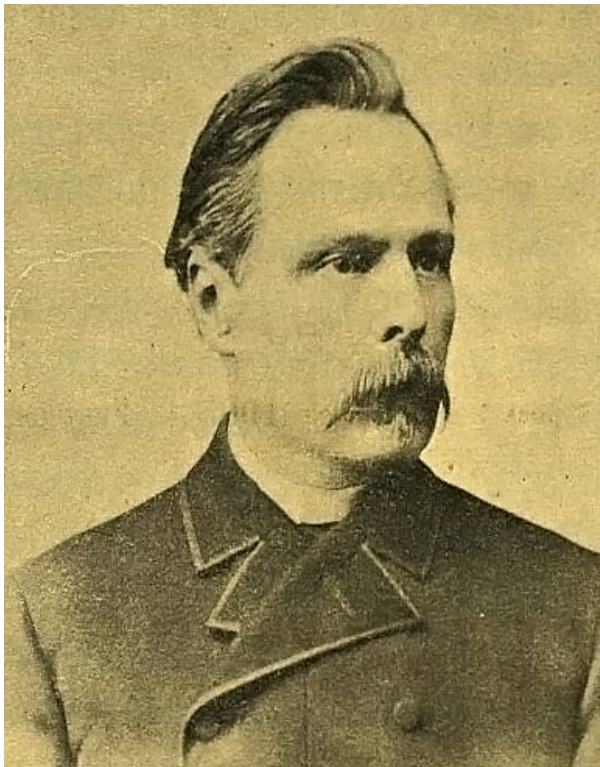

205. Будинок, в якому мешкала О. Блаватська

206. Меморіальна дошка на будинку, в якому мешкала О. Блаватська в нашому місті

О. М. Поль – славетний меценат міста Катеринослава

207

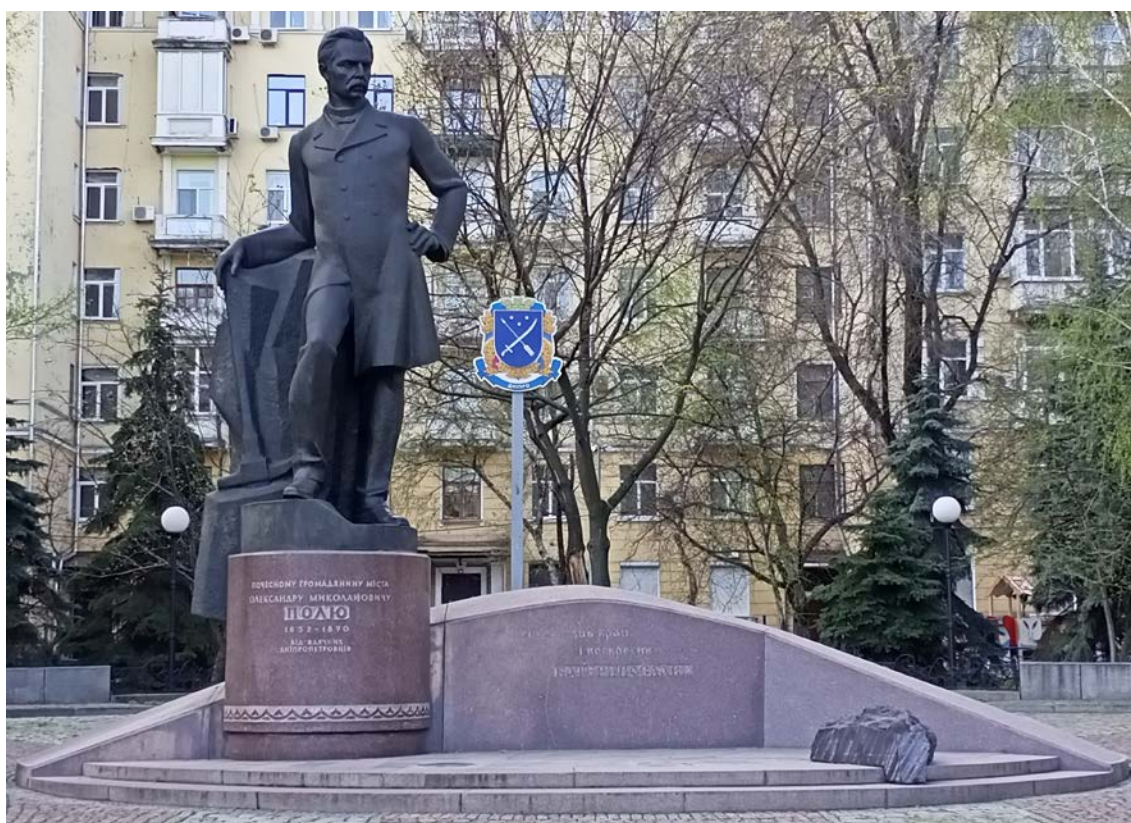

208

207-208. Портрети О. Поля, зроблені приблизно у 1800-х рр. З сайтів [Вікіпедія](#), [libr.dp.ua](#)

209. Двері Дніпровського Історичного музею, які носять позначку «МП»,
що означає «Музей Поля»

211

210-211. Пам'ятник Олександрю Полю на центральному проспекті міста Дніпро

Поль Олександр Миколайович – титулярний радник, відомий підприємець, археолог та колекціонер, меценат, вклад якого у розвиток металургійної промисловості нашого краю неможливо переоцінити. Він народився 20 серпня (1 вересня) 1832 р. в с. Малоолександрівське у родині німецьких колоністів. Але німецьке походження батька врівноважувалося досить славетним минулим батьків з материнської сторони. Мати Олександра Поля походила зі славетного козацького роду Полуботків. Сам Олександр Поль завжди вважав себе українцем.

Закінчив Полтавське губернське училище та юридичний факультет Дерптського університету. Двічі Олександр Поль обирався гласним Катеринославських губернських земських зборів від Верхньодніпровського повіту та почесним мировим суддею того ж повіту.

Виконував обов'язки члена Катеринославської губернської училищної ради та почесного піклувальника Катеринославського реального училища.

Дуже багато зробив Поль для розвитку гірничодобувної та металургійної промисловості Катеринославщини. Поблизу міста Кривий Ріг завдяки меценатським розробкам Поля було знайдено та розроблено багато залізрудних копалень. Спеціально запрошені з Німеччини гірничі спеціалісти дослідили родовища залізних руд біля міста Кривий Ріг.

Саме завдяки Олександрю Полю місто Катеринослав стало промисловим металургійним містом. Розвиток промисловості в Катеринославі спричинив прибуття нових мешканців, працівників заводів, фабрикантів, інженерів. Населення значно збільшилося завдяки новоприбулим. І з часом місто стало таким, яким ми бачимо його зараз.

О. Поль також успішно займався науковою діяльністю в галузі археології, мінералогії, був знавцем української історії.

До складу його приватного зібрання входили археологічні знахідки кам'яного, бронзового і залізного віку, цінні мінералогічні, нумізматичні й етнографічні колекції, збірки стародруків, предмети мистецтва: картини, гравюри, старовинний фарфор, емалі, бронза, камеї, геми тощо.

Саме завдяки цікавості Олександра Поля та його любові до історії наше місто має таку багату колекцію раритетів, старовинних артефактів та пам'яток Запорозької Січі, яка складає основу теперішнього Історичного музею міста Дніпро.

Спочатку музей навіть мав ім'я мецената. На двері будівлі сучасного Історичного музею збереглися літери «МП», які мають значення – Музей Поля.

Помер Олександр Іванович 26 липня (7 серпня) 1890 р. у Катеринославі.

Будинок, в якому мешкав О. М. Поль в Катеринославі

212. Будинок, в якому мешкав меценат О. Поль в Катеринославі

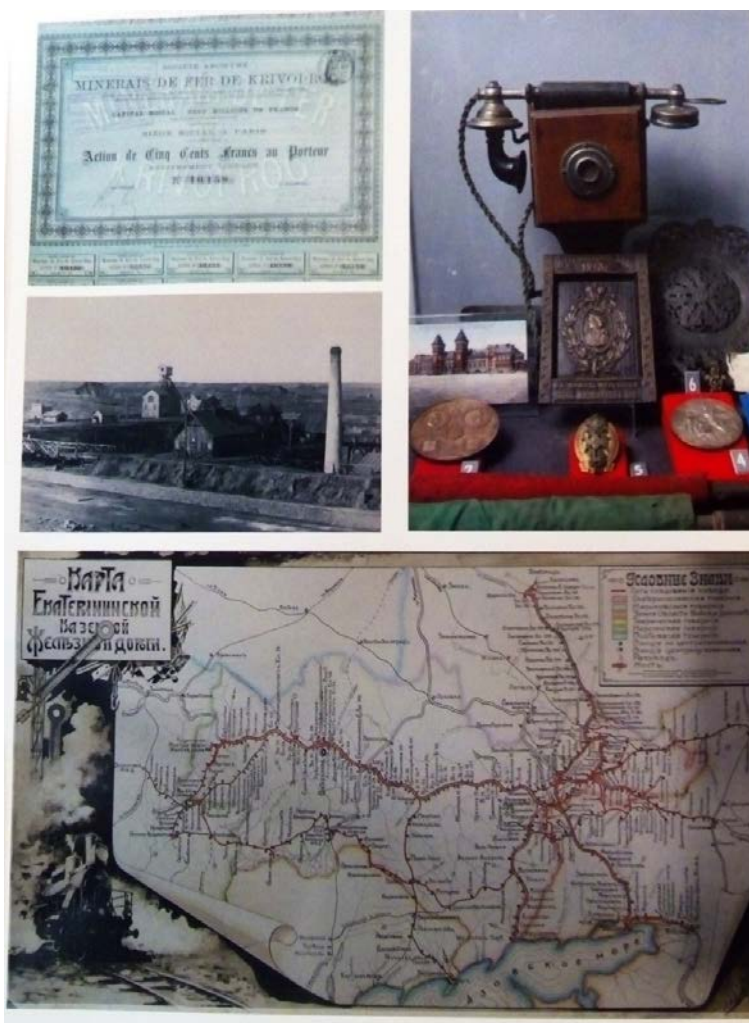
213. Меморіальна дошка на будинку, в якому мешкав О. Поль

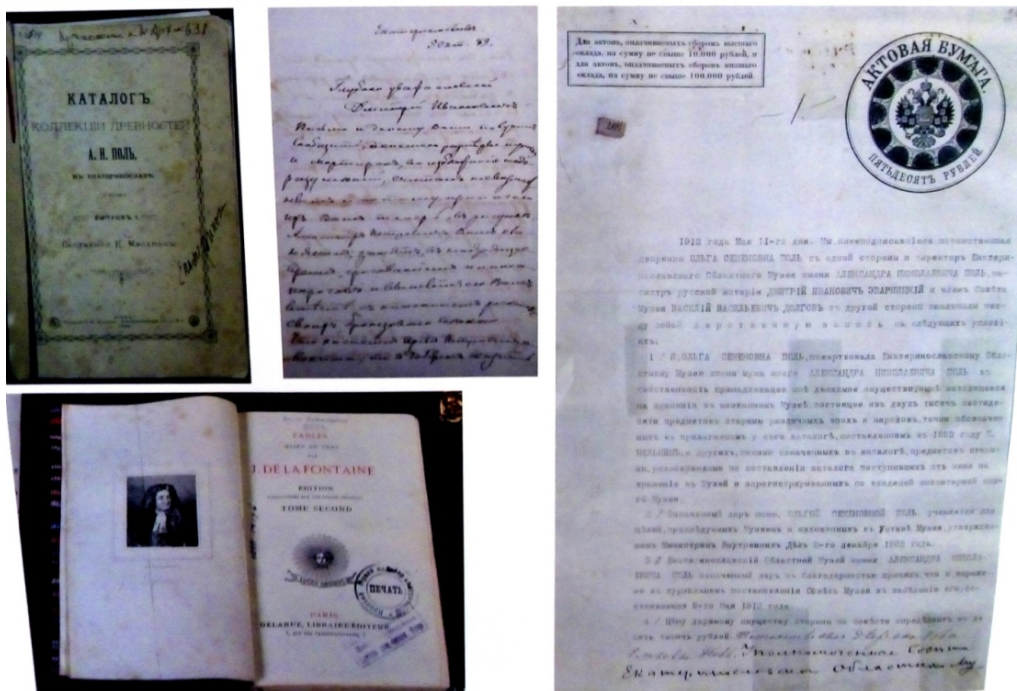
214. Особисті речі О. Поля, що зберігаються в Історичному музеї міста Дніпро

215. Родинний герб Полей та фотографія родини О. Поля, його батьки та сестри (О. Поль сидить в центрі)

216. Фото деяких експонатів, які зберігаються в Історичному музеї міста Дніпро

217. Декілька експонатів, представлених в музеї-будинку О. Поля

В будинку збереглася аутентична ліпнина на стелі. Завдяки сучасним меценатам, будинок Поля нещодавно було відреставровано і навіть відкрито для відвідин екскурсійного характеру.

218. Ліпні прикраси на стелі будинку О. Поля

219. Відреставрована аутентична ліпнина будинку-музею О. Поля

**Юз Джеймс Джон. Британський промисловець.
Перший український металургійний магнат**

220. Портрет Джона Юза (1894 р.). З сайту [Вікіпедія](#)

Джон Юз – англійський промисловець, власник ливарного заводу. Заснував у Лондоні компанію «Новоросійської спільноти кам'яновугільного, залізного та колійного виробництва». Це товариство склало угоду з російським керівництвом, що потребувало особистого представництва одного з англійських керівників. Представляти інтереси британської компанії взявся сам Д. Юз.

По прибутті до Катеринославської губернії Джон Юз відкрив поблизу річки Калміус багаті зародки кам'яного вугілля, що давало змогу побудувати поблизу знайдених зародків чавуноплавильний завод. У 1869 р. завод було засновано, завезено обладнання, майстрів та працівників з самої Англії. Оскільки степова місцевість була дика та незаселена, все приладдя доводилося доставляти на волах по ґрунтовим дорогам, але, незважаючи на всі складнощі, вже у 1872 р. завод запрацював.

Таким чином, перша на півдні Російської імперії доменна піч почала свою безперервну роботу. І з того часу наша губернія назавжди завоювала собі ім'я «металургійної столиці» Російської імперії.

Яворницький Дмитро Іванович – Хранитель історії нашого краю

221. Портрет Дмитра Яворницького (1900-ті рр.). З сайту [Вікіпедія](#)

Дмитро Іванович Яворницький – славетний український історик, етнограф, фольклорист, археолог, музеєзнавець та письменник. Він народився 7 листопада 1855 р. в с. Сонівці (нині с. Борисівка Харківського р-ну Харківської обл.). У 1881 р. закінчив

історико-філологічний факультет Харківського університету. У 1902-1933 рр. очолював Катеринославський обласний музей імені О. Поля (пізніше – Дніпропетровський історичний музей імені Д. Яворницького), в якому створив велику колекцію старожитностей Запоріжжя та Південної України (понад 75 тис. одиниць зберігання). Тісно співпрацював із катеринославською «Просвітою». Також був керівником кафедри українознавства Дніпропетровського університету (1924-1929).

У 1933 р. Д. І. Яворницький зазнав політичних переслідувань за обвинуваченнями в «буржуазному націоналізмі» та підтримці членів «контрреволюційної організації» у так званій справі «Спілки визволення України». До кінця життя залишався безробітним. Помер Дмитро Іванович Яворницький 5 серпня 1940 р.

Наш славетний земляк є автором понад 200 праць із української історії XVI-XIX ст., археології, етнографії, фольклористики, лексикографії, джерелознавства, архівної та музейної справи, зокрема студій з історії запорізького козацтва та Південної України, а також біографічних нарисів про Г. Сковороду, Т. Шевченка та ін.

Вклад Дмитра Івановича Яворницького в історіографію Катеринослава (Дніпропетровська, Дніпра) важко переоцінити. Завдяки його працям Україна зберегла найцінніші надбання історичної спадщини нашого краю. Музей, який носить ім'я Д. Яворницького, містить величезний скарб рідкостей, котрі завдяки Дмитру Івановичу вдалося зберегти в найважчі часи історії нашої держави.

Історичний музей було засновано в 1849 р. як «Музеум старожитностей Катеринославської губернії».

222

223

222-223. Пам'ятник Дмитру Яворницькому

224. Портрет Дмитра Яворницького в подобі козака. З сайту [Вікіпедія](#)

225. Старовинна козацька гармата біля входу до Історичного музею

226

227

228

226-228. Старовинна бронзова ручка, що прикрашає двері Історичного музею

**Також в місті відкрито будинок-музей Д. І. Яворницького,
який зберігає пам'ять про цю дивовижну людину**

229. Меморіальна дошка на будинку-музею Дмитра Яворницького

230

231

232

230-232. Меморіальний будинок-музей Дмитра Яворницького

233

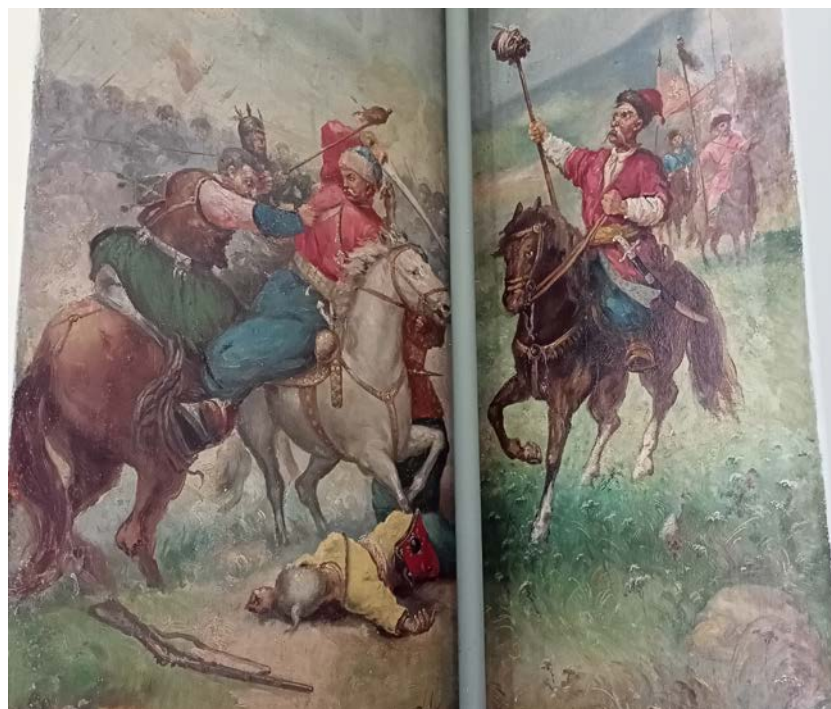

234

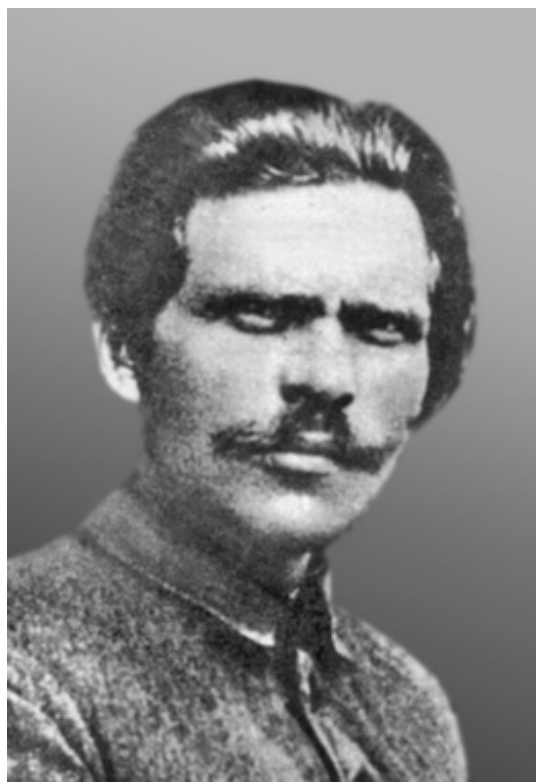
235

236

233-236. Настінний розпис будинку-музею Д. І. Яворницького

Нестор Іванович Махно

237. Фотографічний портрет Махна Нестора Івановича (поч. XX ст.).
З сайту resource.history.org.ua

загін, повстанці на чолі з Махно захопили Гуляйполе. Це сталося 16 жовтня 1918 р. Саме ця важлива дата вважається початком «махновського» панування. Після бою в Дібрівському лісі за проявлену ватажком відвагу повстанці нарекли Махна «батьком».

Наприкінці 1918 р. Махно зі своїм загonom повстанців захопив Катеринослав, але усе ж таки місто довелося віддати білогвардійцям зі значними втратами. Влітку 1919 р. Махно продовжував активну боротьбу з військами білих та червоних. У серпні 1919 р. було проголошено про створення революційної повстанської армії України «махновців».

За цей проміжок часу Махну зі своїм «військом» вдалося захопити Бердянськ, Катеринослав, Олександрівськ (Запоріжжя), Нікополь, Маріуполь, Мелітополь.

Зважаючи на те, що військо Нестора Махна було доволі слабке, ватажку доводилося постійно шукати собі союзників в оточенні червоних та білих. Осінь 1920 р. для махновців видалася нелегкою; боротьба з військами генерала П. Врангеля віднімала всі сили загону. Махновська кіннота постійно брала участь у форсуванні Сиваша, в наступі на Перекоп та Юшун.

Також до серпня 1921 р. повстанцям доводилося боротися з військами червоної армії. В серпні 1921 р. геть знесилена армія повстанців у складі невеличкого загону перейшла румунський кордон. Потім Махно прибув до Польщі, а згодом, в 1924 р. – до Франції.

Останні роки свого життя Нестор Іванович Махно провів у Парижі в страшних злиднях, працюючи теслею та чоботарем, але до кінця життя продовжував вести боротьбу із більшовизмом у своїх спогадах-мемуарах. Помер Махно 6 липня 1934 р. у Парижі та похований на цвинтарі Пер-Лашез біля Стіни комунарів.

Як відомо з історії, 1919 р. для Катеринослава був дуже нелегким

Восени в місто зайшли загони військ Нестора Івановича Махна. Розмістився «батько» в будинку архітектора Д. Тіссена (вул. А. Фабра).

239. Будинок архітектора Д. Тіссена. В 1919 р. саме в цьому будинку розмістився особисто Нестор Махно

240. Фотографічний портрет Нестора Івановича Махна (1919 р.). З сайту dp.vgorode.ua

241. Нестор Махно з дружиною та товаришами по зброї (1920 р.).
З сайту dp.vgorode.ua

242. Прапор махновського ополчення. З сайту dp.vgorode.ua

243. Готель «Асторія», який до наших часів прикрашає меморіальна дошка з нагадуванням про те, як в далекому 1919 р. Нестор Махно заїхав до цього готелю на коні. Саме в «Асторії» розміщався штаб анархістів та контора махновської газети «Путь к свободе»

Катеринослав під владою махновців

В архівах збереглася частина документів того періоду історії Катеринославської губернії. Так, наприклад, наказ, опублікований в газеті «Путь к свободе» № 6, 15 жовтня 1919 р.

«ПРИКАЗ №11

По гарнизону гор. Екатеринослава и его окрестностей Списки обложенных лиц, доставленные мне управой, будут переданы в контрразведку повстанческой армии для принятия самых репрессивных мер по взысканию контрибуции. Лица, отказывающиеся от внесения контрибуции, будут без разбора расстреляны в 24-х часовой строк. Нач. гарнизона Лашкевич» [46].

Інша публікація була розміщена в газеті «Махновець».

«ОБРАЩЕНИЕ К ЖИТЕЛЯМ гор. ЕКАТЕРИНОСЛАВА

Я обращаюсь к вам с вопросом. Присмотрелись ли вы к нам, махновцам, борцам за свободу? Чего это они копошатся, неустанно бьются, шатаются со своим Батьком, чуть ли не по всей России, порой цинично не щадя ничего святого, грабят, с легкой душой рубят своих противников?... Мы, махновцы, – те, кто не может мириться с насилием человека над человеком. Мы те, кто решили жить независимой свободной жизнью или умереть. Мы бьемся за безвластие, за уничтожение насилия. Цель наша свята... На арену борьбы выступил проснувшийся, познавший свою силу и свое достоинство народ – не вы, малодушные обыватели, свыкшиеся с рабством и почти полюбившие свое ярмо, а гордые сыны трудящегося люда. Долой мелкие интересы о забранных сапогах и выпитом молоке!... (Просто) когда махновцы входят в город, магазины нужно запирать и на ночь плотно закрывать двери и ставни частных квартир» [46].

А нижче наведені такі недвозначні заклики та вимови, почуті мешканцями Катеринослава після захоплення нашого міста ватагами «батьки» у жовтні 1919 р.

«КАТЕРИНОСЛАВ, 26 ЛИСТОПАДУ»

Гримлять гармати, вистукують кулемети... І це все тут під боком, на тому березі Дніпра. Революційний нарід сміливо повстав за краще майбутнє і скидає з себе ланцюги денікінської «Єдиної-Неділимої»... Історичні події відбуваються нині у Катеринославі. Щось значніше за Паризьку комуни, щось велетенське та грізне. Є краса невимовна у боротьбі, є насолода у бойовищу. Він був собі ще вчора жалкий раб, але сьогодні вже став вільним лицарем волі, борцем за долю своїх братів і над головою у нього має прапор визволення. Визволення мусить бути повним, вичерпуючим. Воля політична, економічна, національна, воля особистості... Воля без жадних обмежень! Вступ війська батька Махна до Катеринославу дав всім творчим революційним і культурним силам велику можливість розгорнутися якомога ширше, але чомусь то не всі хочуть використати цю можливість. Наприклад – українські культурні діячі... Де вони? Що вони поробляють? Де їх любов до рідного народу і цілковита відданість справі, про що вони так гаряче доводили завше? Чи вони може соромляться мозолястих рух махновця і чекають на ще якесь «визволення», більш «делікатне»? Українські інтелігенти мусять негайно ж стати до роботи і залишити своє кволе і нікчемне бідкання та скарги на долю. І коли вони цього не зроблять – хай не претендують тоді на будь-яку роль у визвольному русі і хай пам'ятають, що нарід зроду не пробачить їх каїнової поведінки. Українському працюючому народові потрібні українська газета і книжка, школа, лекція, вистави... І на це все він чекає від тебе, український інтелігент! Вилазь же, голубе, на світ білий, облиш своє боязливе животіння і прикладом власної праці доведи народові, що слово твоє не є далеким від діла». «Шлях до волі», 26 листопада 1919 р. [46].

Місто Катеринославу опинилося під владою відомого анархіста та його ватаги двічі. Першого разу у 1918 р., коли Нестор Махно відбив місто у петлюрівських військ. Утримувати місто махновцям вдалося лише два дні, із 26 грудня до 1 січня 1919 р., коли їх заставив відступити полк січових стрільців «Вільного козацтва» Самокіша. Під час відступу частина війська «батьки» потонула в Дніпрі.

Наступного разу восени 1919 р. Махну вдалося звільнити все Гуляйполе, так звану республіку «Махноград». До її складу нібито входили Катеринославу, Нікополь та Олександрівськ. Бої за Катеринославу велися від П'ятихаток до Кривого Рогу.

І 13 листопада 1919 р. загони Махна відбили Катеринославу у білогвардійців, яких очолювали генерали Слащов та Шкуро. «Батько» розбив їх в бою під Новоолександрівкою. В штурмі міста брали участь 5 полків Катеринославського корпусу, кавалерійська бригада Бондарци, група Петренка. Махновці тримали місто до 19 грудня, поки генерал Слащов знов не відібрав місто собі.

Найперше, що зробив Махно після захоплення Катеринослава, було спалення тюрми (сьогодні – це сквер Героїв біля Обласної державної адміністрації), в якій 21-річний Нестор відбував покарання в 1908-1910 рр. по обвинуваченню в декількох вбивствах. Також він розстріляв прокурора окружного суду Авер'янова, який саме і сфабрикував діло проти юного Махна.

Важко було мешканцям Катеринослава в ці буремні часи, але, як розповідали старі жителі нашого міста, дисципліна у війську Махна була залізна. Ніякого насильства чи пограбувань в місті під час перебування махновців не сталося, але якісь збори до армії все ж таки відбувалися. Багатьом мешканцям було видано спеціальні охоронні листи, які захищали їх від поборів. Саме за таким «охоронним листом» приходив до Нестора Івановича сам Дмитро Яворницький, щоб захистити свій музей від пограбувань. До речі, така охоронна грамота Яворницькому була надана, і це допомогло зберегти музейні цінності до наших днів.

Також Махно видав Дмитру Івановичу 10 тисяч карбованців «на усиление развития» музею та ордер на дрова для опалення. Варто зауважити, що з усіх можновладців і загарбників влади у Катеринославі тих часів Махно був єдиний, хто виявив власне бажання надати допомогу музею.

244

245

244-245. Фотографічні портрети Нестора Махна часів громадянської війни.
З сайтів racurs.ua, [Вікіпедія](https://uk.wikipedia.org/wiki/Махно)

246. Газета «Голос Махновца» (печатна продукція армії Н. Махна). З сайту loveread.ec

247. Нестор Махно і Павло Дибенко (1919 р.). З сайту galinfo.com.ua

248. Збереглася кримінальна справа молодого Нестора Махна, рішення по якій виносив суд Одеси. З сайту makhno.ru

К. Г. Паустовський у своїй книзі «Повість о жизни. Начало неведомого века» так змальовує свою зустріч з Нестором Махно:

«Первый эшелон прошел, и тотчас за ним ворвался второй. Лес оглобел от тачанок, поднятых кверху, подпрыгивал и качался от хода вагонов. Косматые кони стояли в профиль в теплушках, мотая головами. Лошади были покрыты вместо попон еврейскими молитвенными покрывалами – талесами. Свесив ноги, сидели ездоые. Мелькали желтые сапоги, бурки, валенки, зашнурованные до колен ботинки, серебряные шпоры, гусарские сапожки с офицерской кокардой на голенище, болотные бахилы, оранжевые туфли с пузырьками на носках, красные и заскорузлые босые ноги, обмотки, вырезанные из красного плюша и зеленого бильярдного сукна. Неожиданно поезд замедлил ход. Дежурный беспомощно оглянулся, но вдруг подобрался и замер. Мы отшатнулись от окна и приготовились бежать. Но поезд не остановился. Он плавно и медленно шел мимо вокзала, и

мы увидели открытую платформу. На ней ничего не было, кроме роскошного лакированного ландо с золочеными княжескими гербами на дверцах. Одна из оглобель у ландо была поднята вверх, и на ней развевался черный флаг с надписью: «Анархия – мать порядка!». По всем четырем углам платформы сидели около пулеметов махновцы в английских табачных шинелях.

На заднем сидении из красной сафьяновой кожи полулежал в ландо щуплый маленький человек в черной шляпе и расстегнутом казакине, с зеленым землистым лицом. Он положил ноги на козлы, и вся его поза выражала лень и томный сытый покой. В опущенной руке человек этот держал маузер и поигрывал им, слегка подбрасывая его и ловя на лету. Я увидел лицо этого человека, и тошнота отвращения подкатила к горлу. Мокрая челка свисала на узкий сморщенный лоб. В глазах его – злых и одновременно пустых, глазах хоряка и параноика – поблескивала яростная злоба. Визгливое бешенство, очевидно, не затихало в этом человеке никогда, даже и теперь, несмотря на его вальяжную и спокойную позу. Это был Нестор Махно» [35].

Дуже різні спогади збереглися про Махна у його співвітчизників. Деякі односельці згадували його, як добру та гарно освічену людину, яка певний час працювала в сільській школі Гуляйполя. Інші навіть стверджували, що Нестор мав деякі екстрасенсорні здібності, бо в нього було 12 поранень, але жодне не стало смертельним. В той же час багато мешканців Катеринославщини стверджували, що саме «батькові хлопці» грабували та вбивали їх близьких. Але всі визнавали, що це була неординарна та відважна людина.

Манжура Іван Іванович

249. І. І. Манжура. Фотографічний портрет, зроблений приблизно у 80-ті рр. XIX ст.
З сайту [Вікіпедія](#)

*Гей, було це за дідів,
 Ні, брешу, – за прадідів:
 За царя старого Хмеля,
 Ще як миру було жменя,
 Чи то, може, й за Панька,
 Як земля була тонка –
 Так що носом де не ткнеш,
 Там і воду було п'єш...
 Та тоді, як Січ рідненька
 Ще була собі маненька:
 Тільки-тільки оселилась
 Та гаразд не охрестилась
 В славних сварах з бузувіром
 За святий хрест та за віру. [30].*
 (Іван Манжура «Трьомсин – Богатир»)

Манжура Іван Іванович – поет, фольклорист, етнограф, журналіст, лексикограф, перекладач з російської та німецької мов, історик, соціолог та професійний збирач гербаріїв флори нашого краю.

Він народився 20 жовтня (1 листопада) 1851 р. в місті Харків у незаможній родині дрібного чиновника. Вищої освіти не здобув, хоча деякий час навчався в Харківському ветеринарному інституті.

У 1780 р. І. І. Манжура почав збирати фольклорні матеріали нашого краю. До найвідоміших творів належать збірки, які були видані за життя Манжури: «Збірка казок» і «Збірка малоросійських пісень», «Степові думи та співи», «Трьомсин – Богатир».

На жаль, життя не обдарувало Івана Манжуру ніякими матеріальними благами. Його віддане науці та творчості життя було дуже нужденне. Похований поет у Катеринославі на Севастопольському цвинтарі в одній з братських могил, в яких ховали безхатченків. На сьогодні місто поховання Манжури невідоме.

Деякий час поет жив в с. Рубанівському, де місцеві мешканці надали йому прихисток в маленькій хатинці. В цій хатці зараз розташовано музей, наповнений чарівництвом творчості Івана Манжури.

250. Садиба Єгорових, в якій раніше знаходилася книжкова лавка

251. Меморіальна дошка на будинку, в якому раніше знаходився самий старий книжковий магазин нашого міста і в який часто заходив поет І. Манжура

252

253

252-253. Особисті речі І. Манжури, які зберігаються в домі-музеї поета в с. Рубанівському

Червона церква у с. Рубанівському. Свято-Покровський храм

254. Свято-Покровський храм в с. Рубанівське

Історія с. Рубанівського і Свято-Покровського храму має довгу та сумну історію. Сюжет однієї із легенд, оточуючих цю церкву, ліг в основу найвідомішого поетичного твору Івана Манжури «Трьомсин – Богатир».

Візьму на себе сміливість переказати місцеву легенду: «Було це в сиву давнину. Жила в с. Рубанівському пані. Жила вона довго та щасливо, і був у неї чоловік. Але минув час, і все змінилося – пані залишилася вдовою. Довго сумувала вона, але згодом знов зустріла любов.

Пройшло дев'ять місяців, і настав час пані народити дитину. Але, оскільки вона була удовою, то дитина мала народитися позашлюбом.

І пані прийняла важке рішення. Покликавши свою служницю, вона віддала їй дитину і наказала покласти її на перехресті трьох доріг. Служниця зробила все, що наказала їй пані. Але, повернувшись до маєтку, вона зустріла бариню дуже схвильованою. Пані гірко пожалкувала про свій наказ і веліла служниці негайно бігти до перехрестя і забрати дитину. Мати вирішила залишити своє малюк, і нехай буде, що буде. Служниця повернулася на узбіччя трьох доріг, де побачила незвичну картину. За чудернацьким збігом обставин до перехрестя одночасно прибули троє заможних парубків, які й знайшли кинуте немовля. Кожен з юнаків хотів забрати малечу собі, як божий дар. Вони стали сперечатися, і це могло привести до бійки. Розумна служниця сказала парубкам: «Через те, що немовля знайшли на дорозі, яка належить до маєтку пані, вона і повинна вирішувати долю знайденого малюка».

Парубки погодилися. Коли ж вони прибули до маєтку пані, жінка сказала їм такі слова: «Я стану для цього хлопця за мати, а ви троє станете йому батьками». Так і отримав хлопчина прізвисько Трьомсин-Богатир.

Хлопчик виріс сумлінним, відважним і мужнім, наче взяв ці риси у трьох своїх названих батьків.

Пройшов час, народився у Трьомсина-Богатиря син, а потім – і внук, а згодом – правнук. Правнук виріс, одружився із Катериною Павлівною Василенко. Народилися в них син і донька, але й вони незабаром теж залишилися без батька, і мати сама виховувала їх. Брат і сестра росли розумними й добрими, небайдужими до чужого страждання. Хлопець вирішив вчитися, щоб стати юристом, дівчинка обрала для себе вчительську діяльність. Вони поїхали на навчання до Петербурга.

У місті Петра молоді хлопець і дівчина вступили до групи народовольців, брали участь у терористичній діяльності й були заарештовані. Брата було страчено, а сестру заслано до Сибіру. Молода, не звична до суворого клімату, дівчина захворіла і померла від сухот. Мати, втративши обох своїх дітей, була вбита горем. Довго ходила вона, не підіймаючи очей та низько похиливши голову.

Ніщо не приносило вдові втіхи. І ось одного разу йшла вона самотньо узбіччям дороги, а на зустріч їй кинулась незнайома старенька, яких багато можна було зустріти в ті часи на шляхах Російської імперії. Кинулася стара під ноги пані, промовляючи лише два слова: «матінко-настоятелько, матінко-настоятелько». Катерина Павлівна намагалася пояснити старенькій, що ніяка вона не настоятелька і поряд навіть немає монастиря. Але все було марно, і стара жінка повторювала лише ці два слова. Пішла собі пані й забула про цю зустріч.

Минали дні, й біль поступово почав вщухати, бо час лікує усі рани. Бариня вирішила збудувати у с. Рубанівському Свято-Покровський храм на спомин про своїх дітей. В народі цей храм отримав назву Червона церква.

А ще через деякий час Катерина Павлівна Василенко збудувала Знаменівську обитель і прийняла в ній постриг. З того часу звали бариню ігуменя Єлисавета».

До монастиря поступово стали приходити жінки, зупинялися перехожі. Монастир розвивався і квітнув. Він діє і в наші часи, переживши революцію, пограбування та занепад. Знаходиться Знаменівська обитель біля с. Вербівське.

Повертаючись до долі Червоної церкви, слід зазначити, що вона пережила жакливі потрясіння за часів жовтневого перевороту. Її настоятеля отця Олександра було жорстоко закатовано на порозі Свято-Покровського храму. Червоноармійці вимагали віддати їм церковну касу, але настоятель не скорився катуванням... Віряни знайшли тіло загиблого батюшки й тишком поховали його біля церкви, зрівнявши могилу з землею, щоб не знайшла червона влада. Зараз на цьому місці стоїть пам'ятний знак на спомин усіх закатованих радянською владою.

255. Вічна пам'ять постраждалим від Голодомору та комуністичних репресій

Знаменський жіночий монастир у с. Вербовське поблизу с. Рубанівського

256. Будівля Знаменського жіночого монастиря

Гончар Олесь Терентійович (Біличенко Олександр)

257. О. Гончар (фото післявоєнних років). З сайту [Вікіпедія](#)

Гончар Олесь Терентійович – український письменник, літературний критик, громадський діяч. Він був лауреатом Сталінської премії (1948), першим лауреатом республіканської премії ім. Т. Шевченка (1962), головою Спілки письменників України (1959-1971), академіком НАН України (1978).

Олександр Біличенко народився 3 квітня 1918 р. в с. Ломівка, Катеринославської губернії, на той час Українська Народна Республіка. Після смерті батьків хлопчика виховували дідусь та бабуся з боку матері, які й змінили його прізвище Біличенко на материнське – Гончар.

У вересні 1938 р. Олесь Гончар вступив на філологічний факультет Харківського університету. У червні 1941 р. він у складі студентського батальйону пішов добровольцем на фронт. Про долю цього батальйону письменник написав у романі «Людина і зброя», за який отримав звання лауреата республіканської премії ім. Т. Шевченка.

Другу світову війну Гончар закінчив старшим сержантом на посаді старшини мінометної батареї. Він нагороджений орденами Червоної зірки, Слави 3-го ступеня, трьома медалями «За відвагу».

Після війни Олесь Терентійович повернувся до Дніпра і жив у своєї сестри. У цей час Гончар публікує ще кілька новел і повість «Земля гуде». У 1946 р. він закінчує навчання, перерване на час війни, у Дніпропетровському університеті, який зараз носить ім'я свого славетного студента Олесь Гончара.

Свій найвідоміший роман «Собор» О. Гончар присвятив дерев'яному храму в Новомосковську.

Помер Олесь Терентійович Гончар 14 липня 1995 р. в Києві; його поховано на Байківському цвинтарі.

На одному з корпусів Дніпровського національного університету спогади про письменника зберігає меморіальна дошка.

258. Корпус гуманітарного факультету Дніпровського національного університету імені Олесь Гончара

259

260

259-260. Меморіальна дошка на одному з корпусів Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (м. Дніпро)

Іван Якович Акінфієв

261. І. Я. Акінфієв (фото приблизно 1890 р.). З сайту libr.dp.ua

Іван Якович Акінфієв народився 29 травня (10 червня) 1851 р. у с. Донське.

Акінфієв – видатний вчений, біолог, фітофенолог, кліматолог, ботанік, метеоролог, дослідник флори Катеринославської губернії. У 1869 р. він вступив до Кавказької духовної семінарії, після закінчення якої – до Новоросійського університету в місті Одеса на фізико-математичний факультет. Закінчивши навчання в університеті у 1879 р., І. Я. Акінфієв отримав право викладання хімії та природничої історії, також почав займатися науковою діяльністю в області ботаніки.

У 1911 р. Іван Якович оселився в Катеринославі, де здобув славу видатного педагога та громадського діяча Катеринославської губернії. Отримав звання доцента ботаніки медичного факультету Катеринославського університету. Все своє життя Акінфієв присвятив вивченню природи нашого краю.

І. Я. Акінфієвим було видано 58 праць. Здебільшого – переписи рослин, які він зібрав під час своїх подорожей краєм, а також нариси ботаніко-географічного порядку та описи рослинності Катеринославської губернії, різних її повітів.

Помер видатний земляк 20 липня (2 серпня) 1919 р. у Катеринославі.

Пам'ять про Івана Яковича Акінфієва в нашому місті зберігає меморіальна дошка на будинку, де жив та працював вчений, педагог, громадський діяч.

262. Будинок, в якому жив Іван Якович Акінфієв (вул. І. Акінфієва, 15а)

Також ім'я вченого носить дуже красива квітка «*Pyretrum Akinfiewi Aleks*», яку назвав так на честь свого вчителя учень Акінфієва.

Брежнєв Леонід Ілліч

263. Брежнєв Л. І. З сайту [Вікіпедія](#)

Брежнев Леонід Ілліч – один з керівників Комуністичної партії Радянського Союзу. Він народився 6 (19) грудня 1906 р. в с. Кам'янське. У 1946-1950 рр. – очолював Запорізький й Дніпропетровський обкоми КП(б)У. З 1966 р. – Генеральний секретар ЦК КПРС. Під час перебування Брежнева на цій посаді посилювався тотальний контроль за населенням держави з боку органів Комітету державної безпеки СРСР (КДБ СРСР). До негативних фактів того часу слід віднести: застосування каральної медицини до незгодних з існуючим строем, початок Афганської війни, збільшення перегонів озброєнь та поглиблення холодної війни. Л. І. Брежнев та керівництво СРСР активно підтримували революційні рухи в державах третього світу.

264. Будинок, в якому проживав Л. І. Брежнев у Дніпропетровську (узвіз Крутогірний)

Підмогильний Валер'ян Петрович

265. Поет В. Підмогильний (фото приблизно 30-х рр. ХХ ст.). З сайту [Вікіпедія](#)

*«Покинув Січеслав і степові Чаплі...
Вчителював у Ворзелі, між сосен,
Де дух живиць, де довготілі оси,
Яскріння сот у щільному теплі...
Мистецький Київ. Зшитки на столі.
Видань французьких золотаві стоси.»*

Підмогильний Валер'ян Петрович (02.02.1901 – 03.11.1937) – прозаїк, перекладач. Він народився в селищі Чаплі, що під Катеринославом. У 1910-1918 рр. навчався в 1-му Катеринославському реальному училищі. 1920-1921 рр. вчителював у Павлограді та Катеринославі.

В. П. Підмогильний почав друкуватися ще в шкільні роки під псевдонімом Лорд Лістер. До першої збірки, яка мала гучну назву «Твори. Т. 1» (1920), увійшло 9 оповідань: «Важке питання», «Ваня», «Гайдамака», «Дід Яким», «Добрий Бог», «На іменинах», «На селі», «Пророк», «Старець». У 1921 р. письменник переїхав до Києва, де працював бібліографом Книжкової палати. З 1921 по 1923 рр. – викладав українську мову у Ворзельській трудовій школі.

В. Підмогильний у своїх оповіданнях «Собака» (1920), «Проблема хліба» (1922), «Син» (1923) змалював голодомор 1921-1923 рр. в Україні.

Валер'ян Петрович вів активне культурно-мистецьке життя. Він був організатором літературної спільноти «Ланка», брав участь у літературних дискусіях, працював редактором видавництва «Книгоспілка», співредактором журналу «Життя й революція».

Підмогильний В. П. друкувався в журналах «Січ», «Вир революції», «Життя й революція», «Жовтень», «Нова громада», «Нова Україна», «Універсальний журнал», «Універсальний журнал Червоний шлях», газетах «Український пролетар», «Літературна газета». Він є автором багатьох літературознавчих статей та рецензій, присвячених творчості І. Нечуя-Левицького, М. Рильського та ін. А також разом із Є. Плужником в 1926-1927 рр. уклав словник «Фразеологія ділової мови».

Серед творчих надбань Підмогильного велике місце займають переклади творів А. Франса, О. де Бальзака, Гі де Мопассана, П. Аюба, Вольтера, Д. Дідро, А. Доде, П. Меріме, Г. Флобера, К. Гельвеція, В. Гюго, Ж. Дюамеля та ін. Був організатором, редактором і перекладачем багатотомних видань О. де Бальзака (15 т.), А. Франса (25 т.). Також Підмогильний глибоко вивчав філософські твори К. Гельвеція, І. Канта, Ф. Ніцше, Ж. Ж. Руссо, Б. Спінози, З. Фрейда, А. Шопенгауера, О. Шпенглера та ін.

8 грудня 1934 р. Підмогильного заарештовано за належність до «групи письменників-націоналістів із терористичними настроями у ставленні до вождів партії». Письменник відбував ув'язнення у Соловецькому таборі.

Валер'ян Петрович Підмогильний був страчений 3 листопада 1937 р. в урочищі Сандармох на Соловецьких островах.

Його було реабілітовано 14 грудня 1956 р. за відсутністю складу злочину.

Будинок, в якому колись мешкав поет, в сучасному Дніпрі прикрашає пам'ятна меморіальна дошка.

266. Будинок, в якому жив поет В. Підмогильний

267. Меморіальна дошка на будинку, де жив поет В. Підмогильний

Відвідини Катеринослава спадкоємцем престолу Миколою I

268. Портрет Миколи I роботи художника Франца Крюга (Ермітаж). З сайту [Вікіпедія](#)

У 1818 р. Катеринослав відвідав молодий Микола I, на той час великий князь Микола Павлович, який стане імператором Миколою I у 1825 р. Преображенський собор ще не було доведено до ладу. У місті було дві церкви: Успенська церква на місці сучасного скверу біля Успенської площі та Святодухівський храм на місці сучасного Троїцького Собору. Спадкоємець престолу виявив бажання по приїзді помолитися в одному з храмів міста...

Відвідини нашого міста юним князем змальовує у своїх спогадах сучасник подій, знаний чиновник Андрій Фадєєв.

Далі передамо слово «Спогадам»:

«Архиерей Иов предпочитал из них церковь, казавшуюся на вид несколько благовиднее, и чаще в ней служил, несмотря на то, что она находилась в дальней части города. Архиерей неоднократно говорил Елчанинову (вице-губернатору) чтобы он от берега Днепра провез великого князя в эту церковь, но вице-губернатор в суматохе и попыхах, вероятно, забыл об этом, и когда при встрече великаго князя на берегу Днепра, по переправе, на вопрос Елчанинова: «куда его высочество прикажет вести себя», последовал ответ: «в собор», – то Елчанинов и поехал на дрожках пред экипажем великого князя в старый собор. Это происходило уже поздно вечером, было темно, грязно, шел дождь, великий князь сильно устал от дороги. Подъехав к церкви, нашли ее запертою; из духовенства ни души, да и вообще никого, и встречи никакой: все пусто и мрачно. Духовенство, публика, народ, ожидали в другой церкви, находившейся оттуда более чем за версту. Елчанинов, растерявшись окончательно, послал разыскивать духовенство по домам. Время проходило, ждали очень долго; наконец, узнав в чем дело, вице-губернатор, доложил, что архиерей ожидает в другой церкви.

Великий князь, потеряв терпение, отвечал: «Я хотел помолиться Богу, а не видеть архиерея», и приказал вести себя на квартиру. Архиерей, взбешенный до крайности, прождал

в церкви со всем духовенством и дворянством более шести часов и должен был уехать, не увидав великого князя. На другой день, на парадном представлении, архиерея, как следует, поместили в зале первым при выходе его высочества из кабинета, и первыя его слова были: «Простите, ваше высочество, что вчера по глупости вот этого господина (указывая пальцем на вице-губернатора) вас провезли в пустую церковь и наделали много беспокойства. Великий князь улыбнулся и отошел от него, обойдя и Елчанинова. Долгое время этот забавный случай служил неистощимым предметом разговоров. Вице-губернатор вслед затем был отставлен» [42].

Таким чином, Микола опинився перед зачиненими дверима Успенського собору, а містяни чекали на нього біля Троїцького храму.

Пробув Микола в Катеринославі лише один день, зупиняючись на ніч в будинку доктора Неласьєва. Сьогодні цей будинок – один з корпусів Дніпровського державного медичного університету, що на просп. Д. Яворницького, 24.

Ще один цікавий епізод відбувся під час перебування спадкоємця російського престолу в Катеринославі, коли Микола проїжджав центральною частиною міста. На розі вулиць Александрівської й Поліцейської (зараз це вулиці Січових Стрільців та Шевченка) він побачив незвичної архітектури будинок. Як генералу-інженеру йому здалося дивним, що будівля мала п'ять колон, а за канонами класицизму колон має бути лише парне число. Про це через багато років під час своєї коронації у Москві імператор Микола I згадав, побачивши представників губернського земства Катеринослава, і запитав їх, чи прибрали вже зайву колону?

Відвідини імператором Миколаю II Катеринослава у 1915 р.

269. Фотопортрет імператора Миколи II (приблизно 1910 р.). З сайту [Вікіпедія](#)

31 січня 1915 р. Микола II прибув до столиці губернії – Катеринослава. Перебував імператор у місті лише один день, але встиг подивитися дуже багато. На центральному

залізничному вокзалі Катеринослава було облаштовано імператорський шатер. Прибуття царського потягу чекав військовий взвод. Також багато жителів міста прийшли подивитися на Його Імператорську Величність. Рівно о 9 годині ранку Царський потяг підійшов до перону.

Одягнутий Микола II був у військову форму, шинель та світло-сіру папаху. В будівлі залізничного вокзалу Миколі висловили свою повагу представники влади міста. Вручили багато подарунків, більшою частиною грошові пожертви на військові потреби (як відомо, у цей час Перша світова війна була у самому розпалі).

Далі Його Імператорська Величність відвідав Преображенський Собор та Потьомкінський палац, де було під час війни розташовано військовий шпиталь, який носив ім'я Цесаревича Алексія. Після цього цар поїхав в історичний музей Катеринослава, де прослухав лекцію про історію міста від самого Дмитра Яворницького. До речі, лекція була повністю українською мовою. Микола дуже уважно вислухав видатного історика і виразив своє задоволення лекцією.

У книзі відвідувань музею зберігається запис зроблений рукою самого Імператора про те, що лекція йому дуже сподобалась.

Саме під час цього візиту професор Гірничого інституту Л. В. Писаржевський та лаборант Н. Д. Аверкієв презентували імператору баночку йоду, який видобували з водоростей Чорного моря. Перший йод, який почали виробляти в Російській імперії, розробили саме у Катеринославі.

Також в дар від депутата Держдуми Михайла Родзянка цар отримав тенісну ракетку.

Наступним пунктом маршруту значився шпиталь Червоного Хреста, де імператора пригостили лікарняним обідом, та Брянський завод, де Його Імператорська Величність був присутній на освяченні Брянської церкви та власноруч посадив молодий дуб, з якого виросло величне дерево. В 1917 р. в дуб потрапила блискавка, як знамення наступних скорботних подій у державі.

Але дерево збереглося до наших часів. Воно продовжує дарувати тінь відвідувачам Дніпропетровського Будинку органної та камерної музики.

Цар Микола у своєму записнику описував місто Катеринославі, як місто-взірець. Він особливо відмітив порядок і охайність Катеринослава.

[\[Зміст\]](#)

Глава 25. Храми Катеринослава

Успенська церква

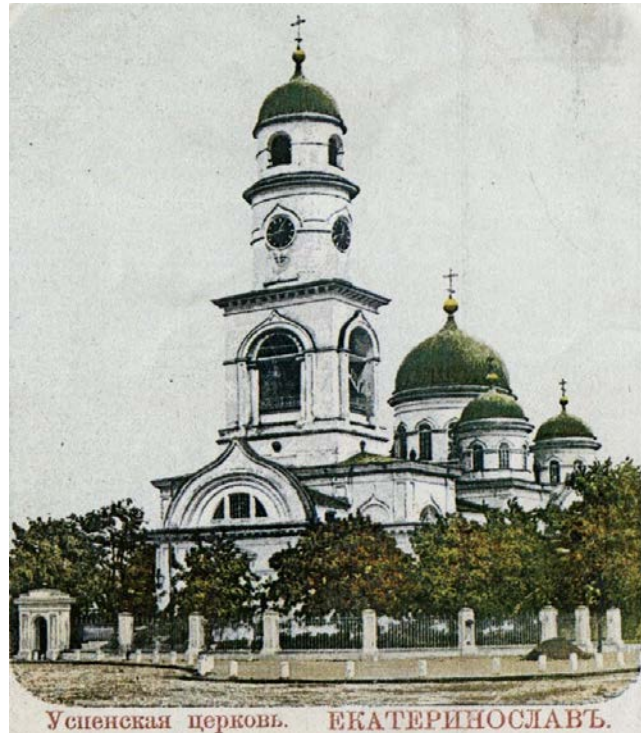
Церква розташована на Успенській площі Катеринослава. Збудована за проєктом петербурзьких архітекторів Людвіга Шарлеманя й П'єтро Вісконті в 1839-1850 рр. у візантійському стилі. Церква була найвищою будівлею низової частини міста і на верхівці своєї вежі мала годинник виробництва «Бутеноп». До речі, це робота тих самих майстрів, що також створили годинник для Спаської башти Московського Кремля.

З 1910 р. електростанція Катеринослава, крім вулиць, парків, навчальних закладів, лікарень, під час свят ілюмінувала й Успенську церкву та Преображенський собор.

У кінці 1940-х рр. приміщення церкви було передано міській лікарні №10.

В наші часи будівлю храму було повернуто Православній церкві України, й на теперішній час там ведуться реставраційні роботи.

Реставратори намагаються надати зруйнованій будівлі первісний вигляд.

270. Успенська церква (1910 р.). З сайту dp.informator.ua

Покровська церква

У травні 1792 р. в Катеринославі відкрили суконну та шовково-панчішну фабрику. Як було заведено, при фабриці одразу ж відчинили лікарню, цвинтар, баню, навіть школу писарів для фабричної канцелярії. А у 1870 р. на пожертви катеринославського купця Новікова збудували Покровську церкву.

Храм був розташований на сучасній площі Островського. 16 серпня 1941 р. його зруйнували під час обстрілів залізничного вокзалу німецькою авіацією.

271. Покровська церква шовково-панчішної фабрики. З сайту Шукач

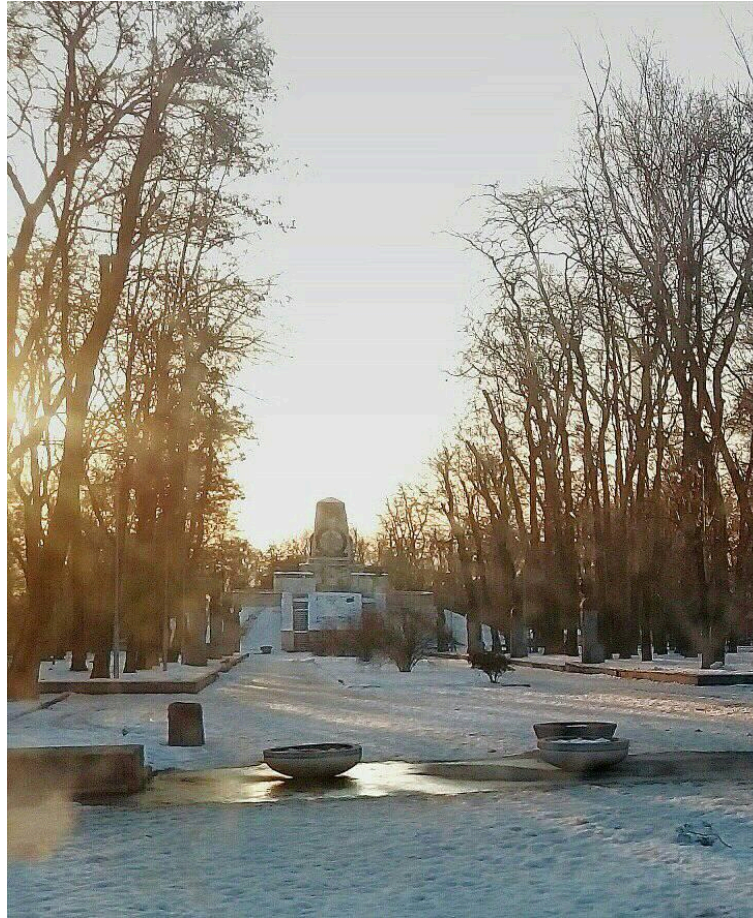

272. Зруйнована Покровська церква (фото 1941 р.). З сайту dp.vgorode.ua

Лазаревська церква севастопольського цвинтаря

273. Лазаревська церква. З сайту dp.informator.ua

274. Севастопольський парк у наш час

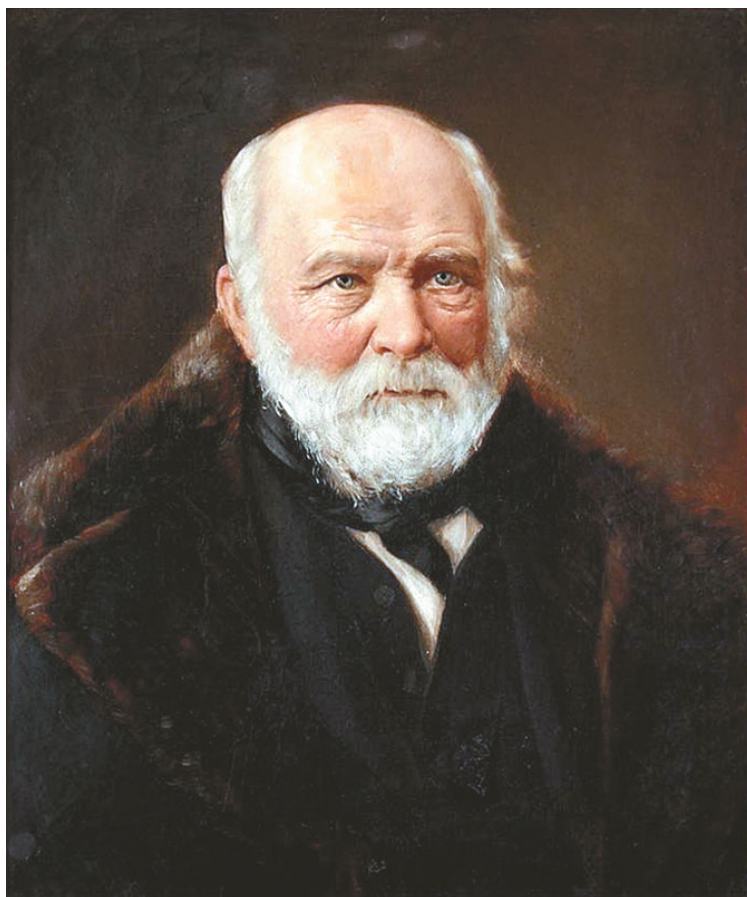
Катеринослав під час Кримської кампанії 1853-1856 рр. був останнім губернським містом, розташованим перед охопленими війною територіями. Саме тому лікар-хірург М. І. Пирогов, який у 1854 р. проїжджав через Катеринослав, направляючись в зону бойових дій, зробив пропозицію про відкриття в Катеринославі тилової медико-госпітальної бази. З цього часу на Севастопольському цвинтарі почались поховання загиблих та померлих в госпіталі військових. У часи Першої світової війни (1914 р.) на цьому цвинтарі також ховали померлих від ран. Загалом на Севастопольському цвинтарі поховано близько 50000 померлих. Серед них багато відомих діячів нашого міста: підприємець та меценат Олександр Поль, поет та етнограф Іван Манжура, письменник-краєзнавець Андріан Кашенко, дитяча письменниця Анна Валусьва-Мунт, краєзнавець Олександр Єгоров, вчений-геолог, професор катеринославського гірничого інституту Миколай Лебедев та багато інших.

Церква на Севастопольському цвинтарі побудована у 1863-1865 рр.; її було реконструйовано в 1894 р. Цвинтар та новозбудований храм у 1863 р. особисто відвідав імператор Олександр II та спадкоємець престолу Микола.

3 жовтня 1863 р. цесаревич Микола Олександрович відвідав цвинтар, де був присутній на панахиді в пам'ять загиблих воїнів. 28 жовтня того ж року Государ Імператор Олександр Миколайович (Олександр II) також відвідав цвинтар та нещодавно побудований храм.

Під час німецької окупації храм згорів. На його руїнах збудовано обеліск на честь оборони міста Севастополь.

Зараз храм чекає на реставрацію. Археологи встановили, що частина храму залишилася під пагорбом, де встановлено пам'ятник загиблим захисникам Севастополя.

275. Микола Іванович Пирогов. Портрет невідомого художника. З сайту pirogov-center.ru

Церква Чечелівського цвинтаря

276. Церква Чечелівського цвинтаря. З сайту dp.informator.ua

Церква Чечелівського цвинтаря збудована за проєктом архітектора Миколи Султанова в кінці 1890-х рр.

Восени 1941 р. під час окупації міста німецькими загарбниками будівля собору згоріла.

Зараз на його місці збудовано нову церкву. Розташована вона в парку імені Сергія Параджанова на просп. Сергія Нігояна. На місці цього парку за часів Катеринослава знаходився цвинтар, який належав заводу Брянського Південноросійського товариства (сучасний завод «Євраз»).

Праця на цьому заводі була дуже важкою, господарі активно використовували для роботи дітей. Можливо, саме тому цвинтар був великим, а дуже значну його частину складали дитячі могили.

У 1941-1943 рр. під час Другої світової війни на цвинтарі відбувалися поховання бійців армії Рейху. Тут також знайшла останній прихисток велика кількість італійських солдатів окупаційних військ. Також є на цвинтарі поховання бійців Червоної армії.

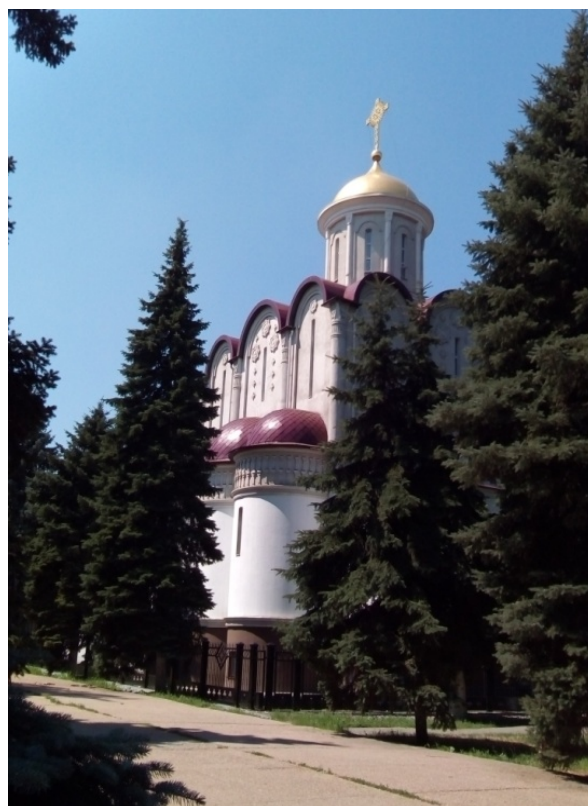
277. На місці поховань Чечелівського цвинтаря встановлено пам'ятник

278

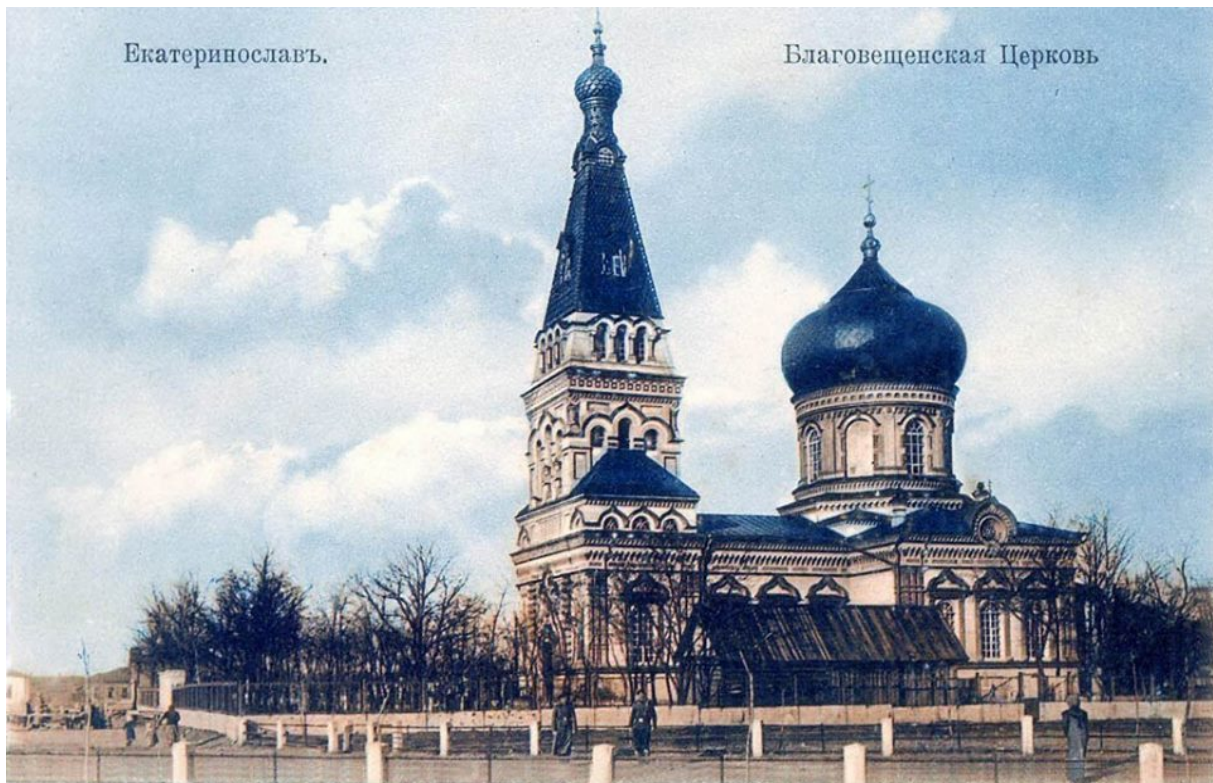
279

280

278-280. На місці старої церкви, яка згоріла під час війни, встановили новий храм Святого благовірного Великого князя Олександра Невського

Благовіщенська церква

281. Благовіщенська церква (1900-ті рр.). З сайту dp.informator.ua

Храм, на так званій Циганській площі (згодом Олександрівській площі, зараз вул. Робоча, 3), було збудовано на честь «дивовижного порятунку Імператорської Родина». 17 жовтня 1888 р. біля станції Борки, під Харковом зазнав трощі імператорський потяг, який слідував з Криму до Санкт-Петербурга.

Загибло багато людей, але царська родина дивовижним чином не постраждала. Після цієї події по всій імперії почалося будівництво каплиць на честь цього «порятунку». І Катеринослав не став виключенням.

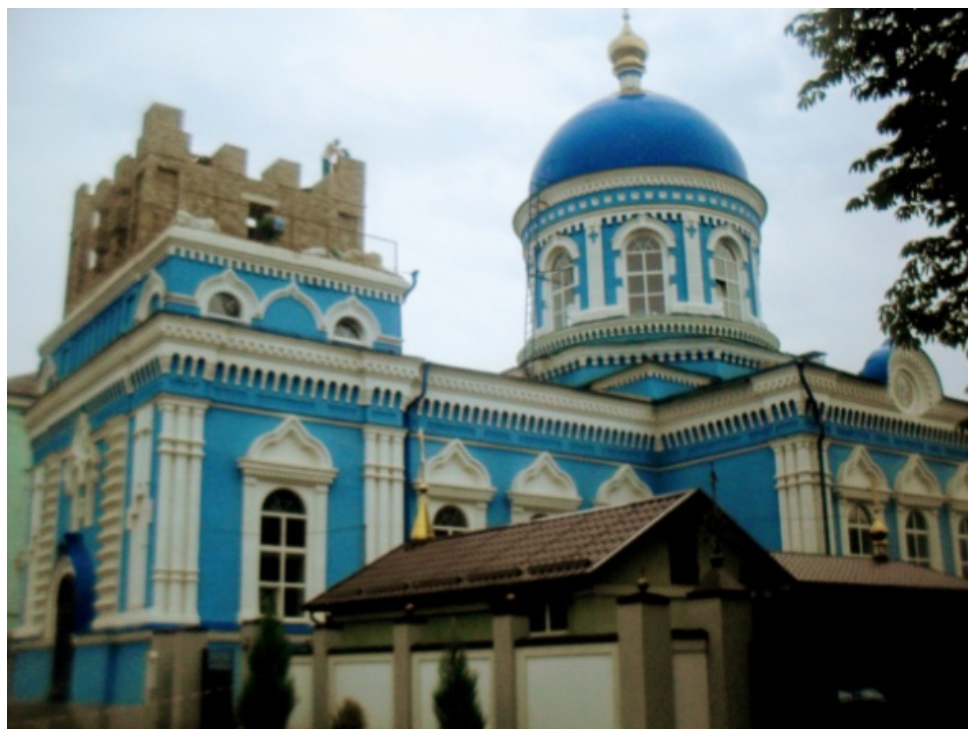
Згодом невеличка капличка була перебудована у велику церкву в ім'я Олександра Невського.

Збудували великий храм на замовлення Брянського заводу і на меценатські пожертви купця 1-ї гільдії Якова Михайловича Михайличенка.

Архітектурний проєкт виконав столичний зодчий Ніколай Султанов, зодчий самого імператора Олександра III.

В радянські часи храм продовжував працювати, але дзвіниця була зруйнована. На сьогодні храм відреставровано та відновлено вежу із куполом [26].

282

283

282-283. Благовіщенський храм у наш час

Хрестовоздвиженська (Архиєрейська) церква на Архиєрейській площі

Хрестовоздвиженська (Архиєрейська) церква знаходилася на перехресті сучасних вулиць Феодосія Макарівського та Дмитра Донського.

Вона була збудована у 1903 р., зруйнована – у 1941-1943 рр.

284. Хрестовоздвиженська церква. З сайту dp.informator.ua

Вознесенська (Казанська) церква

Вознесенська (Казанська) церква знаходилась на розі сучасних вулиць Михайла Грушевського й Ігоря Сікорського. Сьогодні це район кінцевої зупинки трамвая №4.

Збудували її за проектом архітектора Олександра Миклашевського в 1907-1912 рр.

Храм було підірвано у 1935 р.

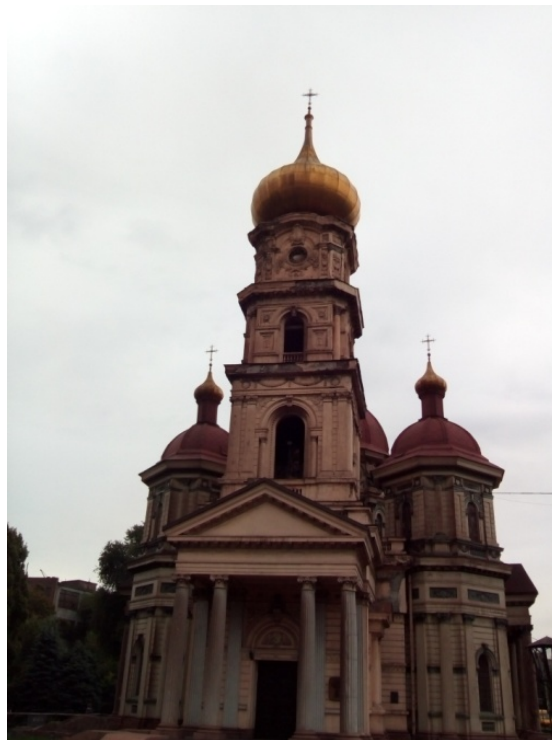
285. Вознесенська церква (поч. XX ст.). З сайту dnpr.com.ua

Брянська церква (Миколаївський собор)

Брянська церква була збудована за проєктом архітектора Георгія Туровця у 1913-1915 рр. на Миколаївському проспекті (нині – просп. Сергія Нігояна, 66).

286. Брянська церква. З сайту dp.informator.ua

287. Брянська церква (Будинок органної та камерної музики) в наш час

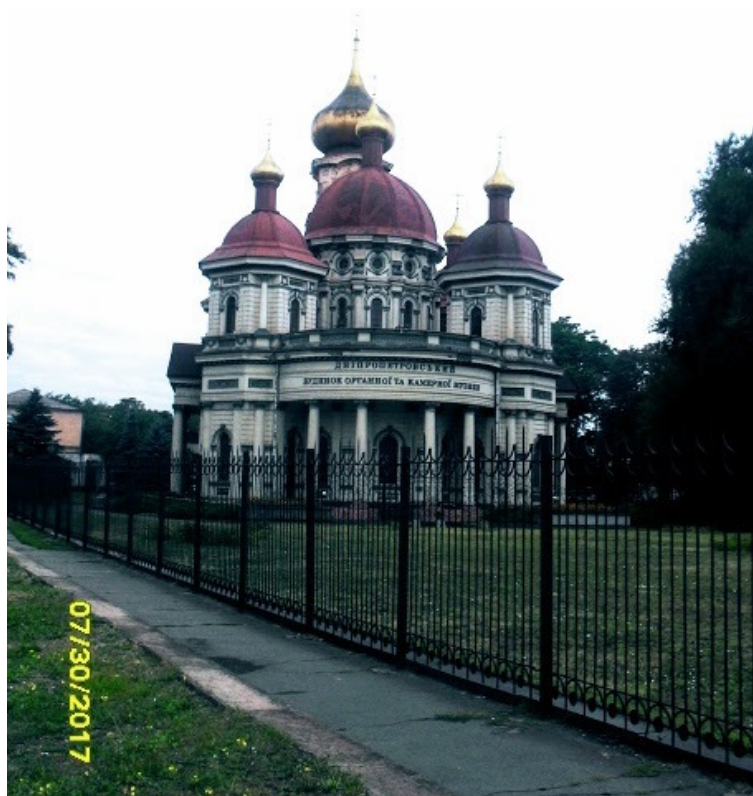
Зараз у Брянській церкві знаходиться органна зала, а також знову проводиться служба божа в нижньому храмі.

На території Брянської церкви височіє могутній величезний горіх, який було посаджено царем Миколою II під час освячення храму.

288. Горіх царя Миколи II

290

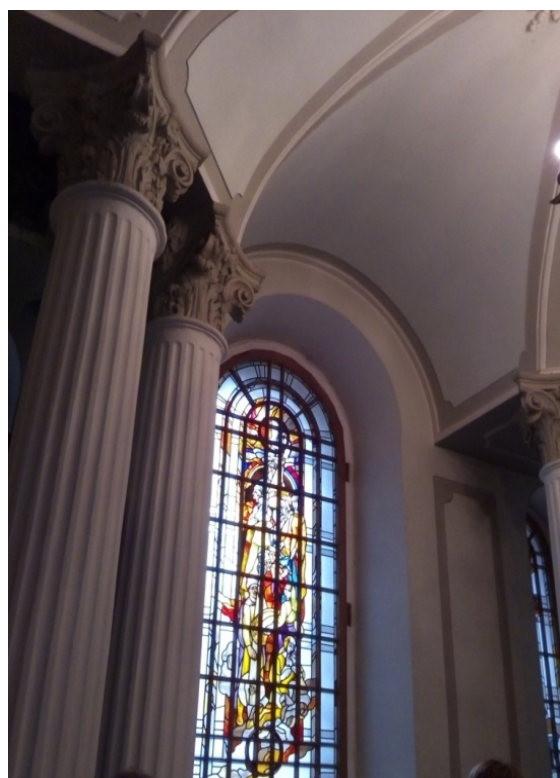
289-290. Брянська церква (органна зала Будинку органної та камерної музики) гарна, як зовні, так і зсередини

291. Люстра в органній залі Будинку органної та камерної музики

292. Величний красень – орган Будинку органної та камерної музики

293

294

295

296

297

298

299

293-299. Внутрішнє оздоблення органної зали Будинку органної та камерної музики

Свято-Тихвінський жіночий монастир

300. Свято-Тихвінський жіночий монастир (поч. XX ст.). З сайту dnipro.lib.dp.ua

У 1862 р. монахиня Браїлівського жіночого монастиря Феоніла Єфремова заснувала жіночу обитель у Катеринославі.

Монастир почав розвиватися та квітнути. І в 1887 р. це була вже велика та заможна спільнота.

Монастир мав великі земельні угіддя, 700 десятин землі, цегловий завод. Було відкрито рукодільні майстерні та пасіка. До монастиря також належав ліс, який мав назву Монастирський. В монастирі проживало 287 насельниць. Саме в цьому монастирі поховано катеринославського лікаря-подвижника Лешко-Попеля. В 1959 р. монастир було зачинено. Тихвінський собор було підірвано.

У 1997 р. Свято-Тихвінський жіночий монастир (вул. Н. Алексеєнко, 171) було передано у власність Дніпровської єпархії Православної Української церкви.

Свято-Троїцький кафедральний собор

Свято-Троїцький кафедральний собор (площа Троїцька, 7) побудований на місці першої міської церкви на честь Казанської ікони Божої Матері. Авторами архітектурного проєкту стали Людвіг Шарлемань-Бодє і П'єтро Вісконті, які також спроектували у Катеринославі Успенську церкву.

Місце під новий храм освятили в 1837 р. У 1862 р. почалося будівництво дзвіниці, яка стала найвищою спорудою в Катеринославі того часу. До середини ХІХ ст. храм був готовий і вже активно функціонував. На території працювала церковно-приходська школа.

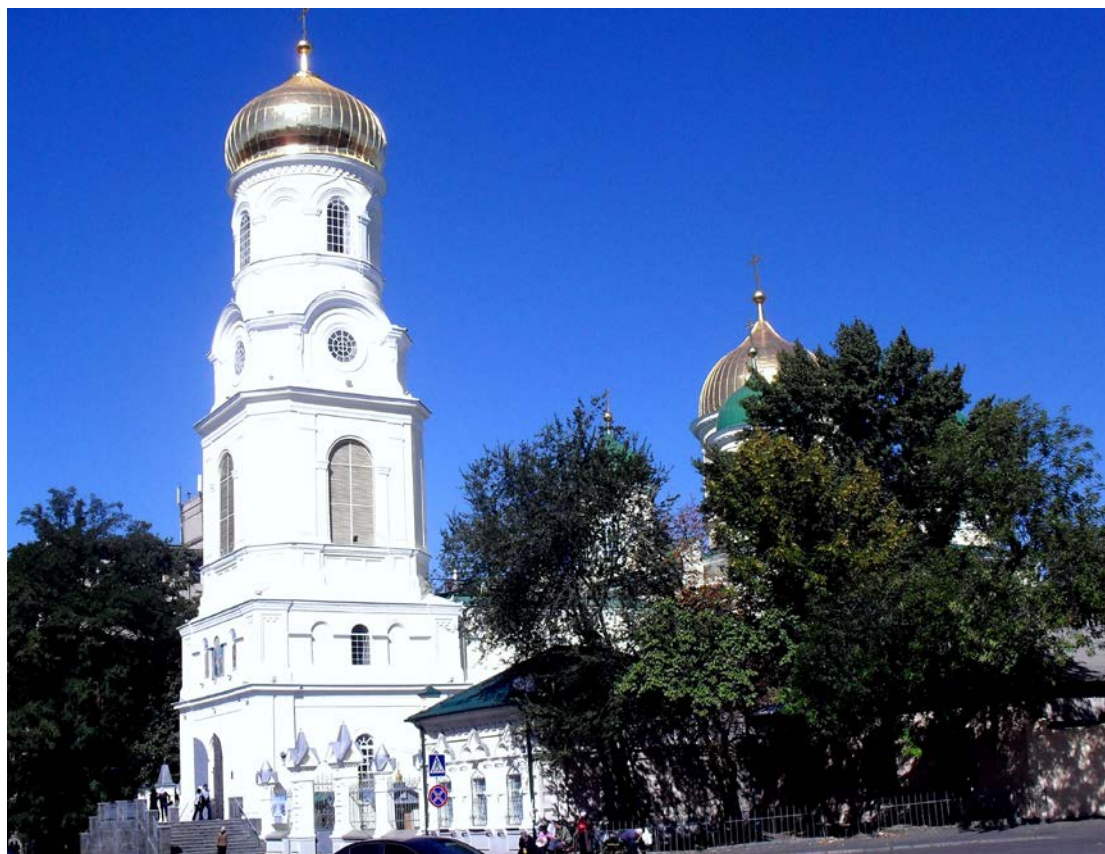
У 1930-х рр. храм було зачинено, церкву віддали під фуражний склад. Відновлення богослужіння почалося в 1941 р. під час окупації міста німецькими військами. Але вже у 1943 р. з поверненням радянських військ Троїцький собор зазнав жахливих каральних дій з боку радянської влади. 27 жовтня, через два дні після звільнення міста радянськими військами прямо у дворі храму було розстріляно протодиякона собору Іларіона, настоятель храму протоієрей Володимир Капустинський також загинув. Могила протодиякона собору Іларіона розташована на території храму, там же поховано мешканців міста, які стали жертвами німецьких бомбардувань в 1941 р.

Після 1991 р. часи занепаду скінчилися, і храм почав активно розвиватися. Було позолочено куполи, зроблено ремонт.

301. Троїцька церква (стара катеринославська листівка, поч. ХХ ст.).

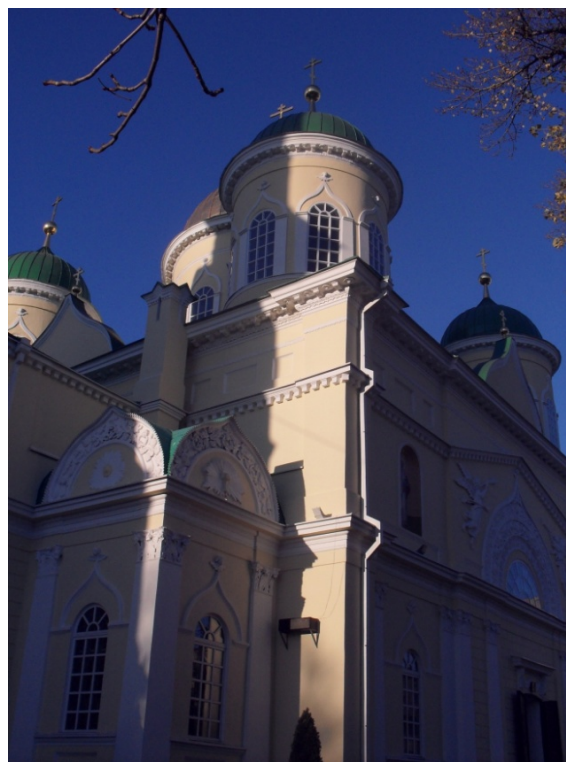
З сайту dp.informator.ua

302

303

304

302-304. Свято-Троїцький собор

*305. Єпархіальний центр Української православної церкви
Московського патріархату (вул. М. Грушевського, 4а)*

306

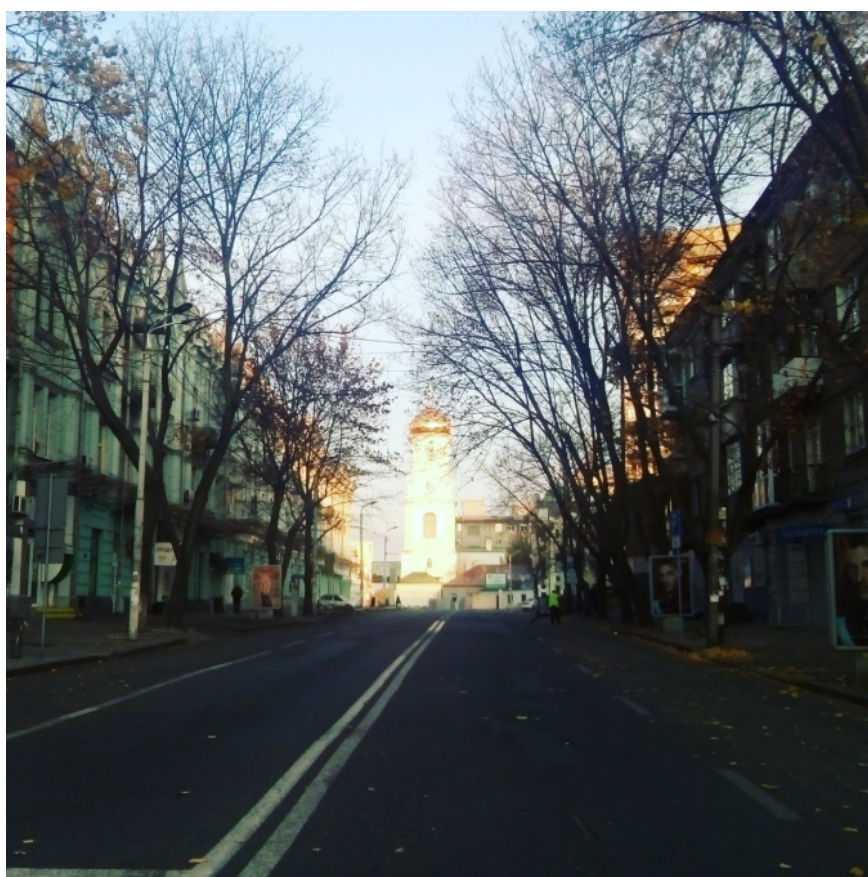

307

*306-307. Будівлю єпархіального центру УПЦ МП прикрашає скульптурне зображення
Великомучениці Катерини, святої покровительки нашого міста*

308. Єпархіальний центр УПЦ МП у нічному освітленні

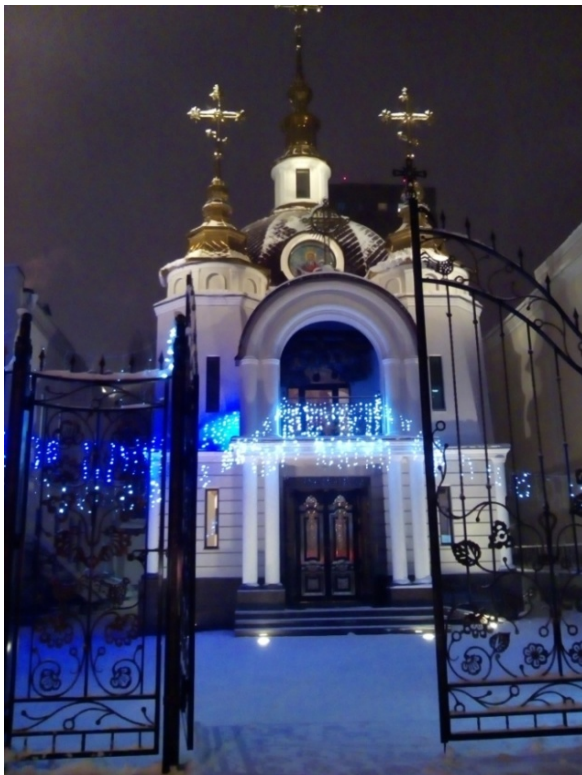
309. Вид на Троїцький кафедральний собор зі сторони вул. Шевченка

Центральний єпархіальний храм Богородиці «Несподівана Радість» Православної церкви України

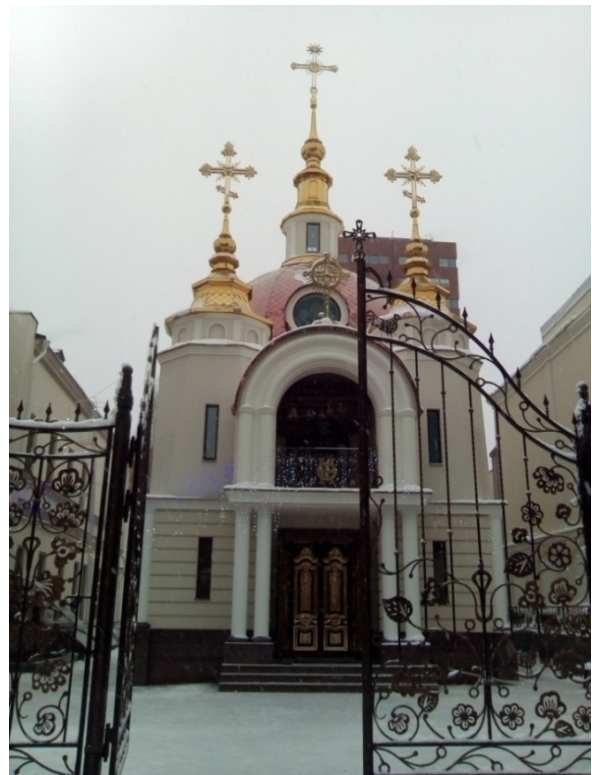
Центральний єпархіальний храм Богородиці «Несподівана Радість» Православної церкви України (ПЦУ) розташований на вул. Січових Стрільців, 3а/1.

310

311

312

313

310-313. Храм Богородиці «Несподівана Радість»

Спархіальний центр Православної церкви України

Спархіальний центр ПЦУ розташувався у старовинному будинку Андерега (вул. Шевченка, 55). При реставруванні деякі елементи старовинної ліпнини, на жаль, було незворотно втрачено, як такі, що не відповідають релігійному призначенню будівлі. Серед втраченого – статуя музи.

314

315

316

317

318

319

320

321

322

323

324

314-324. Єпархіальний центр ПЦУ. Сучасне зовнішнє оздоблення будинку Андерега

325

326

327

328

325-328. Таким будинок Андерега був до реконструкції

Храм Святого Георгія Переможця

Храм Святого Георгія Переможця (вул. Бородинська, 41) побудовано у 2001 р. в пам'ять загиблим співробітникам органів внутрішніх справ.

329

330

331

329-331. Храм Святого Георгія Переможця

Церква Спаса і Пресвятої Богородиці

Церква Спаса і Пресвятої Богородиці розташована на вул. Чернишевського, 1б.

332

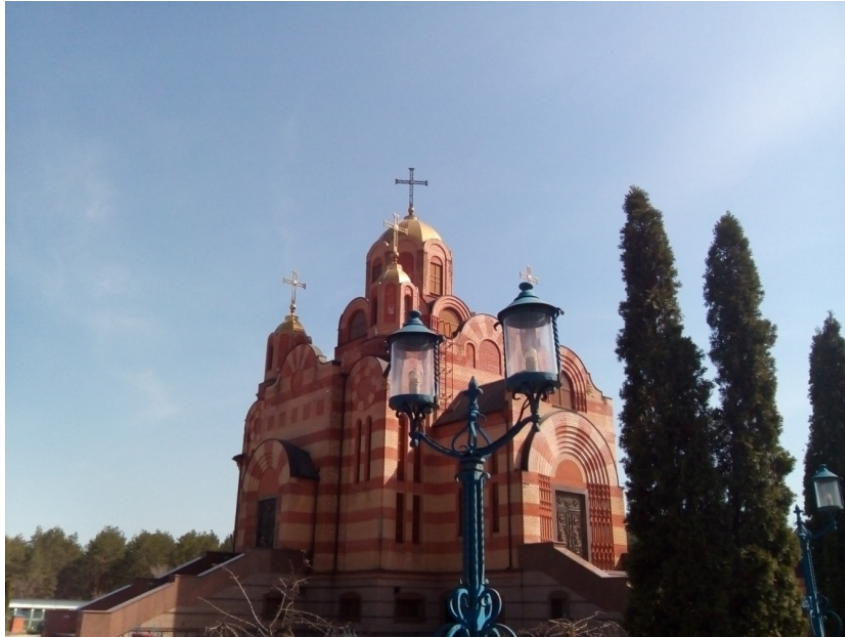
333

332-333. Храм Спаса і Пресвятої Богородиці

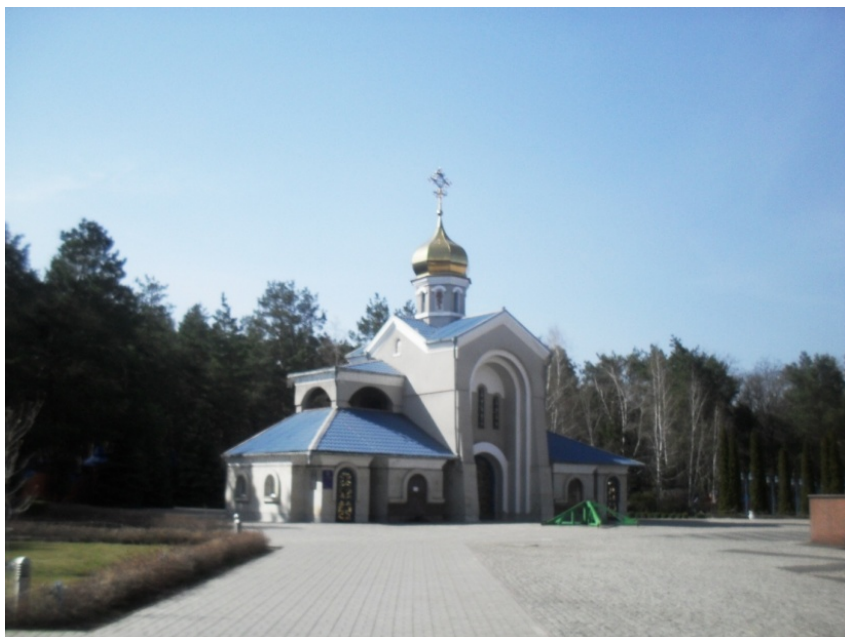

Храм Іверської Божої Матері на житловому масиві Північний

Церкву збудовано у 1998 р. в північній частині міста Дніпро. Храмований комплекс розташований посеред соснового лісу. Належить УПЦ Московського патріархату. На місці, де зараз височить храмований комплекс, у 1941 р. під час Другої світової війни точилися жорстокі бої. Великий загін радянських військ боронив північні підступи до міста; всі воїни-захисники загинули. Зараз неподалік від місця загибелі побудували величний храм з червоної цегли. Під час будівництва було відкрито джерело води.

334

335

334-335. Храм Іверської Божої Матері на житловому масиві Північний

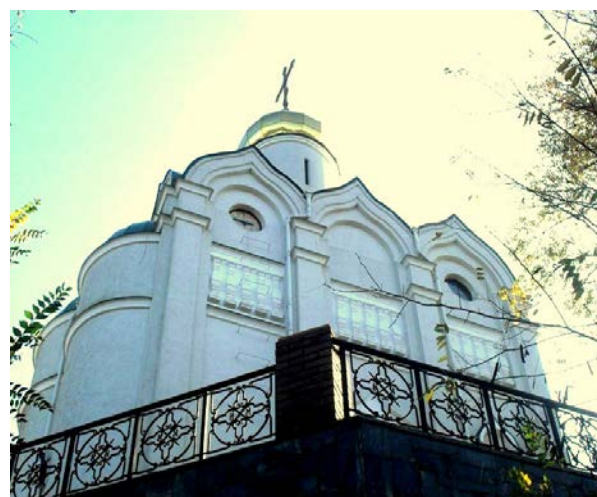
336. Сонячні часи у дворі храму Іверської Божої Матері

Свято-Миколаївський храм на Монастирському острові

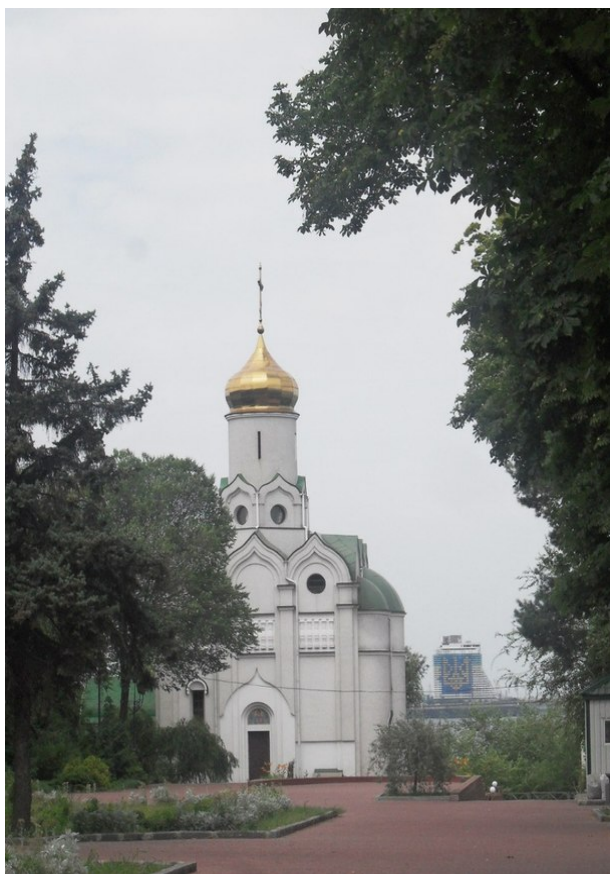
Свято-Миколаївський храм побудовано у 1999 р. за проектом архітектора Саєнко І. М.

337

338

339

340

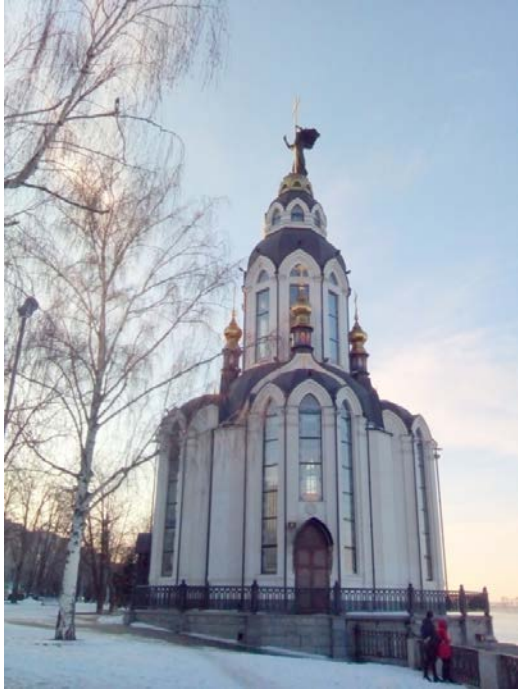
341

337-341. Свято-Миколаївський храм на Монастирському острові

Храм Іоана Хрестителя на Січеславській набережній

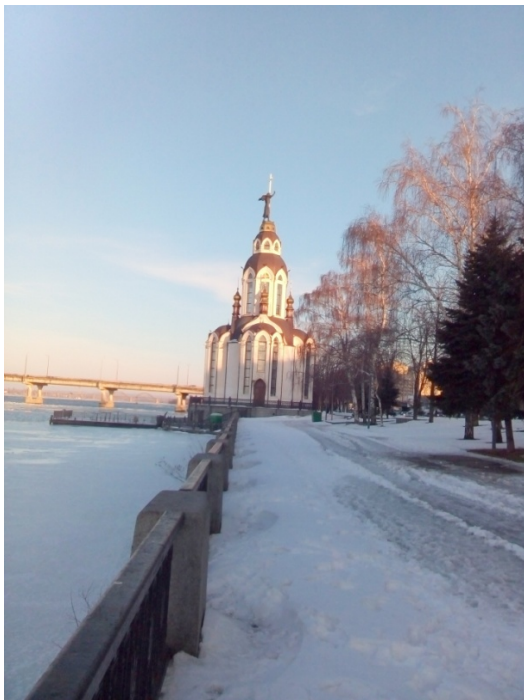
Храм Іоана Хрестителя будувався в 2007-2013 рр. Архітектор Олександр Плосконос розробив проєкт церкви у формі грецького хреста. Вінчає каплицю скульптура Іоана Хрестителя.

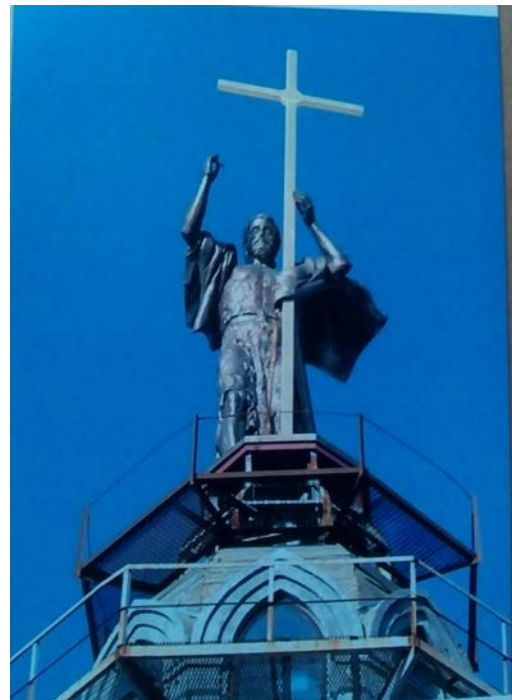
342

343

344

345

342-345. Храм Іоана Хрестителя на Січеславській набережній

**Капличка в сквері біля Преображенського Собору,
присвячена загиблим співробітникам поліції**

346

347

346-347. Капличка в сквері біля Преображенського Собору, присвячена загиблим співробітникам поліції

Свято-Покровський храм у с. Одиноківка

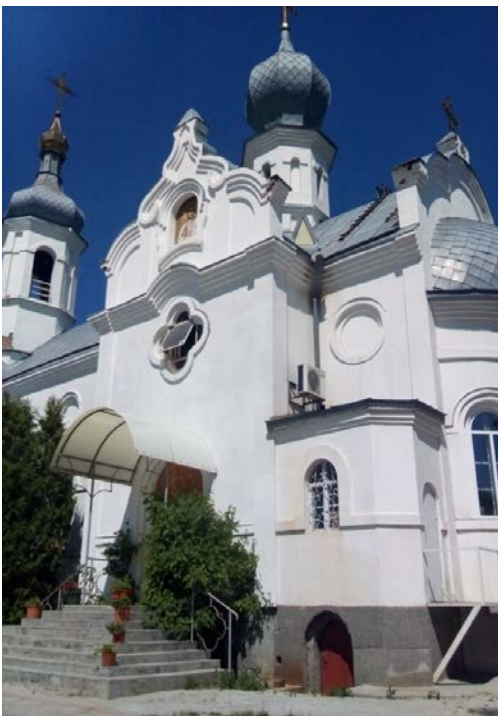
Дуже красивий старовинний храм з вельми цікавою історією. Свято-Покровський храмовий комплекс – два храми: літній та зимовий. Спочатку храм збудували в козацькому містечку Богородичне, неподалік від Богородицької фортеці на річці Самара. Але в 1797 р. чума спустошила село. Мешканці, які залишилися, перейшли по льоду річку Самару і заснували нове селище Одиноківка. Дерев'яну церкву теж забрали, її перевезли по змерзлій річці Самарі.

348

349

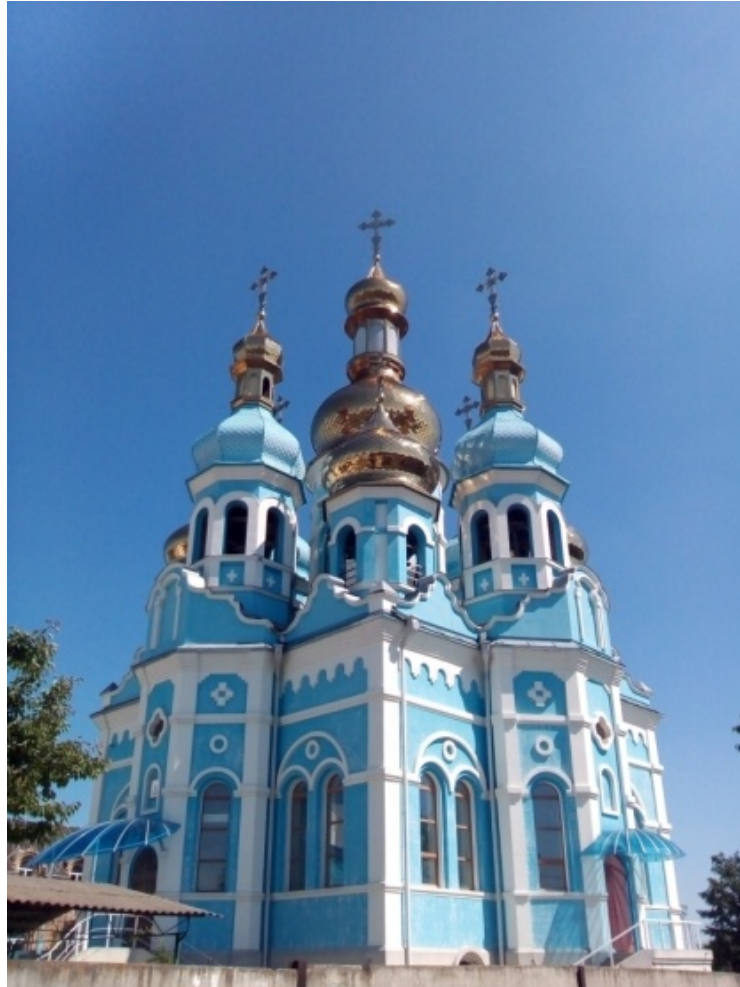

350

351

348-351. Старий зимовий Свято-Покровський храм

352. Новий літній Свято-Покровський храм сучасної будови

Католицький костел Святого Іосифа Обручника

Храм було збудовано у 1877 р. для невеличкої спільноти католиків, більшість з яких з'явилася у місті завдяки заводу Брянського Південноросійського товариства.

Проект було розроблено архітекторами А. Бродницьким та І. Меркуловим. Побудовано храм у неоготичному стилі. В інтер'єрі застосовані елементи романського стилю. До них відносяться дві величні стрілчасті арки.

Храм прикрашали фрески, більшість з яких до нашого часу не збереглися.

Освячено костел у 1878 р. На початку ХХ ст. храм було розширено, стара будівля стала вже замала для спільноти католиків Катеринослава, яка поступово збільшувалася.

Під час жовтневих подій 1917 р. відбулося пограбування храму, а його настоятеля, отця Вікентія, вбито біля вівтаря.

Поновилося служіння лише у 1943 р. на короткий час для потреб італійських солдатів окупаційних військ.

Після звільнення міста у 1945 р. храм знову зачинили.

У 1992 р. богослужіння було поновлено, але відбувалося воно на вулиці, біля будівлі храму, який довгий час не повертали релігійній спільноті.

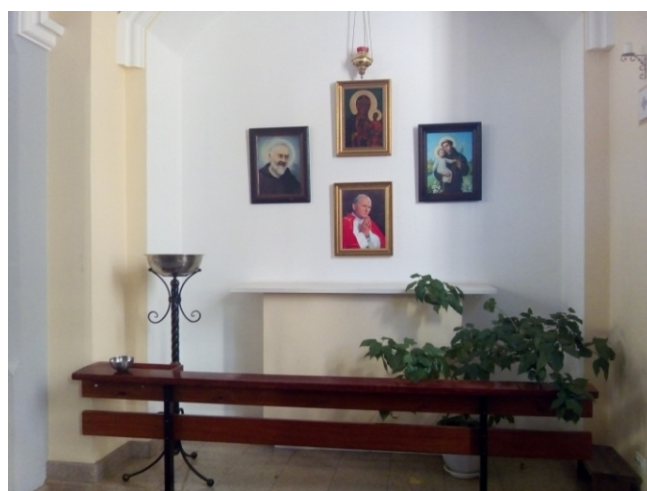
Сьогодні храм (просп. Д. Яворницького, 91) знов повернули католицькій парафії міста Дніпро. Служіння в костелі Святого Іосифа відбуваються кожного дня.

353. Зовнішній вигляд храму Святого Йосифа

354

355

356

354-356. Внутрішнє оздоблення храму Святого Іосифа

357

358

357-358. Каплиця католицької церкви (вул. Старокозацька). В цій капличці католицька спільнота провадила свої богослужіння, поки не домоглася отримання свого костелу

Євангелічно-лютеранська кірха Святої Катерини

Перша кірха (просп. Д. Яворницького, 103) на території України. В 1852 р. у Катеринославі була організована німецька лютеранська громада, яка потребувала власної церкви. І в 1865-1866 рр. храм було збудовано та освячено. Храм побудовано в стилі класичної готики. Служіння відбувалися до 1933 р., коли храм було зачинено, а будівлю конфісковано. У 1991 р. богослужіння було відновлено.

359. Зовнішній вигляд кірхи Святої Катерини

360

361

362

360-362. Внутрішнє оздоблення кірхи Святої Катерини

Вірменська апостольська церква Григора Лусаварича

17 березня 2018 р. було освячено та відкрито апостольський храм Григора Лусаварича (вул. Леваневського, 13). Його збудовано на пожертви вірмен міста Дніпро. Брили рожевого туфу привозили саме з Вірменії. Внутрішнє оздоблення храму викладено білим мармуром, теж привезеним з Вірменії.

363

364

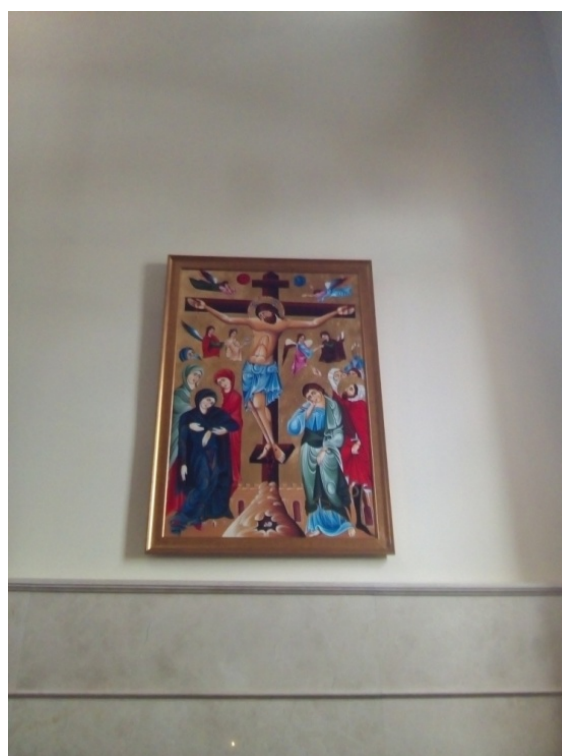

365

363-365. Зовнішній вигляд церкви Григора Лусаварича

366

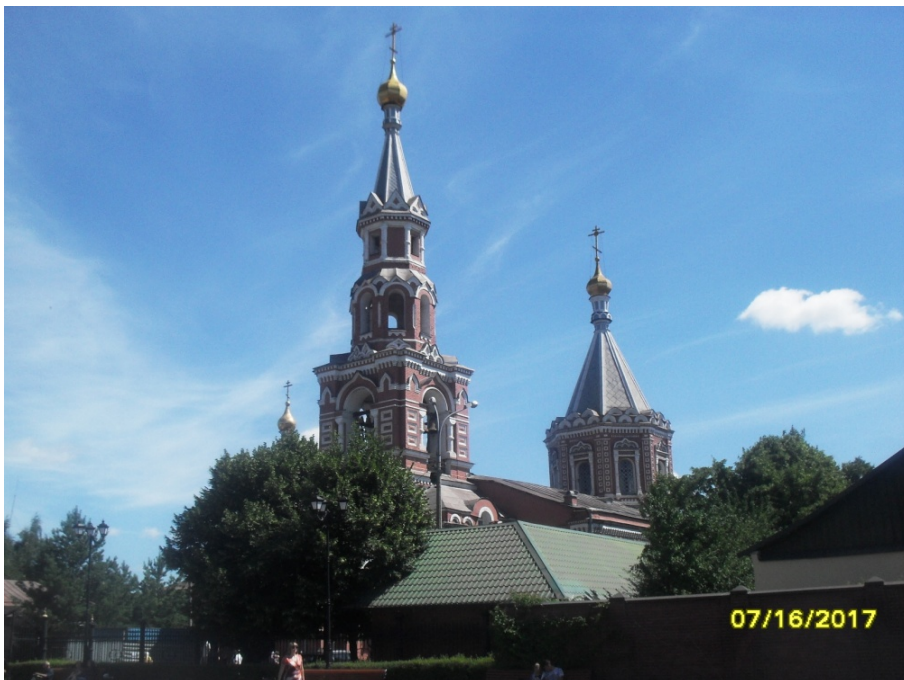
367

368

366-368. Внутрішнє оздоблення церкви Григора Лусаварича

Свято-Миколаївський собор (м. Кам'янське)

369. Свято-Миколаївський собор (м. Кам'янське)

У 1891 р., перебуваючи в Японії з візитом, цесаревич Микола Олександрович чудом вцілів від нападу жандарма Цуда Сандзо. Юний спадкоємець престолу отримав важкі поранення, але залишився жити, щоб згодом зайняти престол Російської імперії під ім'ям Миколи II. Того ж року на знак порятунку цесаревича було відкрито храм у м. Кам'янське.

Місто Кам'янське з'явилося та отримало розвиток завдяки відкриттю великого металургійного заводу. Навкруги заводу почала організовуватися інфраструктура, приїздили нові мешканці, працівники, створилася чимала католицька спільнота, звісно, потреба в православному храмі була дуже висока.

Свято-Миколаївська заводська церква була спроектована єпархіальним архітектором Леонідом Бродницьким у 1894 р. Проект розроблено в неоруському стилі, що використовував мотиви російського зодчества XVII ст. Виконано храм з жовтої черкаської цегли.

У 1902 р. була добудована велика дзвіниця. Також добудовано прибудову з трьома входами, повернутими до трьох сторін світу. Автором перероблення храму став архітектор А. Петровецький.

Церква пройшла ще декілька перебудов, під час революції зазнала пограбування та була зачинена, в церкві зробили музей революції. Під час німецької окупації знов почалися правитися служби божі, але після звільнення міста церква остаточно була зачинена, і в ній почав працювати музей міста Дніпродзержинськ.

Після перебудови храм повернули Православній церкві московського патріархату.

Костел святого Миколая (м. Кам'янське)

370. Костел святого Миколая

Побудовано костел у 1895-1897 рр. для парафіян – працівників заводу, здебільшого поляків, а також білорусів, литовців, латвійців, естонців, чехів. Проектувати костел директор заводу Ігнацій Ясюкович запросив Маріана Хорманського. До 1917 р. парафія була дуже велика, десь 7 тисяч осіб.

Будівництво велося на кошти робітників і службовців Дніпровського заводу за участю Металургійного Товариства.

І 14 травня 1898 р. було проведено першу службу в храмі. Консекрація Кам'янського храму відбулася 25 вересня 1905 р., її здійснив єпископ Тираспольський Йосип Алоїзій Кесслер. При костелі функціонував притулок для дітей-сиріт, який проіснував до закриття костелу.

У 1928 р. костел було зачинено та пограбовано, а декілька служителів костелу жорстоко вбиті прямо на порозі храму. Зараз про це нагадує пам'ятний запис на стіні костелу.

У радянські часи в костелі розміщувалися військкомат і автомийка.

У 1991 р. храм було повернуто католицькій спільноті міста Кам'янське. Будівлю храму відреставровано, служби божі відправляють ченці-капуцини. Настоятель храму чернець-капуцин Блажей Суска.

371. Внутрішнє оздоблення костелу святого Миколая. Частина храму перед віттарем

372. Внутрішнє оздоблення костелу святого Миколая. Віттар

Катеринославська соборна мечеть

373

374

373-374. Катеринославська соборна мечеть (старі катеринославські листівки, поч. XX ст.).
З сайту utma.in.ua

За часи Катеринослава міська мусульманська громада складала 560 осіб. На пожертви членів громади у 1910-1911 рр. була відкрита перша в Катеринославі соборна мечеть.

Мечеть була збудована у новомавританському стилі. Вона мала два поверхи й високий кам'яний мінарет, стрілчасті вікна, мала різьбу по каменю на стінах, облицювання з чергуванням білого та чорного каменю.

Після приходу до влади більшовиків мечеть була націоналізована і передана у господарство місцевій владі.

На сьогодні мерією Дніпра було прийнято остаточне рішення про повернення мечеті (вул. Херсонська, 3) громаді мусульман міста.

Катеринославська хоральна синагога «Золота Троянда»

375. Будівництво хоральної синагоги (вул. Єврейська (нині – вул. Шолом-Алейхема), 1833 р.).
З сайту dnpr.com.ua

376. Хоральна синагога (вул. Єврейська, 1902 р.). З сайту oldcity.dp.ua

377. Хоральна синагога «Золота троянда» в наш час

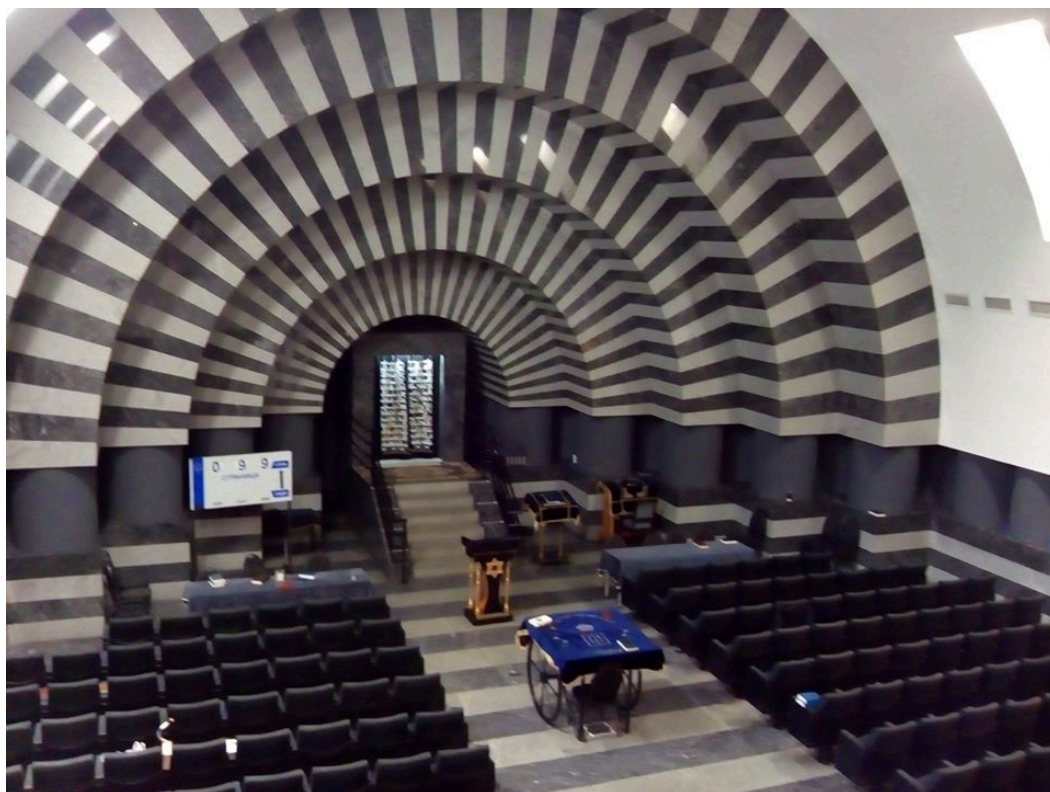
Будівництво Катеринославської хоральної синагоги розпочалося у 1837 р. після офіційного дозволу новоросійського генерал-губернатора князя Воронцова. У 1841-1843 рр. головну будівлю синагоги було розширено, до неї прибудували окремий кам'яний двоповерховий молитовний будинок. Синагога мала дерев'яний купол. Будівництво завершили у 1852 р. У 1860-х рр. було покращено інтер'єр будівлі – розписано купол, влаштовано чавунні сходи до верхніх жіночих приміщень.

Великий будинок синагоги мав прямокутну форму, побудований в класичному стилі з мавританськими елементами. Фасад прикрашав чотириколонний портик коринфського ордену та дві декоративні башти, над центром височів масивний купол. Внутрішнє планування синагоги повністю відповідало юдейському обряду. У центральній частині біля східної стіни розташовувалась велика «Свята шафа», в якій зберігалась Тора. В центрі молитовної зали знаходилась люстра, пожертвована катеринославським маршалком шляхти генералом П. А. Струковим.

У 1929 р. розпорядженням виконкому радянських рад синагогу закрили, а приміщення передали «союзу швачок» для організації робочого клубу.

У 2000 р. хоральна синагога «Золота Троянда» пройшла реставрування й була урочисто відчинена.

378. Сучасне внутрішнє облаштування молитовного залу Хоральної синагоги «Золота троянда»

379. Менора біля входу в молитовну залу Хоральної синагоги

380. Зображення золоті троянди біля входу у молитовну залу синагоги

[\[Зміст\]](#)

Глава 26. П'ять головних управ Катеринослава

Перша мерія Катеринослава

381. Перша будівля мерії Катеринослава 1791 р. Невеличкий будинок на вул. В. Липинського

Будинок другої мерії

382. Друга будівля мерії була розташована на просп. Д. Яворницького, на місці якої зараз стоїть будинок, побудований в 1950 р. з монументальними скульптурами на фасаді

383. Ліпна прикраса будинку на місці Другої будівлі мерії – «Сталевар»

---

384. Ліпна прикраса будинку на місці Другої будівлі мерії – «Крестьянка»

Будівля **третьої мерії** не збереглася. Будинок був двоповерховим і знаходився на схилі балки Довгої.

Будинок четвертої мерії

Зараз у цій будівлі знаходиться Дніпропетровський фаховий мистецько-художній коледж культури.

385. Будівля четвертої мерії (стара катеринославська листівка). З сайту oldcity.dp.ua

У 1901 р. в Катеринославі розпочалося зведення будинку катеринославської міської думи (просп. Д. Яворницького, 47). Автором архітектурного проєкту став Скоробогатов Дмитро Степанович, голова місцевих архітекторів. У будівлі розмістилася міська дума та її виконавчий орган – міська управа, міський банк та міське поліцейське управління.

386. Скоробогатов Дмитро Степанович (фото кінця XIX ст.). З сайту oldcity.dp.ua

387. Пам'ятна дошка на будинку четвертої мерії на честь архітектора Д. С. Скоробогатого

У нашому місті це єдина будівля, яка побудована у модному на той час стилі «венський ренесанс», що був дуже поширений у Львові. Ратуша символізувала собою перехід нашого міста на зовсім новий рівень і ніби рівнялась, за думкою архітектора, з іншими європейськими містами.

На той час Катеринослав переживав міцний «індустріальний бум» і поступово наближався за економічними показниками до великих міст Російської імперії. Нижній цокольний поверх будівлі, де розташовувався банк, ніс ще одну важливу архітектурно-будівничу функцію – утримував будівлю на перетині пагорба та низинної частини міста.

Окрім будинку мерії Катеринослава до шедеврів Скоробогатого належать: Маріїнська гімназія (сучасна гімназія 33), будинок Пчолкіна, Комерційне училище (сучасний будинок Облради), перша міська жіноча гімназія (будівля Дніпровської Політехніки), Друга жіноча гімназія та Друге реальне училище (наразі це лікувальні корпуси по просп. Пушкіна, 2), Третя Жіноча гімназія (вул. В. Мономаха, 6), Друге шестикласове училище (просп. Пушкіна, 75) та проєкти будівель міських навчальних училищ на площах Успенській та Сенній (зараз вул. Светлова, 1 та просп. О. Поля, 37).

388

389

388-389. Будівля четвертої мерії збереглася до наших часів

390

391

390-391. Старовинний годинник на вежі четвертої мерії

П'ята мерія Дніпра. Сучасна

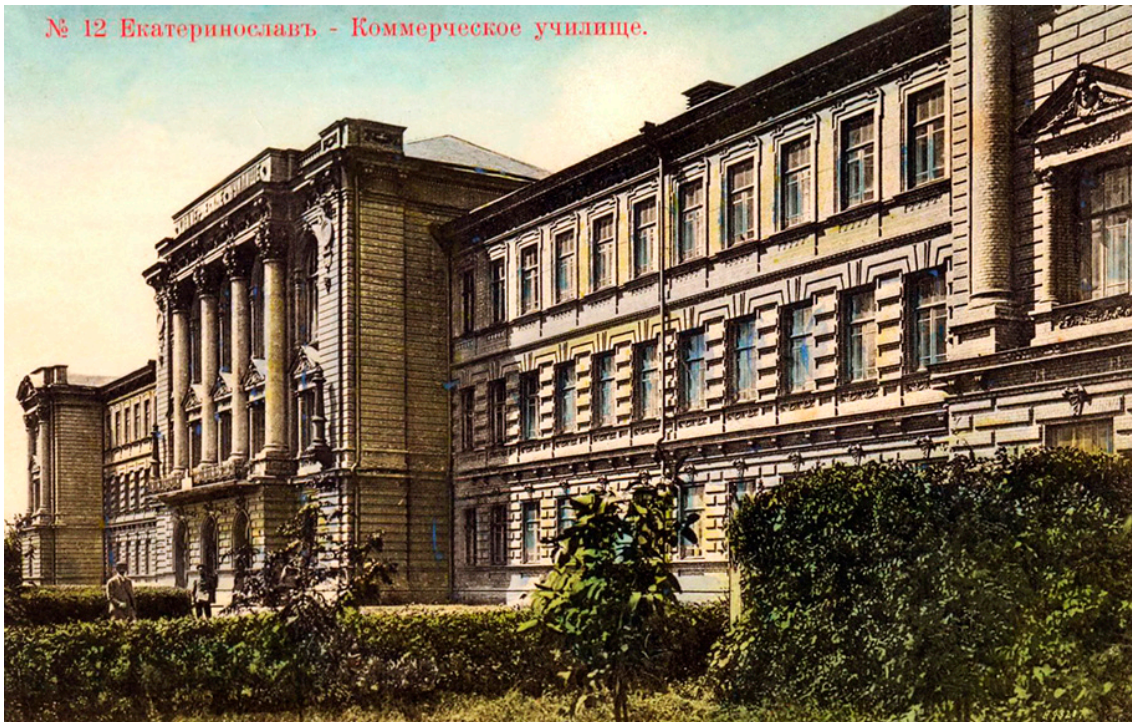

392. Дніпровська міська рада в наш час

393. Будинок міської ради у вечірньому освітленні

Катеринославське комерційне училище (нині – Облрада)

394. Катеринославське комерційне училище (стара катеринославська листівка).
З сайту dnipro.lib.dp.ua

396

395-396. Катеринославське комерційне училище, нині – Облрада (просп. О. Поля, 2)

Катеринославське Комерційне училище було засновано на початку ХХ ст. за ініціативою голови міста Толстікова Олександра Яковича.

Місто розбудовувалося і потребувало багатої кількості фінансистів та економістів, тому багато хлопчиків з заможних родин мали бажання навчатися комерційній справі.

І саме тому навчальний заклад потребував просторого та сучасного приміщення.

Толстіков Олександр Якович спромігся, щоб закладу виділили велику ділянку землі. Архітектурний проєкт будівлі розробив Дмитро Степанович Скоробогатов. Будівництво училища розпочалося в 1904 р., а вже восени 1905 р. студенти мали змогу приступити до навчання.

З часу заснування закладу і до 1918 р. ректором був Антон Степанович Синявський – історик та активний діяч міста. Викладали в училищі шановані науковці нашого міста: Д. І. Яворницький, Д. І. Дорошенко, І. Н. Труба, Ю. С. Кримський, І. П. Акинфієв, І. Ф. Вертоградов та багато інших.

У 1907 р. Катеринославське Комерційне училище отримало почесне ім'я Імператора Миколи II.

Навчальна програма була дуже різноманітна й насичена: Закон Божий (православний та іудейський – частина учнів була з єврейських родин), російська мова, іноземні мови (французька та німецька), історія, математика, фізика, хімія, політекономія, статистика, бухгалтерія, правознавство, торгова справа, законодавство загального, торговельного та вексельного права, комерційна арифметика і торговельна кореспонденція та інші.

Будівля мала три поверхи, близько 800 приміщень: 21 класну кімнату, кабінети фізики, хімії, історії, природничий та товарознавчий, хімічну лабораторію. При училищі була дуже велика колекція мінералів, зібраних в області, та металургійних виробів з заводів Катеринославської губернії.

Катеринославське Комерційне училище без перебільшення було визнано одним з кращих навчальних закладів Російської імперії.

У 1915 р. під час Першої світової війни в стінах закладу розмістили лазарет, але вже через рік до будівлі знов повернулися хлопчики.

Все змінилося після жовтневого перевороту. З початку 1920 р. будівлю відібрали собі більшовики і розмістили там Катеринославський губком і губернський виконавчий комітет, а пізніше – Окружний виконком з відділами та Окружком КП(б)У, а з 1932 р. – Дніпропетровський обласний виконком та партійні заклади.

У 1935 р. в будівлі сталася масштабна пожежа, після якої училище відбудовували за проектом Олександра Леонтійовича Красносельського. Незважаючи на те, що було надбудовано ще два поверхи, але будівля зазнала значних пошкоджень. Так, під час ремонту втрачено деякі елементи декору фасаду, змінено внутрішнє планування.

У 1941-1943 рр. під час окупації в будівлі розмістилися німецькі шпиталь і військова частина.

Після завершення Другої світової війни до будинку знову повернулася місцева влада.

[\[Зміст\]](#)

Глава 27. Театри Катеринослава – Дніпра

Половицька площа – площа Катеринослава у центральному районі міста навпроти саду козака Глоби.

397. Пам'ятник козаку Лазарю Глобі на його вірогідній могилі. За спиною можна побачити дуб, саме старе дерево саду, яке, за легендою, було посаджено самим Глобою

Площа займала велику територію та охоплювала вулиці, на яких зараз розташовані Дніпровський академічний театр драми та комедії, Дніпропетровський академічний театр опери та балету, Дніпропетровський обласний клінічний центр кардіології та кардіохірургії, Скориковський провулок, місце, де знаходиться католицький костел. Сьогодні частину цієї території займає станція метро Театральна.

В 1900 р. біля саду Лазаря Глоби громадською організацією «Катеринославська спільнота піклування про дітей» було збудовано гімнастичну залу. Але потреба мешканців міста у цій залі відпала в середині 1900-х рр. у зв'язку з появою в Катеринославі багатьох гімнастичних залів. Саме тому її було вирішено перебудувати в театр. Будівлю розширили, збудували велике фое, широкі сходи, службові приміщення, глядацьку залу, яка отримала п'ять рядів лож та балкон. Новий театр вміщував 1200 глядачів і був найбільшим у Катеринославі. Головний фасад та інтер'єр переробили у стилі модерн.

У 1917 р. цей театр став місцем політичних мітингів та виступів. Так, з 11 по 19 березня 1918 р. в ньому провели засідання Другого Всеукраїнського з'їзду Рад. У 1920 р. театр отримав ім'я А. В. Луначарського, а у 1922 р. – власну театральну трупу.

398. Театр ім. А. В. Луначарського (1930-ті рр.). З сайту dnepr.info

399

400

399-400. Дніпровський академічний театр драми та комедії (сучасний стан)

Будинок Англійського клубу (1890-1891 рр.)

Запроєктував будівлю петербурзький архітектор Олександр фон Гоген. Клуб призначався для найвищих прошарків Катеринославського суспільства. 7 липня 1919 р. в ньому урочисто приймали А. Денікіна, захопившого Катеринослав під час громадянської війни. В радянські часи в цьому будинку знаходився Будинок офіцерів (вул. Воскресенська, 3).

Сьогодні, на жаль, будівля знаходиться в жалюгідному стані й швидко руйнується.

401. Будинок Англійського клубу

Театр Англійського клубу

402. Будівля театру Англійського клубу (фото приблизно 1913-1915 рр.). З сайту dnepr.info

Рішення про будівництво приміщення театру Англійського клубу було прийнято в 1912 р., а вже 13 грудня 1913 р. в новій будівлі пройшов перший бал.

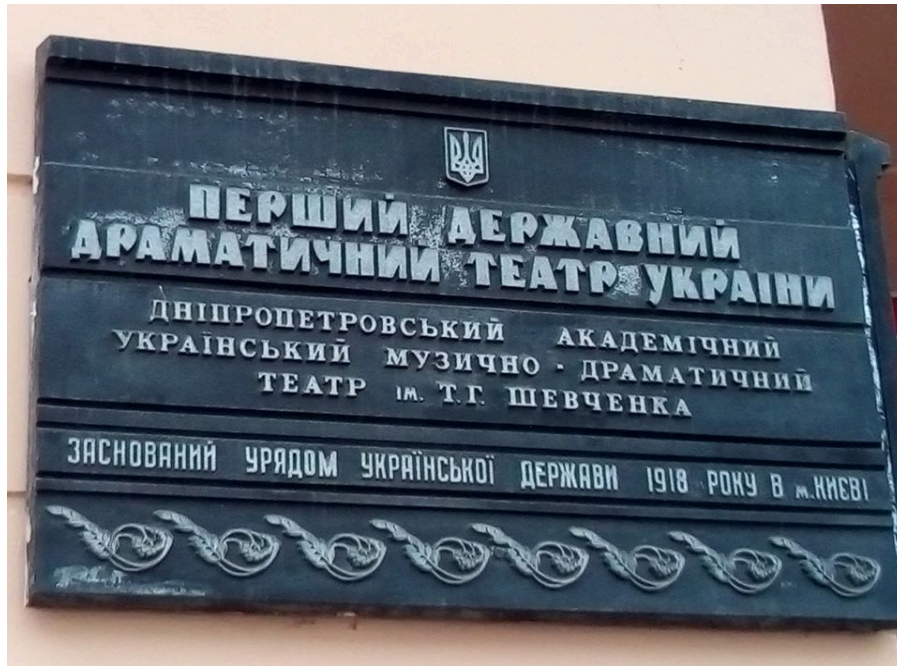
Головна зала, яка вміщувала 1200 місць, використовувалась не тільки для театральних вистав, але також для балів. Театр мав два фое (на першому та другому поверхах), буфет, кімнати відпочинку, вхід з площі, а також окремий вхід для членів Англійського клубу із сусіднього корпусу.

Під час Першої світової війни 1914-1918 рр. в будівлі розмістили шпиталь.

Після революції 1917 р. приміщення театру зайняв для своєї трупи знаний на той час актор та режисер Михайло Тарханов. Його театральна трупа мала великий успіх у мешканців міста Катеринослав, і тому театр завжди повнився глядачами. В репертуарі театру Тарханова були твори таких відомих авторів, як де Флер, Єдмон Ростан, Леонід Андрєєв.

Дніпровський національний академічний український музично-драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка

З 1931 р. в будівлі, що була колись театром Англійського клубу, розмістився «1-й театр Української Радянської республіки ім. Т. Г. Шевченка», який було започатковано у Києві в 1918 р.

403. Дошка, яка нагадує про створення першого державного драматичного театру України – Дніпропетровського академічного українського музично-драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка

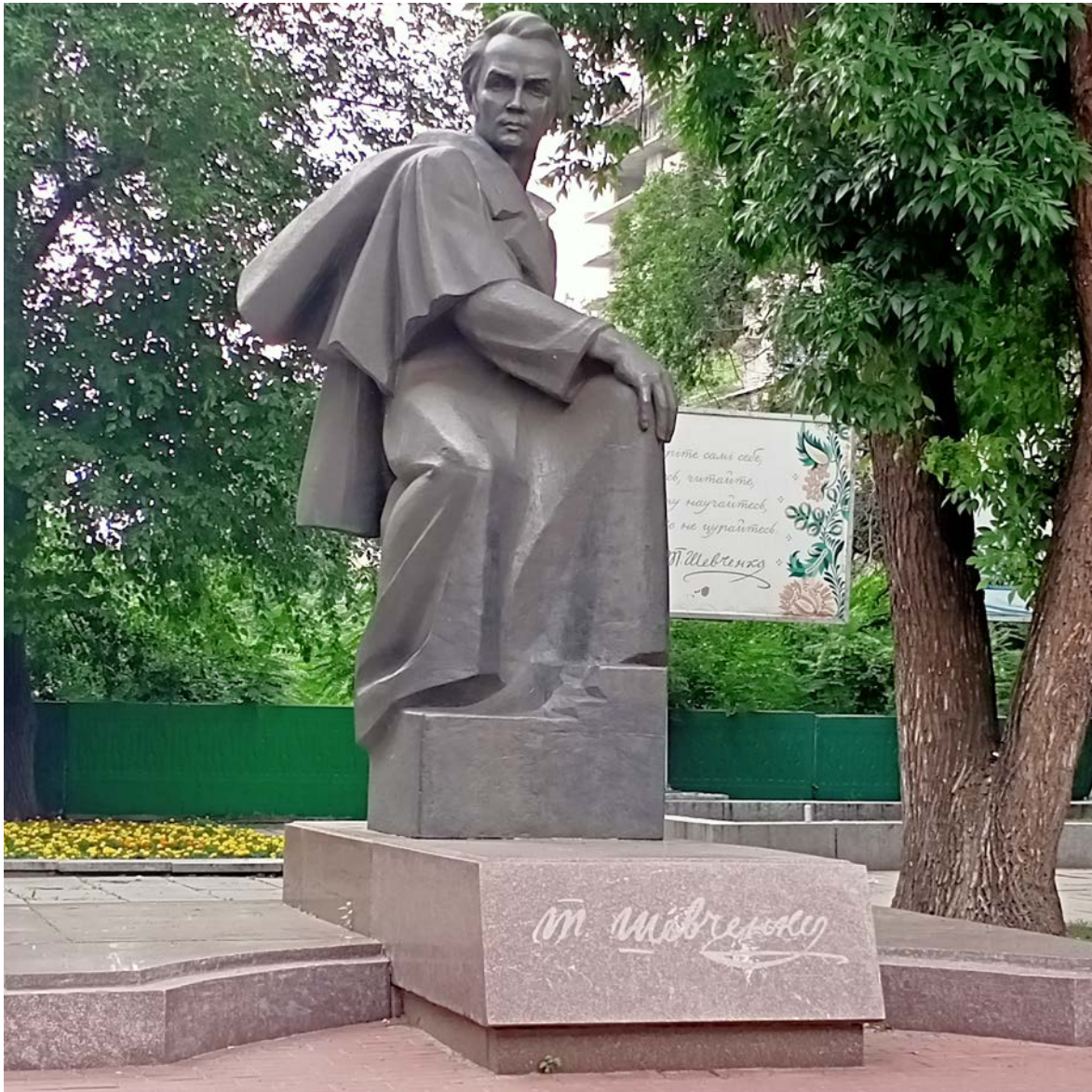

405

406

404-406. Дніпровський національний академічний український музично-драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка (сучасний стан)

407. Пам'ятник Т. Г. Шевченку навпроти Дніпровського національного академічного українського музично-драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка (вул. Воскресенська)

Будівля «Клубу громадського зібрання»

Будівлю «Клубу громадського зібрання» на вул. Воскресенській побудували у 1912 р. Автор проєкту будинку – катеринославський архітектор О. М. Гінзбург. Споруда вирізнялася висотою, об'ємністю, відсутністю прикрас та декору й належала до стилю протоконструктивізму. Серед мешканців міста будинок отримав назву «катеринославський хмарочос». Клуб громадського зібрання мав дві концертні зали: велику – на четвертому поверсі (на 1400 місць) та малу – на другому поверсі. Це був і клуб, і театр одночасно. Саме у великій залі цього клубу у 1913 р. виступив зі своїм концертом видатний композитор та піаніст Сергій Рахманінов. У тому ж 1913 р. в клубі мешканці Катеринослава слухали поезію дуже відомого поета Ігоря Северянина.

Після жовтневого перевороту 1917 р. та під час громадянської війни 1917-1921 рр. клуб залишався зачиненим, а у 1927 р. будівлю передали «Клубу залізничників» Сталінської залізниці. Зараз в цьому будинку розташувалася обласна філармонія.

408. Будинок громадських зборів. Будівля збудована у 1912 р.
Зараз в ній розташувалася обласна філармонія

Дніпропетровський академічний театр опери та балету

Театр Опери та балету (просп. Д. Яворницького, 72а) було відкрито у 1931 р. Спочатку він мав назву «Дніпропетровський робітничий оперний театр». Під час Другої світової війни театр було евакуйовано до Красноярська. На жаль, відновити театр у нашому місті вдалося лише в 1973 р.; у цей же рік він отримав офіційну назву «Дніпропетровський театр опери та балету» (нині він має статус академічного).

Будівля, в якій зараз працює театральна труппа, розташована на місці колишнього парку імені А. Вайцеховича, побудована за проєктом Б. Жежерина. 26 грудня 1974 р. відбулося урочисте відкриття, на якому труппа театру представила балет «Лебедине озеро» П. І. Чайковського.

На площі біля будівлі театру встановлено світломузичний фонтан «Муза»; автором скульптури є Ю. Павлов.

409. Дніпропетровський академічний театр опери та балету

410. Фонтан «Муза» біля Дніпропетровського академічного театру опери та балету

[\[Зміст\]](#)

Глава 28. Верстова миля – хранителька пам'яті старого міста та найдревніша кам'яна будівля нашого міста

Саме біля цієї верстової позначки у 1786 р. зробила зупинку цариця Російської імперії Катерина II під час свого візиту до Катеринослава.

У старі часи такі милі виконували призначення маяків у безбережному українському степу, для того, щоб подорожні, побачивши мітку в степу, зорієнтувалися і не заблукали.

Наша миля зроблена з вапнякового каміння. Вона стояла на земляному кургані. В 1834 р. курган було зрито, а сама миля перенесена до Катеринослава.

411

412

411-412. Кам'яна брила – пам'ятка перебування цариці Катерини в нашому місті

[\[Зміст\]](#)

Глава 29. Пам'ятник Катерині II

У 1846 р. на Соборній площі відбулося урочисте відкриття монументального бронзового пам'ятника імператриці Катерині II.

У 80-ті рр. XVIII ст. статуя була замовлена Григорієм Потьомкіним в Берліні скульптору Мейєру. В 1782-1786 рр. над скульптурою працювали німецькі майстри, про що свідчив напис на ній: «Мейєр зліпив, Наукіш відлив, Мальцер зробив обробку статуї шість років по тому в 1786 р.». Статую встановили на головній міській площі Катеринослава перед Преображенським собором, закладеним колись самою Катериною II.

Пам'ятник мав подобу імператриці в урочистому римському одязі. Своєю правицею Катерина вказувала на розгорнуту книгу законів, лівою рукою – до півдня, що, мабуть, мало означати просування російської імперії в південному напрямку, в бік Константинополя.

На постаменті була укріплена дошка з присвятою від катеринославського дворянства. Пам'ятник оточувала красива чавунна огорожа, прикрашена військовою атрибутикою. В плетінні огорожі зображені герби Катеринославської губернії. Висота статуї складала 3,2 м (4,5 аршини), а всього розмір пам'ятника був 5 метрів.

У 1914 р. пам'ятник було перенесено на подвір'я будівлі музею Яворницького. Майже 30 років по тому, у 1941 р., статуя взагалі зникла, і її доля й досі залишається невідомою.

Деякі історики стверджують, що в часи німецької окупації статуя була перелита німецькими завойовниками для військових потреб Німеччини.

З цією скульптурою міцно пов'язано ім'я поета О. С. Пушкіна та його дружини Наталії Гончарової. Саме перед приїздом імператриці до Катеринослава князь Потьомкін задумав відлити бронзове зображення цариці. Статуя була замовлена та вироблена в Німеччині. Але князь Потьомкін під час трирічної облоги Турецької фортеці Очакова несподівано помер. Новий фаворит Катерини II Зубов або не знав про статую, або не захотів оплатити недешево замовлення, і скульптура так і залишилася в Берліні.

Нарешті статую Катерини II виставили в аукціонному залі столиці Німеччини. Лите зображення було настільки красивим, що звернуло на себе увагу російського туриста Афанасія Миколайовича Гончарова, власника парусної та полотняної фабрики у Калузькій губернії. Гончаров викупив статую з наміром виставити її в саду своєї садиби. Довгий час цей витвір мистецтва пролежав в маєтку Гончарових. Але, після одруження з Наталією Гончаровою, її чоловік О. С. Пушкін намагався безуспішно продати статую (бо постійно відчував потребу в грошах).

Згодом статую Катерини II була продана, але вже після смерті поета, до ливарного заводу комерції радника Франца Берда у Петербурзі. На заводі Ф. Берда скульптуру побачив дворянин Катеринославської губернії Любим Коростовцев. Про свою знахідку він сповістив катеринославську дворянську спільноту, яка і викупила зображення імператриці для того, щоб виставити його в місті, яке мало ім'я Катерини.

Статуя була встановлена на Соборній площі, але перед початком революції за рішенням катеринославського дворянства перенесена на місце між сьогоdnішнім музеєм імені О. Поля та Дніпровською політехнікою. Після жовтневого перевороту 1917 р. скульптура була знесена, але врятована Дмитром Івановичем Яворницьким. Він спочатку закопав «бронзову Катерину» в саду біля історичного музею, а потім за дозволом встановив її між половецьких статуй. Там скульптура простояла до 1941 р.; остаточно зникла під час німецької окупації Дніпропетровська.

413. Пам'ятник Катерині II (стара катеринославська листівка). З сайту gorod.dp.ua

414

415

414-415. Місце, на якому височів пам'ятник Катерині II в парку біля Преображенського собору, відзначено особливим кам'яним знаком. Це залишок огорожі пам'ятника

Старий постамент, на якому височів відлитий образ імператриці, у 1971 р. було використано, як основу для пам'ятника М. Ломоносову біля Дніпровської політехніки.

416. Постамент, на якому раніше було встановлено пам'ятник імператриці Катерині II

[\[Зміст\]](#)

Глава 30. Половецькі кам'яні статуї – стародавні хранителі українських земель

На території Катеринославської губернії в прадавні часи проживали різні народи: половці, кімерійці, скіфи тощо. У нашій місцевості багато нерозкритих курганів з давніми похованнями.

На території області в музеях зберігається чимало давніх кам'яних статуй, які уособлюють добу матріархату.

Кам'яна баба – це зображений в камені образ протоарійського божества – творця миру. Слово «баба» походить від тюркського «вава» – пращур, дід. Всього в Україні таких статуй біля 80.

Одна з самих великих колекцій таких статуй в нашій області розміщена біля Історичного музею ім. Д. І. Яворницького. Найчастіше статуя має жіночий образ, але зустрічаються і чоловічі статуї, які є дуже рідкісними. Чоловіча статуя в музеї нашого міста зображує постать чоловіка, озброєного мечем.

Д. І. Яворницький в статті «Кам'яні баби», надрукованій в «Історичному віснику» в 1890 р., повідомив, що в Україні довгий час, до XVIII ст., існували такі назви кам'яних статуй як «Мамай», «Мар'їни камені».

Він переказує легенду про походження кам'яних баб. Нібито жили колись на землі богатирі-велетні, які прогнівилися за щось на сонце й почали на нього плювати. Розсердилося тоді сонце і перетворило їх на кам'яні брили.

Найчастіше такі статуї встановлювалися на курганах або недалеко від них; ці місця були священні, часто – родинні могильники, де покоївся прах пращурів і вершився круг життя й смерті.

Найчастіше поряд з такими кам'яними статуями можна було зустріти й кромлехи, камені викладені у формі кола. В сиву прадавнину це були місця молитов та жертвоприношень.

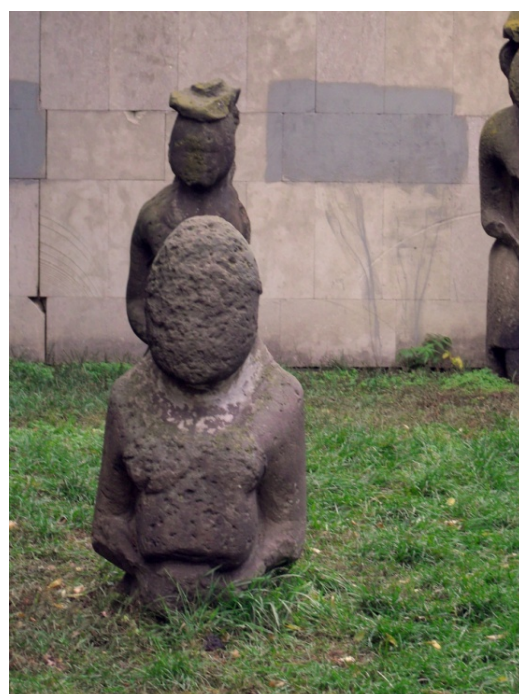
417

418

419

420

421

422

423

424

425

417-425. Половецькі статуї Дніпровського історичного музею

426. Половецька статуя – чоловіча постать з мечем

427. Половецькі статуї Дніпровського історичного музею в літньому вбранні

428. Старовинний кромлех біля Історичного музею імені Д. І. Яворницького

[\[Зміст\]](#)

Глава 31. Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна: 90 років у науці

429. Старий навчальний корпус Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (ДНУЗТ) у наш час

У червні 1930 р. у Дніпропетровську на базі Київського політехнічного інституту було засновано Дніпропетровський інститут інженерів залізничного транспорту (ДІІТ). В перші 5 років силами самих студентів, викладачів, робітників та службовців були побудовані навчальний корпус, гуртожиток, їдальня та житлові будинки, протягом 3-4 років було влаштовано затишне інститутське містечко.

430

431

Большая аудитория (главный корпус).

432

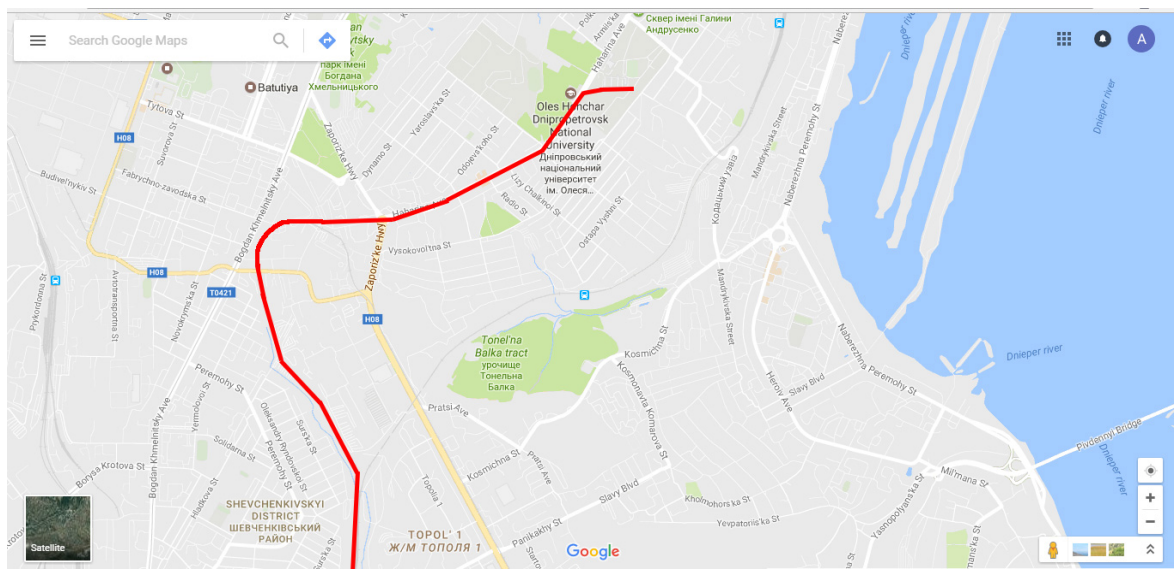
430-432. Будівництво корпусів ДІТу в 30-х рр. ХХ ст.

*433. Будівництво приміщення бібліотеки ДІТУ в 1932 р.
На жаль, ця будівля була повністю зруйнована під час війни*

Під час будівництва ДІТУ будівельні матеріали підвозили за допомогою потягу.

Через територію інституту в ті часи проходила відомча залізнична гілка, яка брала початок на станції «Зустрічна», далі йшла через вулицю Шинну, по гілці, що існує до наших часів, потім через «Підстанцію» по просп. Гагаріна і біля першого корпусу ДНУ завертала на територію ДІТУ, де зупинялася в локомотивному депо університету.

Мапа 4. Карта шляху залізничної гілки, яка пролягала через територію ДІТУ

434. Потяг на території ДПТУ під час будівництва 30-х рр. ХХ ст.

До наших часів від залізничної гілки на території ДПТУ залишилися лише депо і частина електропотягу.

435. Приміщення депо на території ДПТУ

436. Залишки потягу на території ДІТУ

На той час в інституті працювали 62 викладачі, в тому числі 5 професорів та 12 доцентів.

До 1935 р. будівництво завершили, і ДІТівське містечко можна було побачити саме таким, як зображено на фото 1935-1936 рр.

437. Працівники ДІТУ біля входу в новозбудований корпус (1935-1936 рр.)

438

439

438-439. Корпуси ДІТУ

440. Окреме приміщення будівлі бібліотеки ДІТУ (кінець 30-х рр. ХХ ст.)

---

441. Загальний вид на корпус ДІІТу (1937 р.)

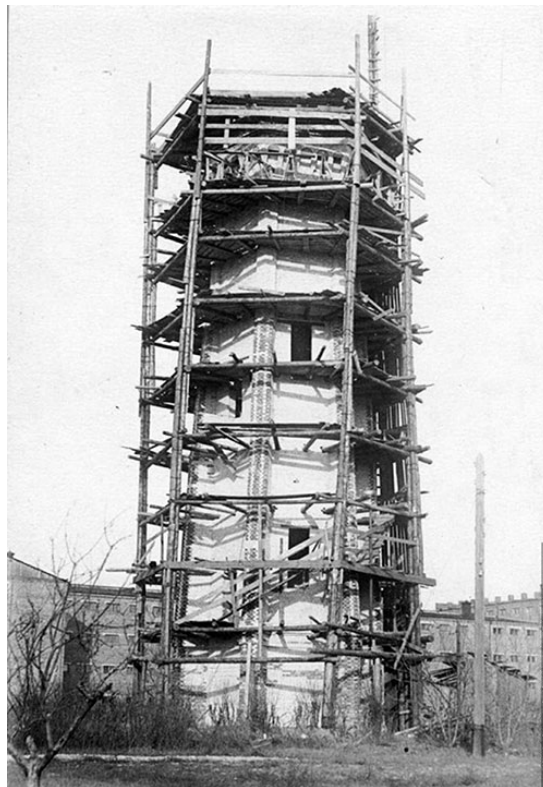

442. Меморіальна дошка, присвячена першому начальнику ДІІТу Н. М. Федиченку

Дуже цікавий об'єкт на території сучасного ДНУЗТ – стара водонапірна вежа. Збереглися фото часів її будівництва.

443. Креслення верхньої частини водонапірної вежі на території ДНУ

444. Водонапірна вежа ДНУ під час будівництва

445. Водонапірна вежа ДІТу в 30-ті рр. ХХ ст.

446

447

448

449

446-449. В наш час, нажаль, старовинна водонапірна вежа ДПТУ повільно руйнується

Досі існує неперевірене припущення, що до цієї вежі веде підземний хід від самого палацу князя Потьомкіна.

7 вересня 1930 р. згідно з постановою Ради Народних Комісарів Української РСР від 12.06.1930 р., що розміщена у Бюлетені народного комісаріату освіти УРСР від 09.07.1930 р., № 27 інститут було перейменовано у Дніпропетровський інститут інженерів залізничного транспорту ім. Л. М. Кагановича.

У 1931 р. в інституті відкрита аспірантура, організовані три факультети: будівельний, механічний та електромеханічний.

У 1934 р. відбувся перший випуск 190 дипломованих інженерів. На XVII з'їзді партії ДІТ був названий одним з кращих серед вишів країни.

У 1938 р. відкрито паровозний факультет.

Але коли у 1941 р. почалася війна, то все змінилося. Інститут було евакуйовано до Новосибірська, де виш продовжував готувати висококваліфікованих фахівців, а більшість студентів та викладачів вступили до лав армії на захист своєї Батьківщини. В пам'ять про ці події на території ДНУЗТ встановлено монумент та меморіальну дошку.

450. Пам'ятна дошка на стіні ДНУЗТ біля входу у старий корпус. Саме звідси 25 червня 1941 р. студенти та викладачі ДІТу відправлялися до місць бойових дій

451

452

451-452. Пам'ятник студентам та викладачам Дніпропетровського інституту інженерів залізничного транспорту, які загинули під час війни у 1941-1945 рр.

Після закінчення Другої світової війни інститут повернувся з евакуації до Дніпропетровська, і почалася його відбудова.

Відновлювали студентське містечко працівники власними руками, допомагали усі – і викладачі, і студенти. До 1950 р. все було завершено.

Ректором ДІТу на той час був Лазарян Всеволод Арутюнович.

453. Пам'ятний знак на честь академіка В. А. Лазаряна, який працював у ДІТі в 1930-1941 рр. та 1945-1978 рр.

У 1955 р. було відкрито новий навчальний корпус, а до 1979 р. у студмістечку виникли інші нові об'єкти: ще один студентський гуртожиток, стадіон, басейн, спорткомплекс тощо.

454

455

454-455. Новий корпус ДІТу (1959 р.)

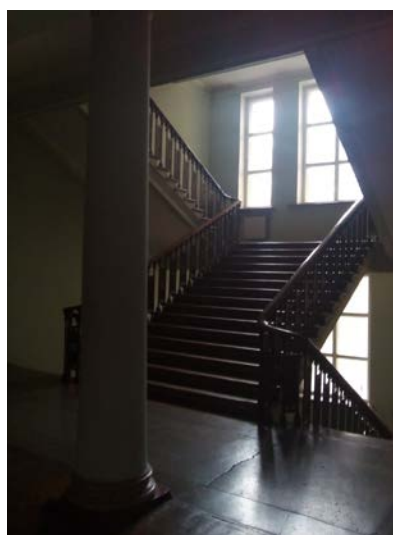
Фотографії часів будівництва ДНУЗТ та Мапа 4 з сайту [Блог Артема Костюка](#).

456

457

458

459

456-459. Внутрішнє оздоблення нового корпусу ДНУЗТ

460. Експериментальна модель частини мосту Є. О. Патона.
Виготовлена у Києві та передана ДІІТу (1927-1934)

19 червня 1974 р. інститутіві присвоєно ім'я М. І. Калініна, згідно з Постановою Ради Міністрів Української РСР від 19.06.1974 р.

У 1993 р. ДІТ після атестації одержав статус університету і отримав назву: Дніпропетровський державний технічний університет залізничного транспорту (ДІТУЗТ). Багато енергії вкладали в розвиток інституту його керівники: Н. М. Федиченко, що був начальником інституту з 1930 по 1937 рр., П. А. Чумаченко – з 1937 по 1938 рр., І. І. Іванов – з 1938 по 1941 рр., [В. А. Лазарян](#) – із квітня 1941 по 1958 рр., Н. Р. Ющенко – з 1958 по травень 1971 рр., [В. А. Каблуков](#) – з 1971 по 1997 рр.

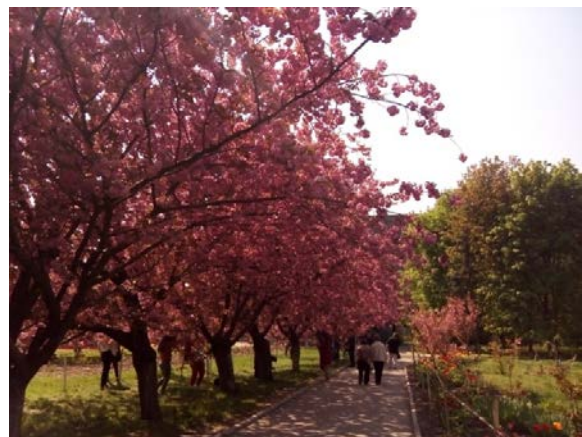
У 1997 р. ДІТ очолив [Пшінько Олександр Миколайович](#), доктор технічних наук, професор, академік Транспортної академії України, віце-президент Міжнародної академії транспорту, член-кореспондент Академії будівництва України, дійсний член Нью-Йоркської Академії наук (США), заслужений працівник народної освіти України, лауреат державної премії України в галузі науки і техніки, Кавалер орденів «Знак пошани» 3-х ступенів ордена «За заслуги», почесний залізничник СРСР, почесний працівник транспорту України.

Указом президента України від 15.07.2002 р. № 647/2002/ університету присвоєно статус національного. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11.10.2002 р. № 576-р університету присвоєно ім'я академіка В. А. Лазаряна. Таким чином, університет отримав назву: Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна.

Студентське містечко ДІУЗТ гарне у будь-яку пору року

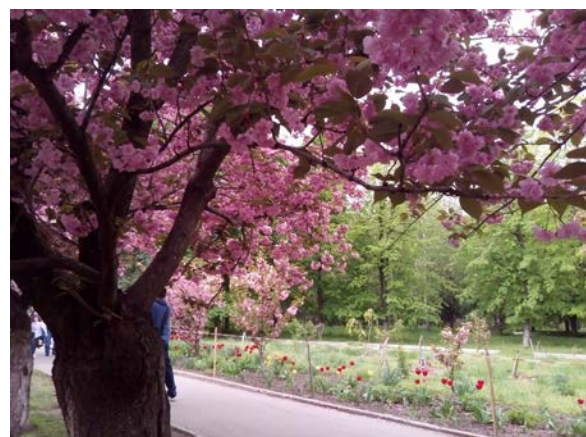
461

462

463

464

465

466

467

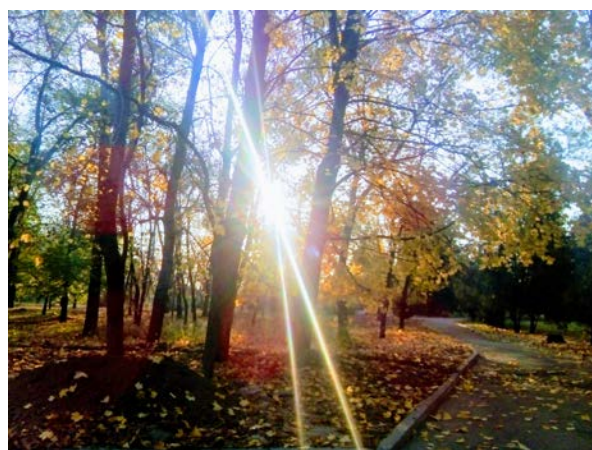

468

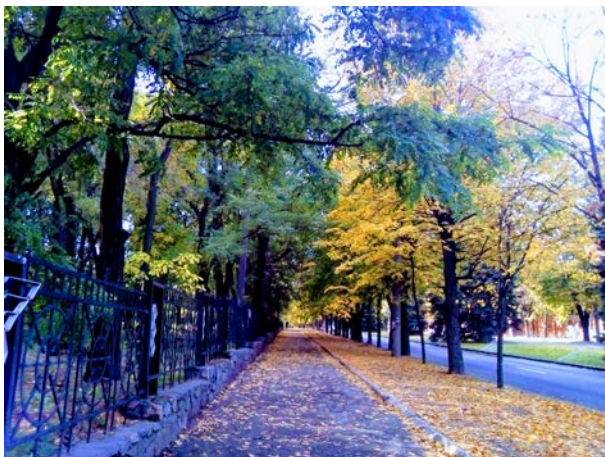
461-468. Весною парк ДНУЗТ квітне та сяє красою

469

470

471

472

473

474

469-474. Восени парк ДНУЗТ вдягається в багряне та золотаве вбрання

475

476

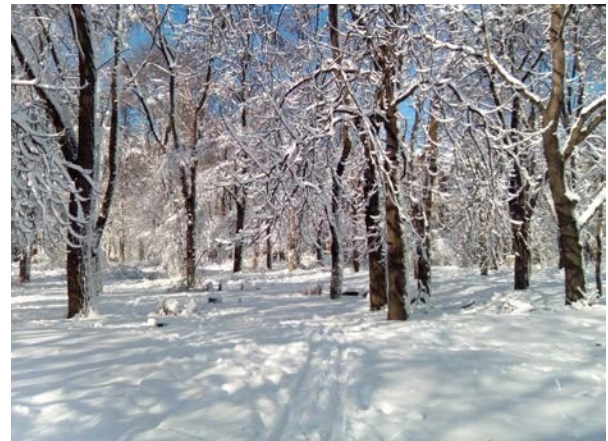
477

478

479

480

475-480. Парк ДНУЗТ сповнений краси також і взимку

Музей ДНУЗТ зберігає спогади та пам'ять про минуле університету

481

482

483

484

485

486

487

488

489

481-489. Фото експонатів музею ДНУЗТ

[\[Зміст\]](#)

ЧАСТИНА 2

Будинки та маєтки Катеринослава. Катеринославський цегловий стиль

Князь Г. О. Потьомкін як засновник Катеринослава в своїх мріях та задумах бачив грандіозність міста. Цю грандіозність можна відчути, ознайомившись з його листами до імператриці Катерини II.

«...Во-первых, представляется храм великолепный, посвященный преображению Господню, в знак, что страна сия из степей бесплодных преобразена попечениями вашими в обильный вертоград, и обиталище зверей – в благоприятное пристанище людям, из всех стран текущим.

Судилище, наподобие древних базилик, в память полезных ваших указаний. Лавки полукружием наподобие пропилеи или предверия Афинского с биржею и театром посредине.

Палаты государские, где жить и губернатору, во вкусе греческих и римских зданий, имея посредине великолепную и пространную сень.

Архиепископия при соборной церкви Преображения, с дикастериею и духовной схой. Как сия губерния есть военная, то призрение заслуженным престарелым воинам – дом инвалидной со всеми возможными выгодами и с должным великолепием. Дом губернаторской, вице-губернаторской, дом дворянской и аптека. Фабрика суконная и шелковая.

Университет с академией музыкальной. Для всех строений довольно всяких припасов приготовлено».

З листа князя Потьомкіна Г. О. до імператриці Катерини II. Жовтень 1876 р.» [54, с. 24].

«По плану, составленному под непосредственным наблюдением самого князя Потемкина, город Екатеринослав должен был занимать в длину, по течению реки Днепра, 30 верст, а в ширину от Днепра до речки Мокрой Суры 25 верст. Обе соседние с ним слободы, Новый Кодак и Старый Кодак, должны войти в состав города, как его форштадты» [54, с. 29].

У 1846 р. В. Г. Белінський, проїжджаючи через Катеринослав, так змальовує наше місто в своєму листі:

«...Город чрезвычайно оригинален; улицы прямые, широкие; есть дома порядочные, но больше все мазанки, по улицам бродят свиньи с поросятами, спутанные лошади. На огромной (незастроенной) площади стоит храм, довольно большой, но он занимает только место алтаря по прежнему плану. Потемкин хотел его строить на целый аршин кругом шире собора Петра и Павла в Риме – величайшего в Европе храма. Но он умер, и с ним умерли все его исполинские планы. На той же площади стоит дворец Потемкина. Середина дворца реставрирована для дворянского собрания, а боковые здания находятся в состоянии развалин.

При дворце сад, омываемый заливом Днепра, в саду много деревьев, которые не могут расти в московском климате и которых нет и в Харькове (хотя от Харькова до Катеринослава только 200 верст), например шелковичное дерево и др. Интересен также казенный городской сад. В нем одних яблонь до 49 родов, акаций до 30 родов, много разных американских растений. Все это мы смотрели на другой день после приезда; погода была чудесная, я много ходил – и не уставал и вид этой природы и чудного местонахождения упоил меня. Отобедав у одного знакомого Михаила Семеновича, в 5 час вечера мы выехали из Катеринослава» В. Г. Белінський, 24 июня 1846 г. [7, с. 291].

Яким місто є сьогодні, бачимо вже ми самі – сучасники. Яким йому бути в майбутньому, і яким ми залишимо його нашим нащадкам – теж залежить від нас самих...

[\[Зміст\]](#)

Глава 1. Будинки та садиби центральної частини міста

Катеринославський цегловий стиль

Що ж це таке «катеринославський цегловий стиль»?

Він виражався у тому, що будинки міста були збудовані переважно з червоної, а іноді – з білої цегли і не вкриті ніяким покриттям, як то, тинкування або зовнішня обробка будинку штукатуркою. Для катеринославського цегляного стилю був дуже характерним такий елемент як фігурна цегла. Слід відмітити, що катеринославська цегла була такою міцною та такою щільною, що не трощилася та не осипалася пилом при розбитті.

Будинки в старому Катеринославі будувалися з використанням багатьох дуже цікавих архітектурних фрагментів, таких, як маскарони, каріатиди, картуші та кадуцей.

Маскарон – вид скульптурного зображення у формі обличчя, голови людини або тварини анфас. На відміну від горгулій, маскарони можуть мати комічний, нейтральний або романтичний відтінок.

Каріатида – статуя, що зображує жіночу постать, як опора антаблементу, арки чи іншої конструкції, котра заміщує колону, пілястр чи пілон.

В архітектурі та декорі будинків «*Картуш*» – це художній мотив у вигляді щита, або розгорнутого чи полурозгорнутого сувія, оповитого завитками чи листям, на якому зображався герб, емблема, літера прізвища або скульптурне обличчя.

«*Кадуцей*», або «*жезл Гермеса*» – зображення жезла, оповитого двома зміями, що ототожнювали хитрість та розважливість. В давнину цей символ на будівлях мав приваблювати успіх у торговельній та фінансовій справах, та частіше за все його можна побачити на будинках, які належали купцям та банкірам.

Будинок купця Хрінникова

Будівля – пам'ятка архітектури, яку без перебільшення можна назвати обличчям міста Дніпро, була збудована у стилі модерн за проектом архітекторів П. П. Фетісова та Л. Л. Хойновського у 1913 р. на замовлення дуже заможного катеринославського купця Володимира Хрінникова.

Хрінников Володимир Миколайович – купець, меценат, науковець, українознавець, член спілки «Просвіта» у Катеринославі, патріот України.

Хрінникову належали до десяти будинків у центрі Катеринослава – на проспекті, Стародворянській та Клубній вулицях (нині – вул. Князя Володимира Великого та вул. Воскресенська). У 1910 р. він задумав побудувати новий прибутковий будинок, який буде містити в собі «український дух», будинок, який повинен стати візитівкою Катеринослава та своєю особливою статтю підкреслювати належність міста українській історії. Хрінников сам розробив конструкцію будівлі, а над оздобленням фасаду працював художник П. Фетісов. Вже до кінця 1913 р. будинок був готовий.

Фасад будівлі було оздоблено спеціальною ліпниною образів козаків-воїнів. На жаль, у 1941 р. будинок сильно постраждав під час бомбардувань міста, і деякі частини оздоблення фасаду не вдалося відновити. До цих втрат належить чудової конструкції шпиль, на якому було відлито козака і польського шляхтича, що схопилися у бійці.

Наразі вирішується питання про перебудову будинку Хрінникова з наданням йому старовинної подоби, про повне відновлення його башт. Під час початкового будівництва у 1913 р. башти будинку були розроблені в точній подобі до Покровської церкви, яка височіла на Запорізькій Січі, і була зруйнована у 1775 р.

490. Будинок Хрінникова

491. Будинок Хрінникова при вечірньому освітленні в наш час

Так виглядав будинок за часів Катеринослава

492. Будинок Хрінникова (фото поч. XX ст.). З сайту [Вісті Придніпров'я](#)

493. Хрінников Володимир Миколайович. Фотографічний портрет (приблизно 1910 р.).
З сайту [parafia.org.ua](#)

494. Будинок Хрінникова (30-ті рр. ХХ ст.). З сайту dnipro.lib.dp.ua

495. Ліпнина на фасаді будинку Хрінникова – «Козак з мушкетом»

Будинок губернського земства

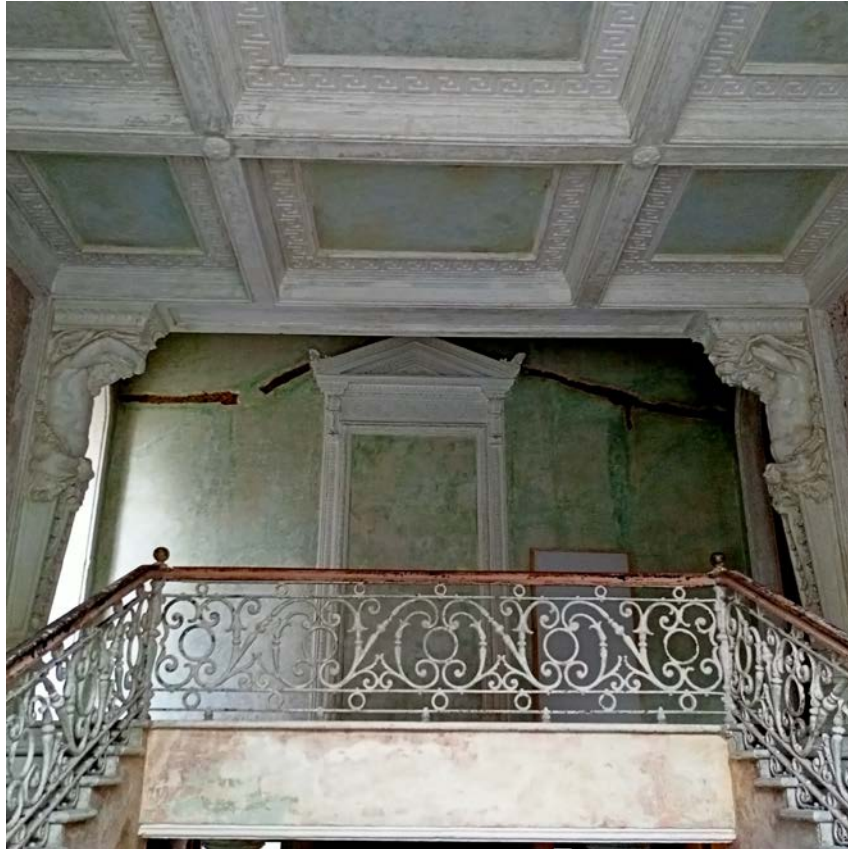
496. Будинок губернського земства (стара катеринославська листівка).
З сайту dnipro.lib.dp.ua

Будівля губернського земства була збудована у 1850 р. поміщиком О. Захаріним. Автор проекту, вірогідніше за все, – архітектор Олександр Тон. У 1873 р. особняк придбало Катеринославське губернське земство. І у 1874-1875 рр. тут відбувалися засідання Губернського земського зібрання та розміщувалися відділи Губернської земської управи.

Найцікавішою особливістю цього будинку є чудернацькі ліпні прикраси на фасаді. Голова Зевса, що, можливо, натякала на функціональне призначення будинку як керівної структури. Також можна побачити на фасаді ліки химер, достатньо рідкісні настінні прикраси для нашого міста (маскарони цього будинку наведені в книзі в розділі «[Маскарони Катеринослава](#)»).

Прикраси будинку губернського земства

498

497-498. Прикраси будинку губернського земства чекають на реставрацію

Стіни будинку губернського земства (Крутогірний узвіз, 21) пам'ятають присутність таких голів Губернської земської управи як: Михайло Володимирович Родзянко (1900-1906), Іван Абаз (1906-1912), Костянтин фон Гесберг (1912-1917), Андрій Новак (червень – кінець 1917 р.) тощо.

499

500

499-500. Будинок губернського земства в очікуванні реставрації

Будинок інженера Бродського на вул. Воскресенській. Колишній готель «Лондонський»

Цей монументальний будинок збудовано в далекому 1890 р. Інженер Ілля Бродський планував зробити в будівлі прибутковий дім, в якому мали б знаходитись квартири, магазини, перукарня, різноманітні лавки, контори. Але головним орендарем будинку був Клуб Катеринославського Суспільного зібрання.

Для нього було облаштовано концертну залу, ресторан, готель та зали для ігор. На фасаді було зроблено ліпнину, яка відповідала основному призначенню будинку. Маскарони та прикраси стіни були зроблені в музичному стилі.

До наших часів збереглося ліпне зображення Л. В. Бетховена, німецького композитора світового значення. В 1911 р. клуб змінив місце свого перебування, а будинок було переплановано під готель першого класу, який отримав назву «Лондонський».

На фасаді збереглася деяка частина старовинної ліпнини часів Катеринослава

501

502

501-502. Маскарони колишнього готелю «Лондонський»

503

504

503-504. Фасад готелю «Лондонський»

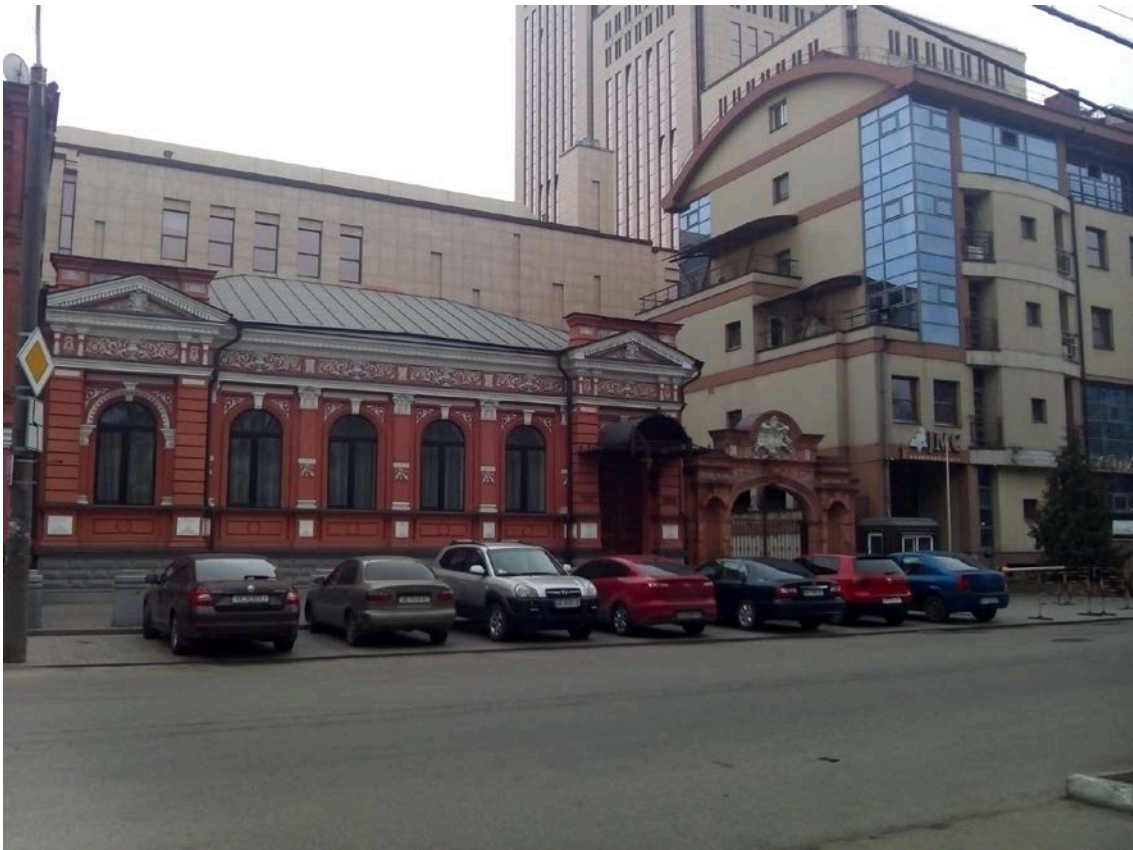

505. Старий катеринославський рекламний плакат готелю «Лондонський».

З сайту myshtetl.org

Будинок купця Д. Пчолкіна

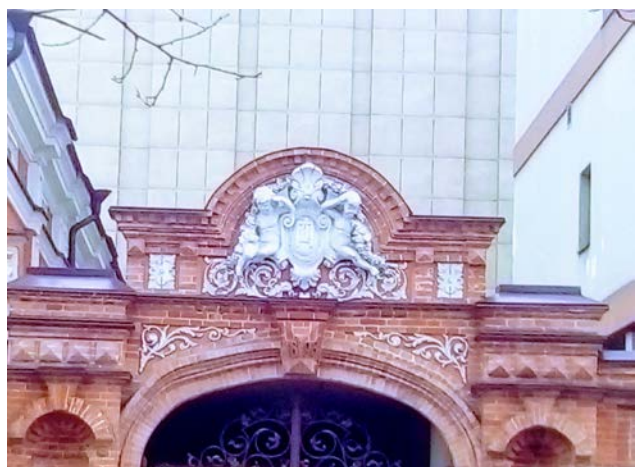
Велика садиба купецької родини Пчолкіних – одна з самих розкішних будівель Катеринослава, що збудована у 1860 р. Автором проекту став Катеринославський міський архітектор Дмитро Скоробогатов. На сьогодні будівля повністю відреставрована з дотриманням катеринославського вигляду і входить до комплексу будівель єврейського культурного центру Менора.

506. Будинок купця Д. Пчолкіна

507

508

507-508. Фрагменти ошатної ліпнини на фасаді будівлі купця Д. Пчолкіна

Внутрішнє оздоблення будинку не поступалося зовнішньому. Обробка зроблена у східному стилі. На сьогодні будинок ретельно відреставровано, під час реставрування усі ліпні прикраси збережено.

509

510

509-510. Відреставрована ліпнина стелі мавританської зали будівлі купця Д. Пчолкіна

511. Сходи зали у мавританському стилі будівлі купця Д. Пчолкіна

Третя жіноча гімназія імені Нестелей

512. Катеринославська міська жіноча гімназія імені Нестелей (фото поч. XX ст.). З сайту dnpr.com.ua

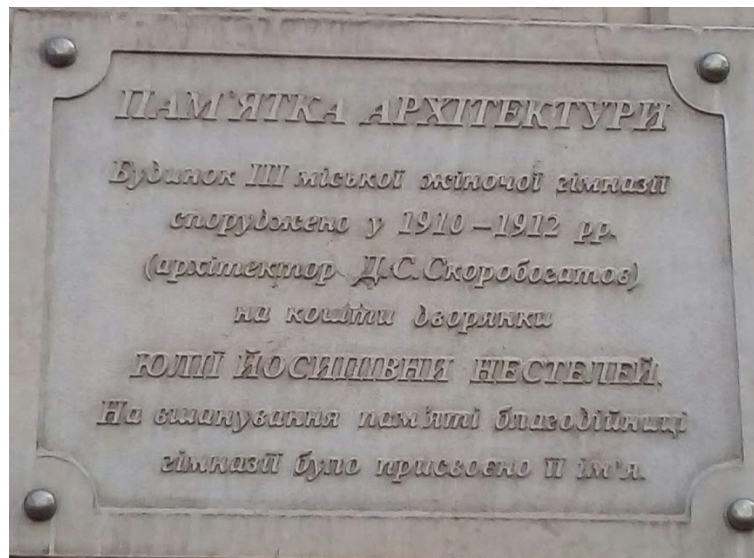
513. Будівля гімназії Нестелей в наш час

Місце, де зараз розташовано будинок, збудований архітектором Скоробогатовим, у XIX ст. належало родині Нестелей – Івану Яковичу та Юлії Йосифівні. Власних дітей родина не мала, тому вирішила залишити весь свій спадок жіночому навчальному закладу.

У 1909 р., після переходу родини Нестелей у засвіти, будинок перейшов до III-ї міської жіночої гімназії з наданням їй почесного ім'я дарувальників.

У 1910 р. міська дума прийняла рішення щодо побудування на території садиби нового великого будинку для гімназії. Проект нової будівлі для III-ї міської жіночої гімназії розробив головний міський архітектор Дмитро Скоробогатов. І вже 13 лютого 1912 р. гімназія запрацювала в новому ошатному будинку.

У 1920 р. будинок зайняла для себе партійна еліта, зробивши там «Вищу партійну школу».

514. Пам'ятна дошка на будинку нагадує про щедрий дарунок родини Нестелей місту

Маріїнська жіноча гімназія. Перша жіноча гімназія Катеринослава

515. Маріїнська жіноча гімназія (стара катеринославська листівка). З сайту oldcity.dp.ua

516. Маріїнська жіноча гімназія (нині – гімназія № 33)

517. Олександра Якимівна Риндовська (фото часів Катеринослава).
З сайту dnipro.lib.dp.ua

Засновницею Маріїнської жіночої гімназії, першої жіночої гімназії Катеринослава, вважається Риндовська Олександра Якимівна. Вона була дружиною стацького радника та

талановитим педагогом. Олександра Якимівна дуже любила рідне місто і близько до серця сприймала його нужди. Втративши обох своїх синів під час війни, вона присвятила своє життя навчанню молоді.

Саме Риндовська стала засновницею «Спільноти опіки про жіночу освіту», та завдяки їй була відкрита жіноча школа на безкоштовній основі. У 1885 р. в Катеринославі було вже дві школи, де дівчата вивчали природознавство, фізику, педагогіку та історію, а також географію, математику, російську та іноземні мови.

У школах також навчали жіночому рукоділлю, музиці, співу, були навіть уроки танцю.

Закінчивши навчання, дівчата отримували диплом гувернантки або домашньої вчительки-наставниці. В Маріїнській гімназії, окрім навчальних класів та вчительських кабінетів, була велика та багата бібліотека.

Особливістю гімназії Риндовської було те, що в ній мали змогу навчатися дівчатка не тільки з заможних родин, а й з самих нужденних верств населення міста. Квартира наставниці розміщувалася на другому поверсі гімназії, бо на той час це було обов'язковим правилом – директор навчального закладу повинен був проживати у своїй школі. Риндовська залишила собі маленьке приміщення, яке на довгі роки стало містом зборів для міської інтелігенції Катеринослава.

Садиба Розенберга

Цей прибутковий будинок побудовано у 1890 р. на вулиці Кудашевській – на розі вул. Кудашевської (вул. Барикадна) і Катерининського проспекту (просп. Д. Яворницького). Зараз тут розташовано ресторан «Репортер».

519

518-519. Садиба купця Х. Розенберга у наш час

520. Меморіальна дошка на будинку Х. Розенберга відзначає місце спорудження барикади учнями шкіл та студентами Катеринославського вищого гірничого училища під час Всеросійського жовтневого політичного страйку 11.10.1905 р.

Торговельний будинок братів І. та Д. Джигітів

521

522

521-522. Прибутковий будинок братів І. та Д. Джигітів (вул. Харківська)

У 1897 р. представник караїмської громади Катеринослава, купець 1-ї гільдії Іосиф Джигіт побудував триповерховий дохідний будинок, в якому, окрім його квартири із 5 кімнат, розташовувалося декілька магазинів.

523

524

523-524. Маскарони будинку братів І. та Д. Джигітів

У 1856 р. Іосиф Джигіт заснував тютюнову фабрику. Вона займала частину вул. Гостиної та Кудашівської. Згодом його сини зробили з неї Торговельний будинок «Брати І. та Д. Джигіт». У 1913 р. фабрика збанкрутувала, а після жовтневого перевороту 1917 р. в приміщенні тютюнової фабрики розмістилася кравецька фабрика імені Володарського. На сьогодні будівля втратила свій первісний облік та призначення, але радує дніпрян сучасним дизайном.

525. Тютюнова фабрика братів І. та Д. Джигітів в наш час

«Гранд-готель»

Будівлю «Гранд-готелю» було збудовано у самому центрі міста в 1892 р. за проектом архітектора Фердинанда Гагена в готичному стилі.

Господинею земельної частки, на якій побудовано готель, була Клара Марковна Кравцова-Ельясберг, донька купця Мордко Кравцова. Спочатку це був дохідний будинок, який згодом перетворився на готель.

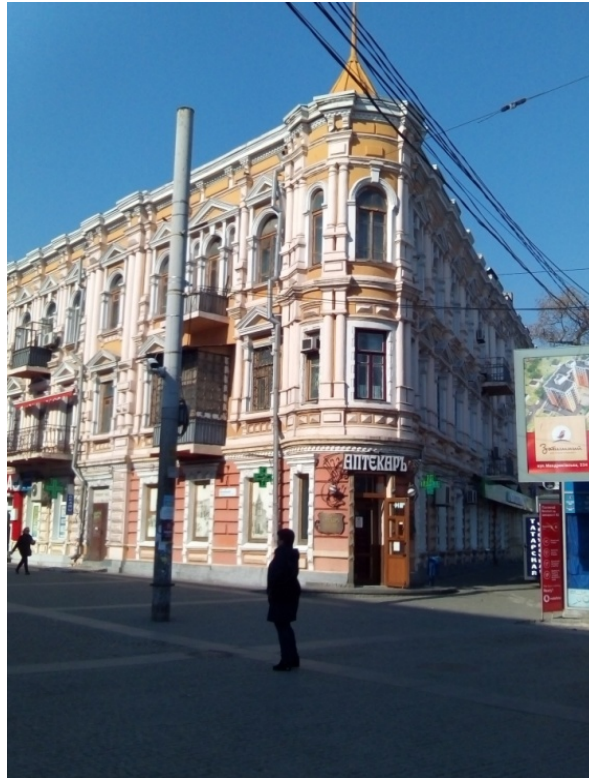
526. «Гранд-готель» (поч. XX ст.). З сайту dp.vgorode.ua

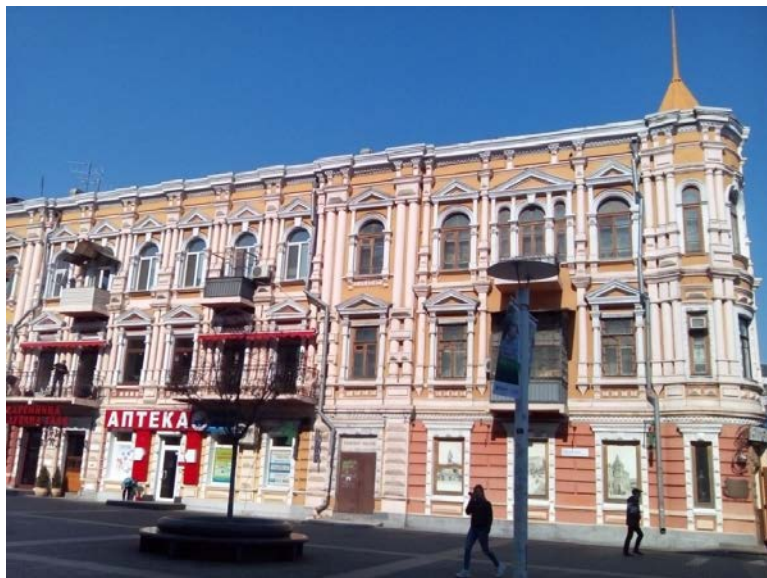
527. Будинок «Гранд-готелю» в наші часи

Прибутковий будинок Рагинського

Прибутковий будинок належав купцю 2-ї гільдії Хаїму Рагинському в центральній частині міста, в якому розміщувалися магазини, перша в місті аптека, перукарня, різноманітні лавки (лавка скобяних товарів, галантерейна лавка та багато інших), а верхні поверхи, частіше за все, здавалися жильцям.

528

529

528-529. Фасад будинку купця Х. Рагинського

530. В будинку Х. Рагинського розміщувалась одна з перших аптек міста

531. Пам'ятна дошка на будинку Х. Рагинського каже про те, що за часів Катеринослава в цьому будинку працювала аптека

Катеринославські будинки по проспекту Дмитра Яворницького

532

533

534

535

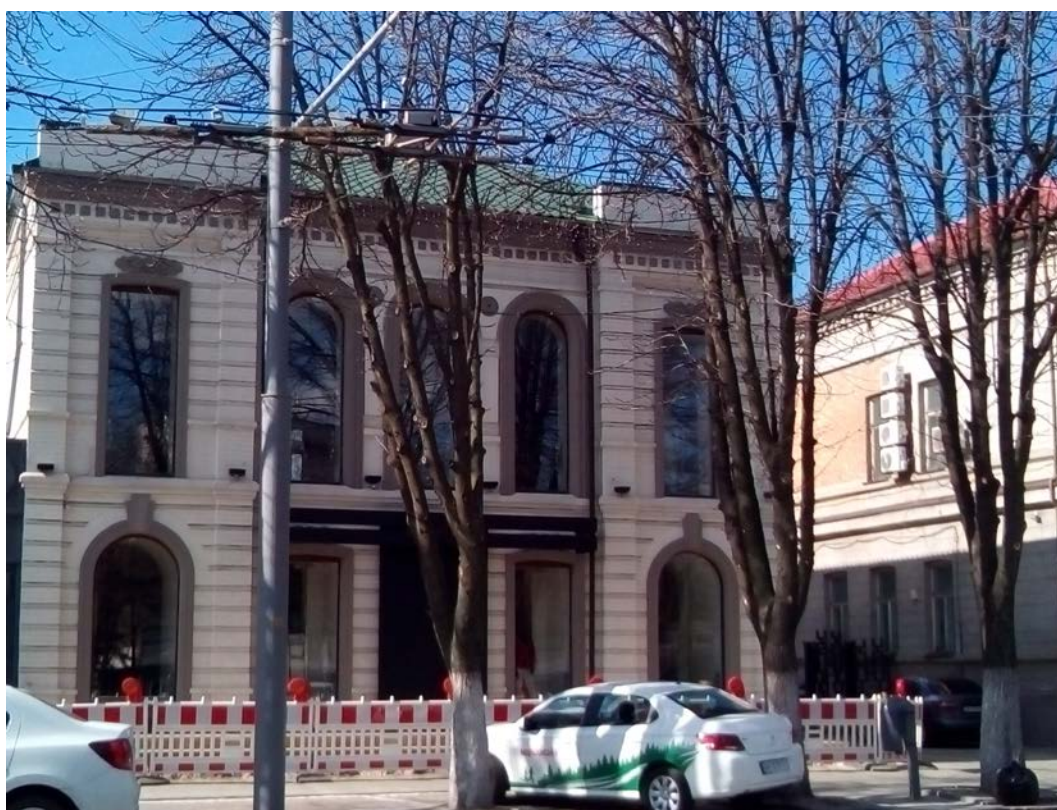
536

537

538

539

532-539. Ошатні катеринославські будівлі на просп. Д. Яворницького

540

541

540-541. Будинок купця І. Є.Кауфмана (1890 р.). Ретельно відреставрований в наші часи

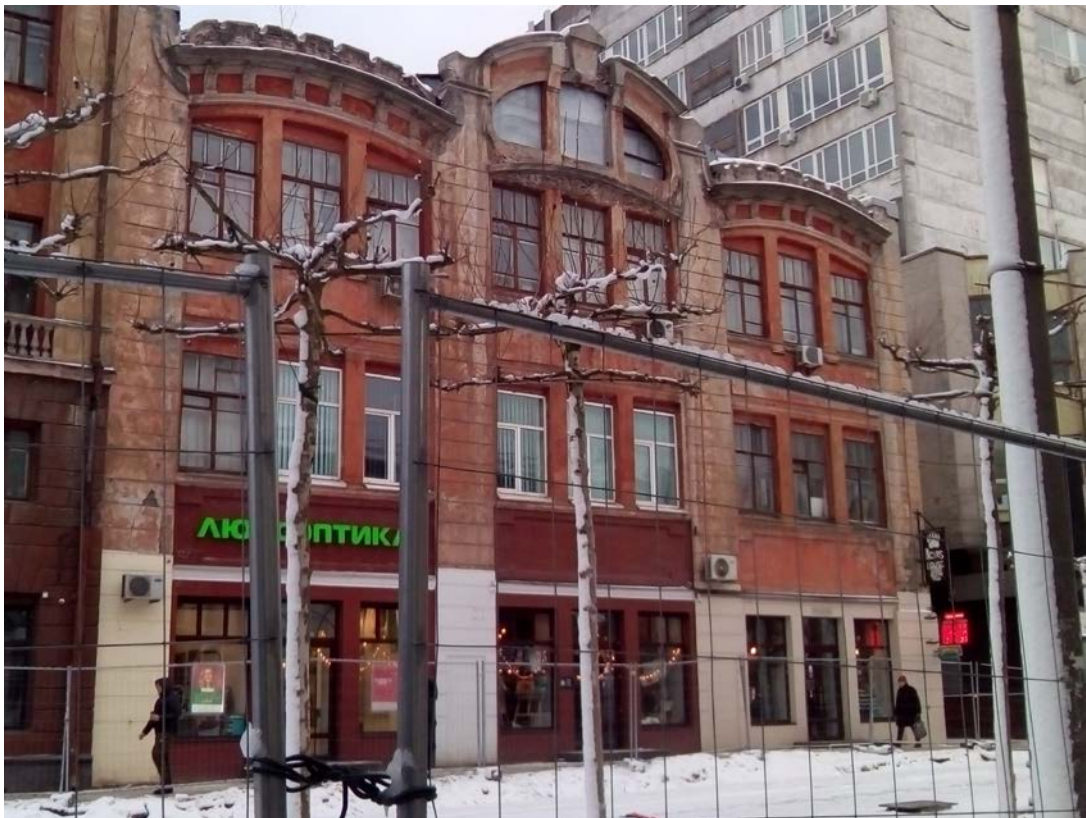
© А. Р. Адамян, 2021

© Науково-технічна бібліотека, 2021

© Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, 2021

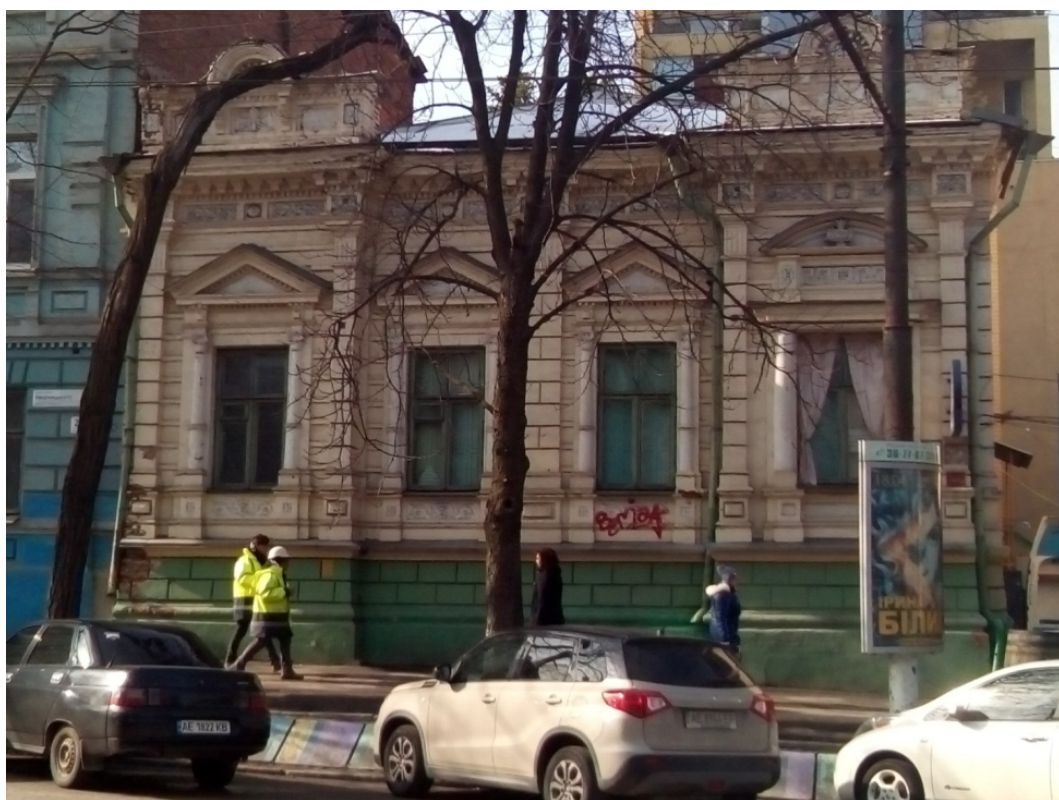
542. Будинок окружного суду (нині – обласна прокуратура). Будівля запроєктована архітектором Олександром Вишинським і побудована в 1896-1898 рр.

543. Будинок купця Є. Д. Сухотинського (вул. Короленка)

544. Будинок підприємця Іони Майданського (вул. Харківська)

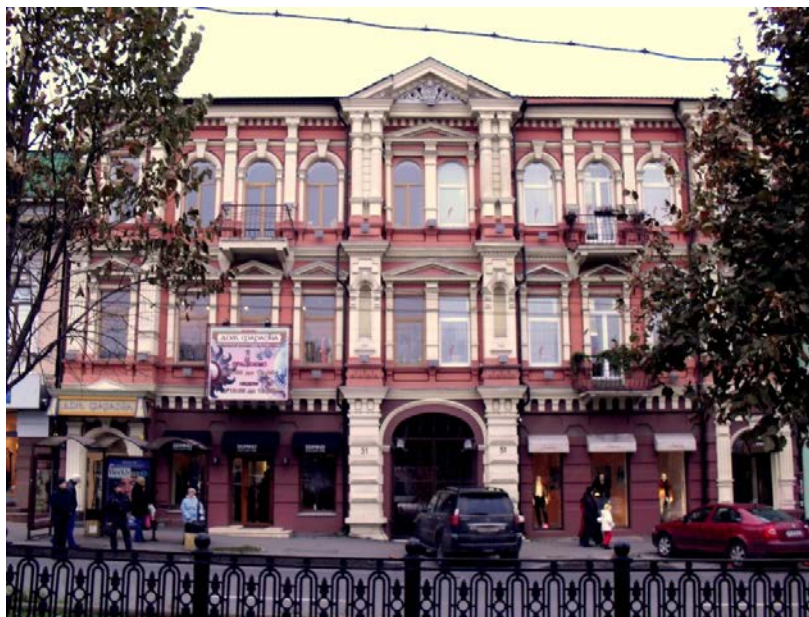

545. Садиба старшого радника Трипольського (просп. Д. Яворницького)

Також знаковою для нашого міста є будівля лікарні швидкої допомоги Спільноти Червоного хреста на просп. Д. Яворницького. На фасаді цього будинку, де з другої половини XIX ст. знаходилася лікарня, ще можна побачити зображення червоного хреста. З двору цього будиночка виїжджала карета, запряжена кіньми, і поспішала на допомогу мешканцям нашого міста. Лікарня проіснувала до 1959 р. і була зачинена після відкриття нової будівлі на вул. Свердлова. На той час місто вже мало назву Дніпропетровськ.

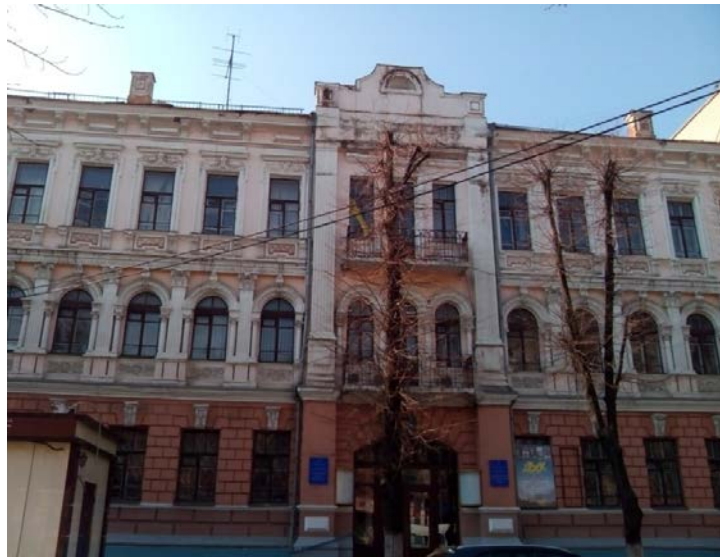
546. Лікарня швидкої допомоги Спільноти Червоного хреста (просп. Д. Яворницького)

547. Прибутковий будинок Катеринослава кінця XIX ст., розташований на просп. Д. Яворницького

548. Картуш на фронтоні одного з прибуткових будинків Катеринослава

549. Старовинний катеринославський будинок на вул. Глінки (Упорній), зараз у ньому знаходиться Дніпровський театрально-художній коледж

550. Прикраси фасаду будинку на вул. Глінки

551. Будинок купця Б. Шишмана

552. Будинок купця Берко Айзиковича Штейна (кінець 1880-х рр.)

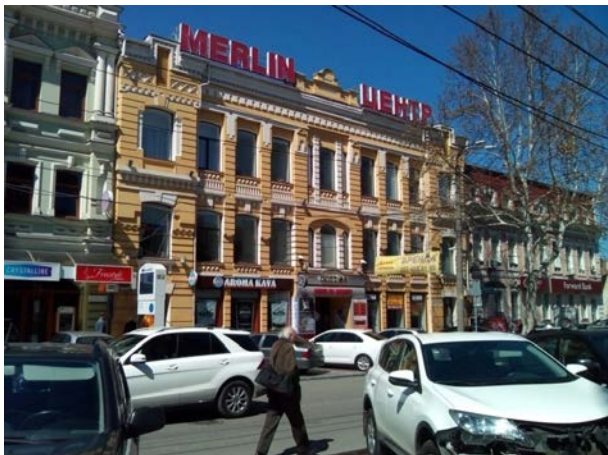

553. Архітектурна прикраса – башта на будинку Б. А. Штейна

554. Прибутковий будинок на вул. В'ячеслава Литинського

555

556

557

558

555-558. Залишки старого міста на вул. Центральній

559. Будинок, в якому жив архітектор Д. С. Скоробогатов (вул. Центральна)

560

561

560-561. Маскарони будинку, в якому жив Д. С. Скоробогатов

Готель «Асторія». Найстаріший діючий готель Дніпра

562. Готель «Асторія» (фото поч. XX ст.). З сайту dnipro.lib.dp.ua

563. Готель «Асторія» (1936 р.). З сайту [Вікіпедія](https://uk.wikipedia.org/wiki/Асторія_(готель))

564. Готель «Асторія» у наш час

Перший готель на місці сучасної «Асторії» функціонував ще з середини XIX ст. У 1902 р. приймав гостей міста готель «Слов'янський», згодом естафету перейняв катеринославський готель «Номери Сафонова», а ще через якийсь час – готель «Континенталь».

У 1912 р. почалося будівництво нового готелю. Проект у стилі модерну класицизму надав С. В. Віленський. Будувався готель дуже швидко, і вже у 1913 р. «Асторія» відкрила свої двері для катеринославських гостей.

Готель став свідком та учасником революційних подій.

565. Катеринослав революційний (листівка 20-х рр. XX ст.). З сайту gorod.dp.ua

З даху готелю «Асторія» більшовики обстрілювали Головноштаб, зайнятий вояками Української Народної Республіки. Згодом будівля стала центральним штабом більшовиків у Катеринославі, ще через деякий час готель перейшов до рук отамана Самокиша та Батька Махна, які теж облаштували в ньому свої штаби. До речі, Нестор Махно залишив по собі найяскравіші спогади у мешканців міста тим, що в'їхав до будівлі готелю на коні. Таких ексцентричних вчинків до нього не робив жоден мешканець «Асторії».

З готелю у січні 1919 р. вирушила жалобна хода до Соборної площі для поховання Січових стрільців.

І саме з будівлі «Асторії» було оголошено про встановлення в Катеринославі влади Рад. Став наш готель і фігурантом деяких літературних творів тих часів. Так, Валеріан Підмогильний описав штаб махновців у своїй новелі «Третя революція», а Олексій Толстой, який в часи окупації міста німецькими військами у 1918 р. зупинявся у готелі, зобразив нашу «Асторію» у своєму романі «Ходіння по муках».

Спогади про перебування Батька Махна в нашому місті зберігає меморіальна дошка на фасаді готелю.

566. Меморіальна дошка, присвячена Нестору Махну, на будівлі готелю «Асторія»

567. Охоронна позначка на будівлі готелю «Асторія»

568. Меморіальна дошка на будівлі готелю «Асторія» нагадує про те, що у 1918 р. тут знаходився губернський ревком

Будинок губернатора (просп. Д. Яворницького)

Будинок зведено у 1830-1840-х рр. як садибу майора Щербакова в неоготичному стилі. З 1850 р. споруда стала власністю Катеринославського англійського клубу, а у 1887 р. будівлю було викуплено для облаштування будинку Катеринославського губернатора. Під час жовтневого перевороту 1917 р. в Будинку губернатора більшовики розташували свою ставку.

Саме туди телефонували бійці Української Народної Республіки, які займали позицію в будинку Головного поштамту.

27-29 грудня 1917 р. в Катеринославі велися найзапекліші бої, більшовики жорстко обстрілювали поштамт з даху готелю «Асторія». 29 грудня до червоногвардійців підійшло підкріплення, і хоробрі захисники Української Народної Республіки були змушені здати свої позиції. Згодом на будинку Головного поштамту міста переможцями жовтневого перевороту було закріплено меморіальну дошку з описом цих подій: «Тут в ніч з 28 на 29 грудня 1917 р. катеринославськими червоногвардійцями було розгромлено останній осередок контрреволюції».

569. Меморіальна дошка на будівлі Головного поштамту нагадує про кроваві дні 1917 р.

570. Будинок губернатора в наш час. Зараз в будівлі знаходиться офіс Приватбанку

Прибутковий будинок Померанцева

Будівля, що розташована на сучасній вул. Харківська, 6, була зведена наприкінці XIX ст. На той час будинок вважався одним з найвищих у місті. Архітектурно будинок розроблено дуже незвично для Катеринослава. В місті не було схожих на нього будівель. Будинок Померанцева пережив часи війни неушкодженим, але на сьогодні, на жаль, він вже фактично не існує.

571

572

573

571-573. Залишки фасаду прибуткового будинку Померанцева (вул. Харківська, б)

574. У цьому будинку за часів Катеринослава працювали єврейська чоловіча гімназія М. Кохановського та дитячий садочок Л. Кохановського (вул. Глінки)

575. Колишня синагога Хавацелет а-Шарон. Перша синагога Катеринослава (вул. Південна)

576. Синагога Ойрах Тфіла (вул. Європейська)

577. Колишня будівля Талмуд-Тори (вул. Барикадна)

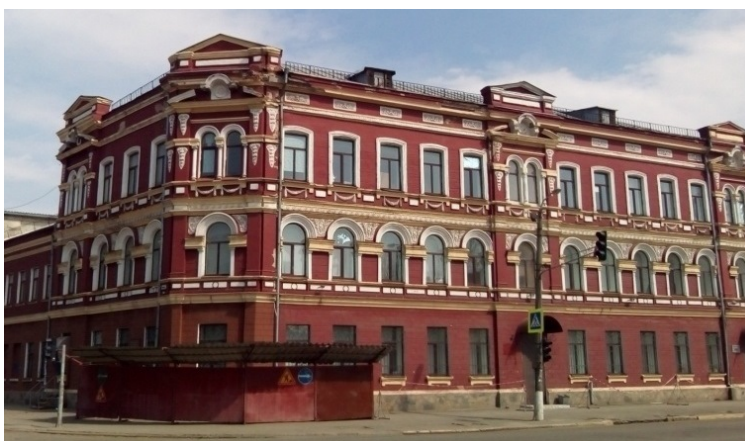
578. Мала Дніпровська синагога Ашкеназ (вул. М. Коцюбинського)

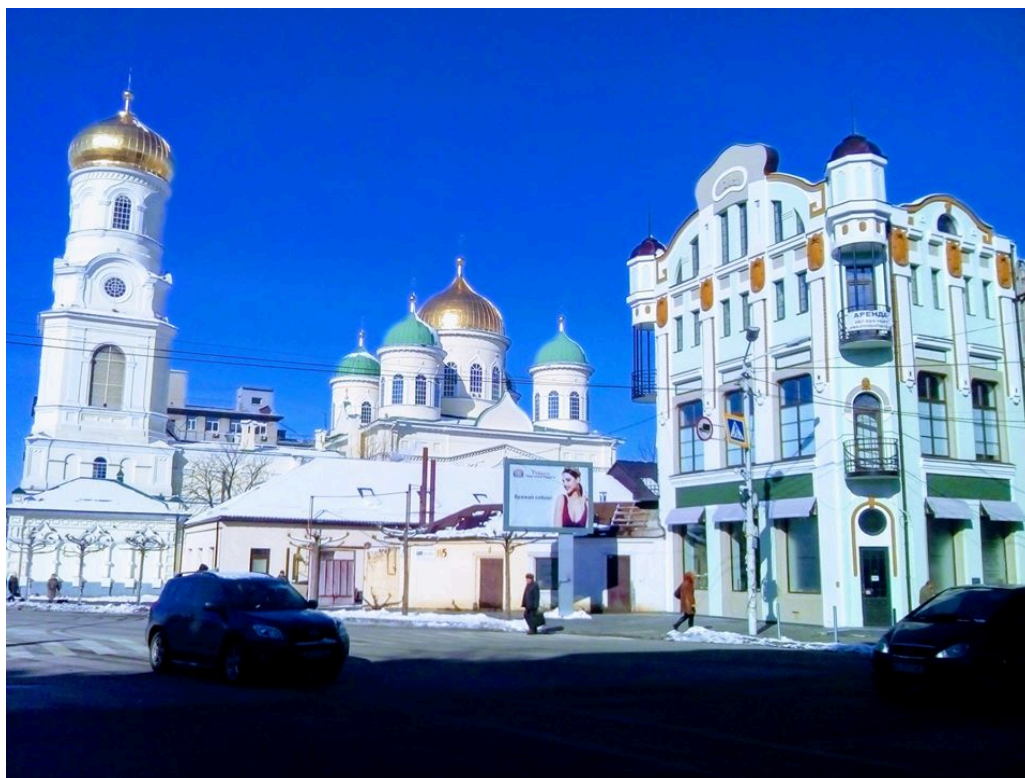
579. Будівля зведена на місці синагоги Огель Йаков (вул. Шевченка)

580. Правління єврейської громади Катеринослава та синагога Бейт Янкел (вул. Європейська)

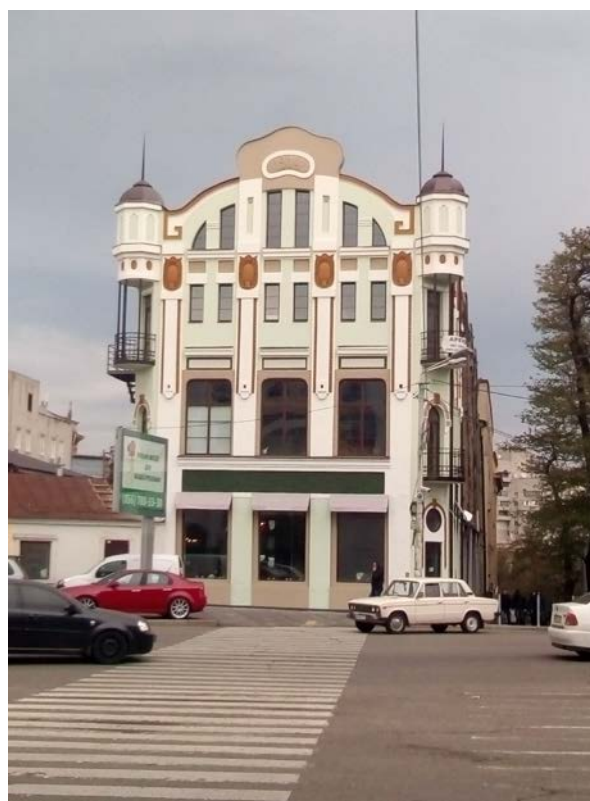
581. Центральна електростанція Катеринослава, збудована в 1900 р. (вул. Петербурзька, згодом Ленінградська, нині Володимира Мономаха)

582. Троїцький кафедральний собор та кондитерська фабрика Лур'є

583

584

583-584. Корпус другого мануфактурного ряду. Кондитерська фабрика Лур'є.
(1914 р.)

У 1792 р. в Низинній частині міста Катеринослав розкинулася величезна площа, яка охоплювала сучасні вулиці Європейську, В. Липинського, Володимира Мономаха, М. Грушевського, Короленка та Троїцьку площу. На цих вулицях поступово з 1793 р. почалося будівництво торговельних рядів. А у 1872 р. уже було розбудовано повноцінний базар, який, втім, був повністю зруйновано масштабною пожежою 1874 р. В 1877 р. мерією міста було прийнято рішення побудувати сім торговельних рядів навкруги Троїцького Собору. Корпус Першого мануфактурного ряду розташувався на місці, де зараз знаходиться «Театр одного актора "Крик"». Корпус Другого мануфактурного ряду було побудовано навпроти.

Корпус Другого мануфактурного ряду включав лише вісім малих кам'яних магазинчиків. Але на початку ХХ ст. почався швидкий торговельний зріст, і замість маленьких лавочок було збудовано нову триповерхову будівлю у стилі модерн.

На розі вулиць Казанської та Поліцейської за проектом архітектора Дітріха Тіссена з'явилася кондитерська фабрика Лур'є. Будівля була збудована у модному на той час стилі модерн, з баштами та мансардами, маленькими альтанками з еклерами та маскаронами.

Будинок пережив буремні часи революції та Другої світової війни. Після жовтневого перевороту 1917 р. в будівлі Лур'є розташували різноманітні склади, а один поверх віддали під квартири для населення. Після 1943 р. в ній запрацювала Трикотажна фабрика.

Прибутковий будинок родини Шабад

Фабрика Шабада виробляла металеві вироби та лопати. В часи Катеринослава в цьому прибутковому будинку другий поверх здавався постояльцям, на першому – працювали різноманітні магазини, лавки, майстерні кравців, ательє та магазин Гінцберга, в якому торгували виробами з металу, зробленими на фабриці Б. Шабада. Збудован будинок в 1899 р.

585. Будівля родини Шабад у наш час

586. Рекламний плакат часів Катеринослава на будівлі Б. Шабада. З сайту myshtetl.org

На фасаді збереглися фігури Фортуни й Гермеса. До речі, в руках Фортуна тримає металеву лопату виготовлену на заводі Шабада. Цим фабрикант підкреслював, які міцні вироби виробляє його фабрика, що навіть дощ та мороз їх не псує. Лопата збереглася до наших часів.

587

588

587-588. Маскарони будинку Б. Шабада

Ряд чудових атмосферних будиночків приозерної частини старого міста

«Будинок Вільгельма»

Про цю цікаву будівлю, розташовану на вул. Княгині Ольги, на жаль, відомо зовсім мало. Належала вона підприємцю Морозову, і це був прибутковий будинок. Чому він мав таку назву – «Будинок Вільгельма» – невідомо.

589

590

589-590. «Будинок Вільгельма» після реставрування

*591. Торговельний будинок «Зільберман та сини»
(на розі просп. Д. Яворницького та вул. Княгині Ольги)*

592

593

594

595

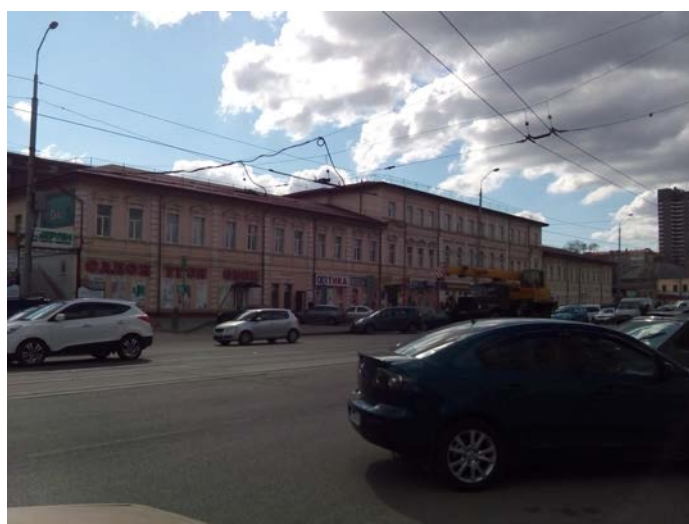
596

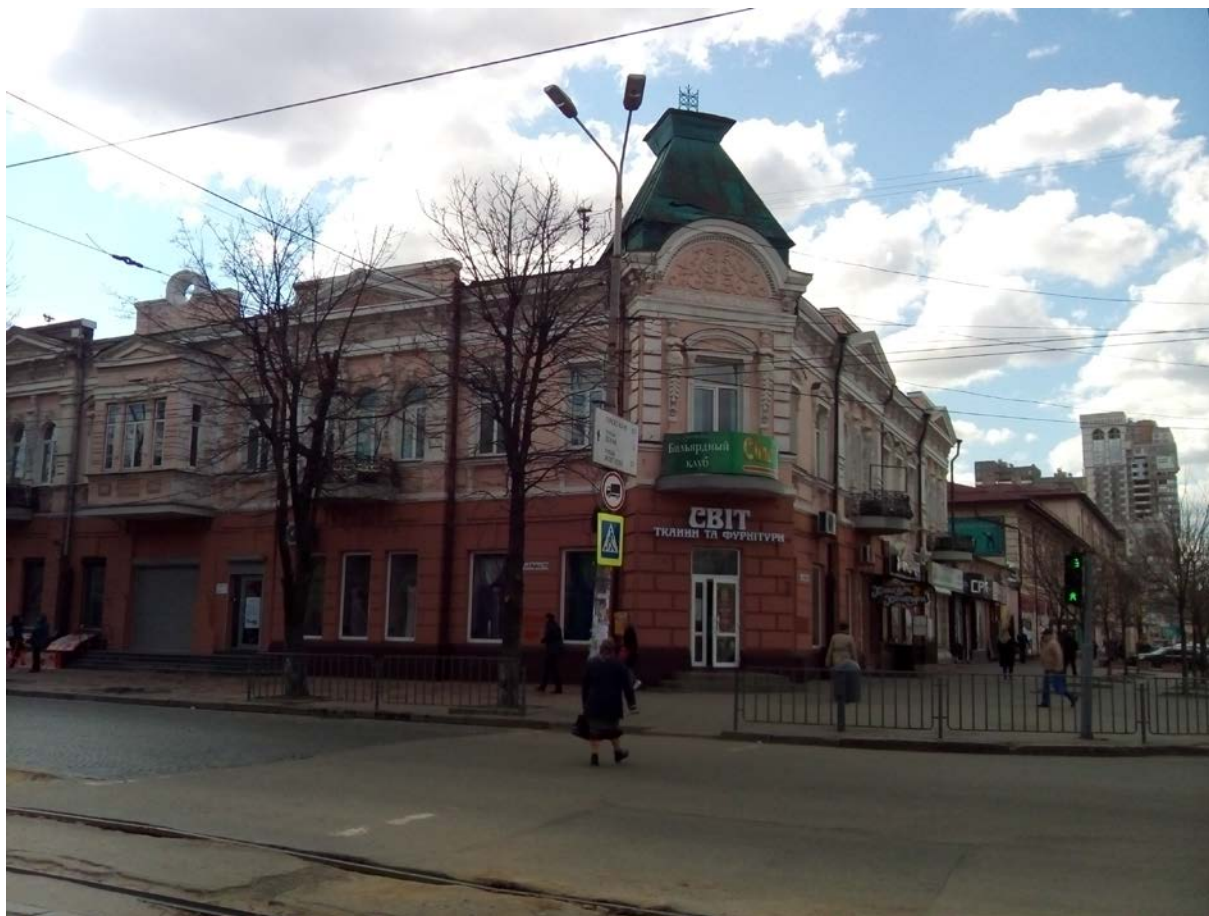
597

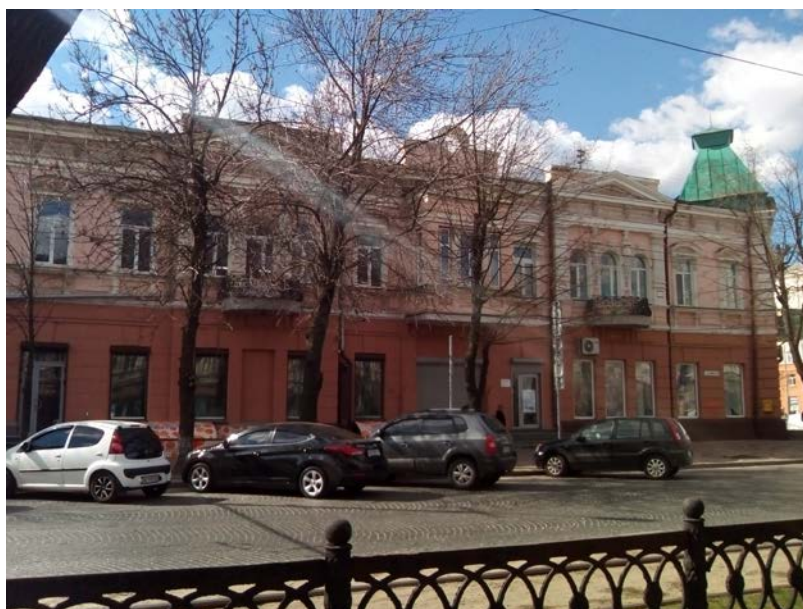
598

599

600

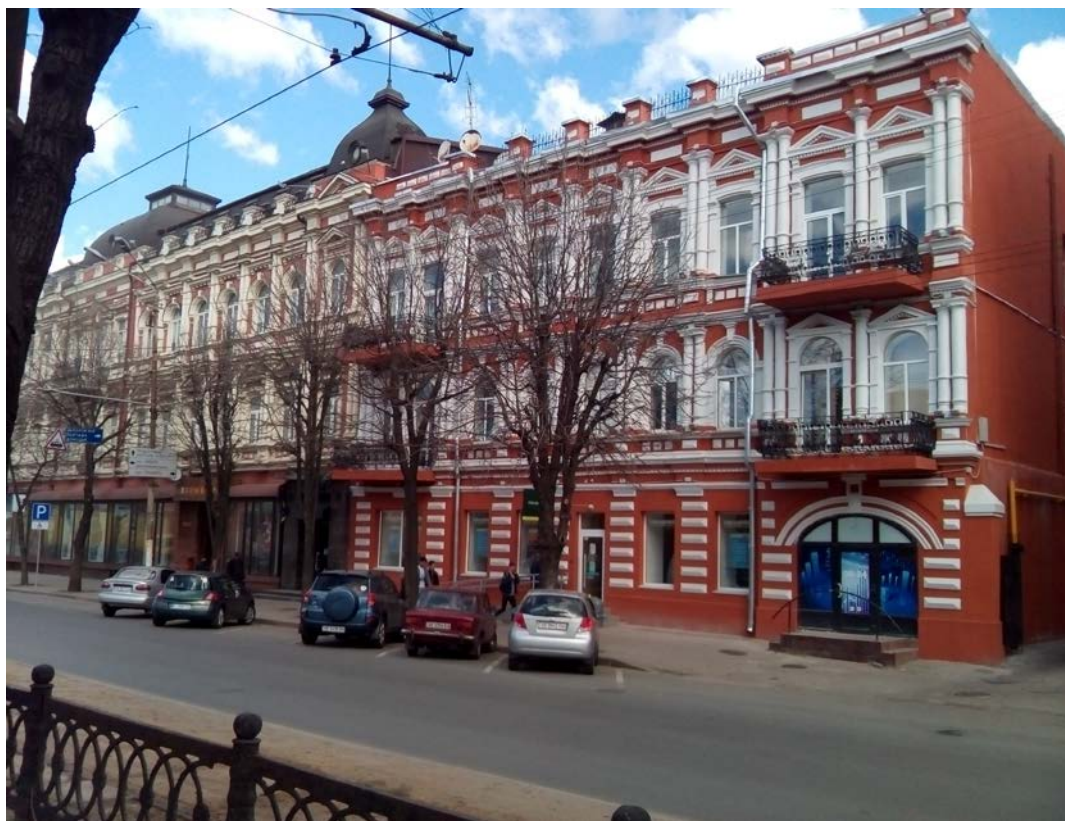

601

602

600-602. Каріатиди на фасаді будинку (на розі просп. Д. Яворницького та вул. Шмідта)

603

589-603. Будинки старого Катеринослава приозерної частини міста

604. Прибутковий будинок підприємця Гуцаловського (просп. Д. Яворницького)

605. Прибутковий будинок купця Золоторевського (вул. Магдебурзького права, 3)

Будівля державного банку

606. Будівля державного банку

607. Ліпні прикраси будівлі державного банку

608. Автентичні кадуцеї на фасаді Держбанку. Символ купців та фінансистів

У 1899 р. в Катеринославі було відкрито філіал Санкт-Петербурзького міжнародного комерційного банку, а у 1909 р. столичні керівники вирішили збудувати нове приміщення для своєї філії. Для будівництва було обрано земельну частку з садивою Брагінських на розі Катерининського проспекту та вулиці Клубної, нині – Воскресенської.

В Санкт-Петербурзі навіть було проведено конкурс проєктів, але остаточно для будівництва було обрано проєкт архітектора Віктора Естровича. Будівничі роботи почалися у квітні 1910 р., а завершилися у 1912 р.

Будівлю банку відкрили та освятили дуже святково в присутності губернатора та глав всієї губернії, з двома банкетами для катеринославського істеблїшменту.

Нове приміщення на той час стало одним з найвеличніших будинків міста і мало два вестибюлі та модернову операційну залу. Сейфи, які було встановлено сто років тому, справно працюють і в наш час.

Витримано будівлю у неокласичному стилі. Верхів'я будинку прикрашали колони з картушами, в яких були зображені герби Санкт-Петербурга, банку-власника філії. Також на будівлі можна було побачити кадуцеї, які збереглися до наших часів. Після жовтневого перевороту 1917 р. банк було націоналізовано і зайнято під Державний банк СРСР.

**Лікарня Червоного хреста 1910 р. будівництва (вул. Короленка).
Зруйнована повністю**

609. Лікарня Червоного хреста (вул. Короленка)

610. Коридор старої лікарні Червоного хреста

611 Приміщення аптечного складу лікарні Червоного хреста

612. Приймальне відділення лікарні Червоного хреста

609-612. Фотографії лікарні Червоного хреста часів Катеринослава (поч. XX ст.).
З сайту medlib.dp.gov.ua

613

614

615

616

617

*613-617. Лікарня Червоного хреста в наші часи до остаточного знесення.
Нажаль, фото та історія – це все, що залишилося від старої лікарні*

Вулиці Європейська та Князя Володимира Великого

Міський голова Катеринослава Іван Ловягін (? -1863)

618. Фотографічний портрет Івана Ловягіна, гласного катеринославської думи.
З сайту gorod.dp.ua

Іван Ловягін – купець 1-ї гільдії, міський голова Катеринослава. Обирався на цю посаду сім разів. У 1834 р. Івана Ловягіна вперше обрано гласним міської думи. Почесну посаду міського голови він займав з 1847 по 1863 рр.

В ці роки у місті сталося багато сумних подій: голод 1848-1849 рр., епідемії холери та чуми, Кримська війна. Місто потерпало від багатьох негараздів. Міський голова самовіддано працював на своїй посаді, під час хвороб він щедро жертвував власні кошти на потреби та облаштування лікарень. Івана Ловягіна можна сміливо назвати батьком міста.

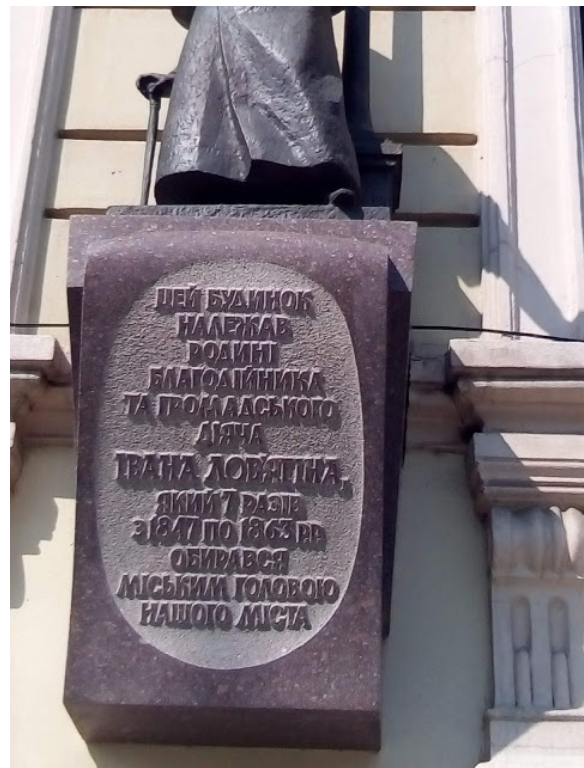
У 2013 р. на будинку (вул. Європейська, 13), який колись належав родині Ловягіних, з'явилася пам'ятна дошка роботи скульптора Олександра Зобенка, присвячена Івану Ловягіну.

619. Будинок на розі вулиць Європейської та Князя Володимира Великого, де проживав гласний катеринославської думи Іван Ловягін

620

621

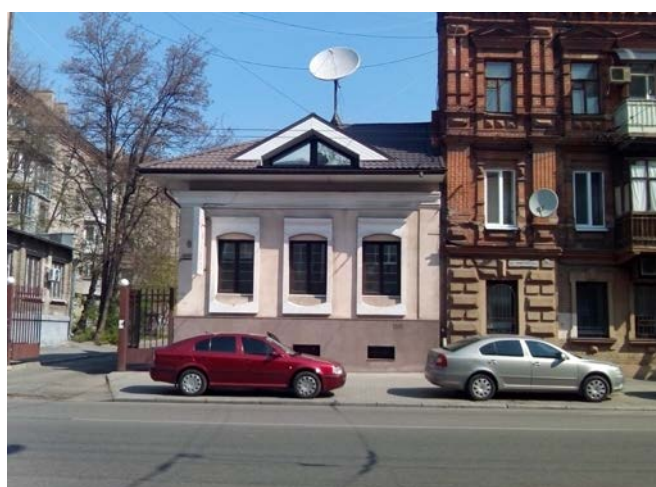
620-621. Пам'ятна дошка роботи скульптора Олександра Зобенко, присвячена Івану Ловягину (вул. Європейська, 13)

622

623

624

625

626

627

628

629

622-629. Осередок старого Катеринослава, що зберігся у самому центрі сучасного міста

[\[Зміст\]](#)

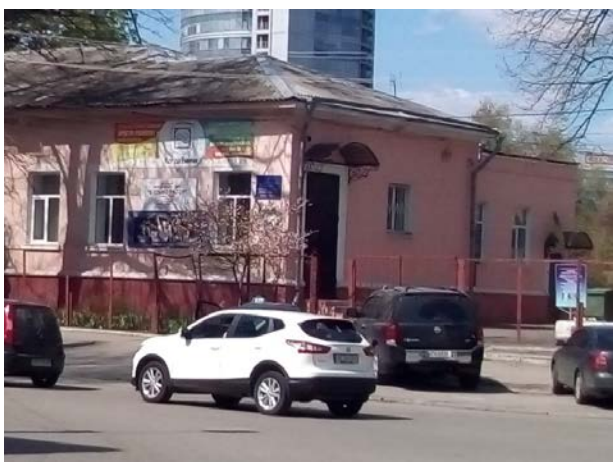
Глава 2. Охайні катеринославські будиночки, розташовані на вулицях Ливарній, Барикадній та площі Успенській

630. Старовинний будинок на вул. Ливарній

631. Маленький катеринославський будиночок на вул. Барикадній

632

633

630-633. Будиночки, розташовані на площі Успенській та вул. М. Коцюбинського

У 1912 р. на Успенській площі за проєктом Дмитра Скоробогатова було збудовано двоповерхову будівлю. Спочатку будівництво викликало велике незадоволення з боку мешканців міста, тому що будинок закривав вид на Успенський собор. Проте будівлю було зведено, і в ній розмістилися державні навчальні заклади: 8-е початкове чоловіче училище, а згодом і 6-е початкове жіноче.

Після війни до будівлі добудували третій поверх і відкрили 22-у жіночу школу, а на сьогодні тут розташовано Дніпровський театрально-художній коледж.

634. Будівля 22 школи (нині – Дніпровський театрально-художній коледж)

635. Будинок купця І. Шафермана (вул. Барикадна)

636. Будівля 1890 р. будівництва (площа Успенська)

637

638

637-638. Будинок, в якому жив рабин Леві Іцхак Шнеєрсон (вул. Барикадна), та меморіальна дошка на будівлі

639

640

641

642

643

644

645

646

647

648

649

650

651

652

653

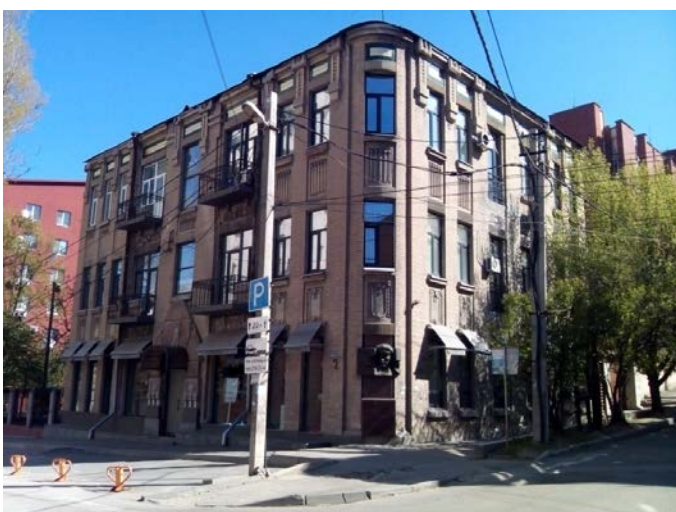

654

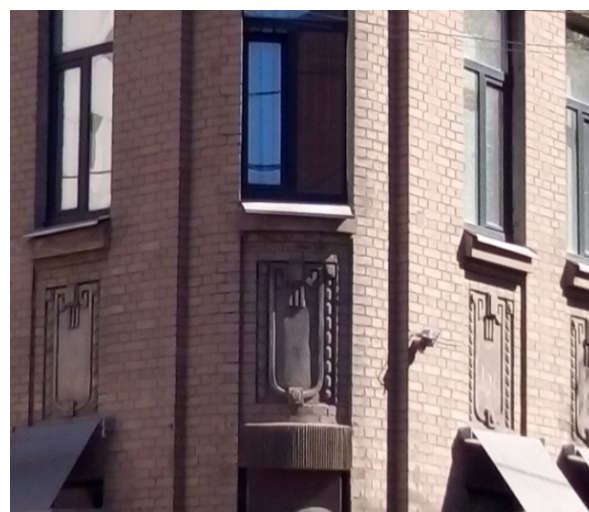

655

639-655. Катеринославські будиночки на вул. Барикадній зберігають атмосферу старого міста

656

657

658. Вхідні двері будинку на вул. Якова Самарського

659. На будівлі встановлено меморіальну дошку, присвячену Я. Самарському, що жив у цьому будинку

656-659. Будинок на вул. Якова Самарського ретельно відреставрований у катеринославському стилі

[\[Зміст\]](#)

Глава 3. Будинки та садиби нагірної частини міста

Нагірна частина – це найстаріший район нашого міста, в якому поряд із новими будівлями збереглися старовинні садиби часів Катеринослава.

Міське казначейство та архів часів князя Потьомкіна

660

661

*660-661. Будівля міського казначейства за часів князя Потьомкіна (вул. С. Єфремова, 10).
Один з двох самих старих будинків нашого міста*

*662. За часів старого Катеринослава в цій будівлі зберігався міський архів
(вул. С. Єфремова, 8)*

На Крутогірному узвозі розташовано останній дерев'яний будиночок міста. За легендою, на ньому лежить завітання циганки. В далекому ХІХ ст. мешканці будинку пустили переночувати бідну циганку з маленькою дитиною, і вона в подяку за доброту наклала на будівлю завітання-оберіг від пожежі. Будинок пережив революцію, війну, багато пожеж оминали його осторонь. Він і досі цілий.

663. Останній дерев'яний будиночок міста

664. Катеринославський будинок на вул. О. Гончара

665. Будинок, який належав катеринославському підприємцю Іоні Майданському

Катеринославське вище гірниче училище

Введення в дію Катеринославської залізниці дало змогу доставляти залізну руду та вугілля з Кривого Рогу та Донбасу до Катеринослава, і це стало міцним поштовхом для розвитку металургійної та гірничої галузей губернії.

26 січня 1896 р. гласні міської думи прийняли рішення про відкриття в Катеринославі Вищого Гірничого Училища, яке готувало висококваліфікованих фахівців з гірничої та рудодобувної промисловості. До навчання допускалися хлопці, які вже мали середню освіту.

30 вересня 1899 р. в залах Потьомкінського палацу перші студенти училища розпочали своє навчання.

19 серпня 1900 р. на Соборній площі були святково закладені два корпуси – головний та хімічний. Автором проєкту будівель став головний катеринославський архітектор Скоробогатов Дмитро Степанович.

У 1902 р. студенти вже мали змогу навчатися у власному приміщенні. А у 1912 р. навчальний заклад отримав звання Гірничого інституту імені Петра І.

І хоча освіта в інституті була платна, проте незаможних, але талановитих хлопчиків підтримувала держава.

Перша Світова війна вимагала великої кількості шпиталів, тому у цей час Гірничий інститут набув статусу шпиталю.

Відновив навчальну діяльність інститут лише у 1921 р. Під час фашистської окупації 1941-1943 рр. в будівлі вишу розташували свій шпиталь німці.

В 1943 р., залишаючи місто, німці частково знищили будівлю, та після війни вона була відбудована, і виш запрацював знову.

666. Будівля Дніпровської політехніки, заснованої у 1899 р.
Архітектор будівлі – Олексій Бекетов

667

668

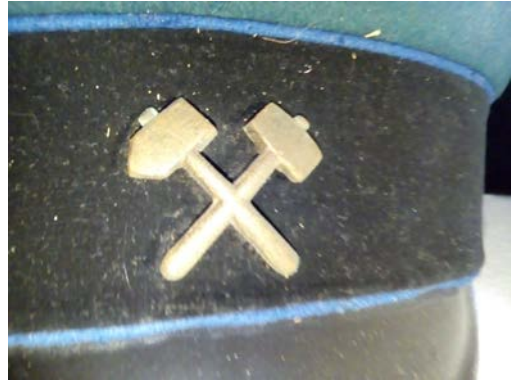
669

670

671

672

673

667-673. Форма одягу студентів Катеринославського Вищого гірничого училища (1899 р.)

У 1912 р. в Гірничому училищі було засновано окремий металургійний факультет, який з часом, а точніше у 1930 р., перетворився в окремий вищий навчальний заклад.

674. Головний корпус Національної металургійної академії України

Катеринославська губернська лікарня. Земська лікарня ім. Мечникова

675. Фото Земської лікарні (1910 р.), нині – Дніпропетровської обласної клінічної лікарні імені І. І. Мечникова. З сайту medlib.dp.gov.ua

676. Сучасний стан будівлі лікарні імені І. І. Мечникова

Після заснування міста у 1787 р. виникла потреба у міській лікарні, тому що через весняні та літні паводки дуже часто в Катеринославі ставалися спалахи тифу та холери. І 1 травня 1789 р. лікарню було відкрито. Вона складалася з трьох секторів: самої лікарні, арештантського будинку, до якого потрапляли безхатченки, жебраки та хворі арештанти, та будинку душевнохворих. Всі три відділи розмістилися в старих обвітшалих будиночках.

На той час у лікарні було лише 30 ліжок і всього два лікарі; точніше, лікар і «підлікар» (помічник лікаря). Через те, що лікування було платним, багато катеринославівців не мали змоги лікуватися в лікарні. І у 1834 р. було подано проєкт будівлі нової лікарні із декількома будинками. Автором проєкту був архітектор Грязнов С. І. Проєкт був дійсно грандіозний, але збудувати вдалося лише один великий корпус, який виходив фасадом на Соборну площу (зараз це комплекс лікарні на пл. Соборній, 14), та два малі бічні корпуси. До нашого часу з внутрішнього оздоблення у лікарняних корпусах збереглися високі склепінчасті стелі та герб Катеринослава на фасаді будівлі.

З 1867 р. лікарня перейшла під управління Земської управи, тому отримала нову назву «Земська лікарня». За роки з 1882 по 1915 лікарня значно розширилася, відкрилися нові відділення: пологовий будинок, венерологічне, жіноче, психіатричне, офтальмологічне, рентгенологічне, будинок сиріт. У 1916 р. при лікарні запрацювали Катеринославські вищі жіночі курси, які після революції реорганізували у медичний інститут.

Під час Другої світової війни лікарня зазнала значних втрат, після звільнення міста – пройшла відбудову. Весь час свого існування лікарня переоснащується та розвивається і на сьогодні є значним медико-діагностичним центром всієї області.

Перша класична катеринославська чоловіча гімназія

677. Перша класична катеринославська чоловіча гімназія (площа Соборна, 2)

Перша класична катеринославська чоловіча гімназія була відкрита в 1805 р. Вчилися в ній, зазвичай, діти дворян, чиновників та купців. Але саме в цю будівлю гімназія заселилася лише в 1861 р. Спочатку керівником будівництва обрали архітектора Грязнова С. І, який до цього досить вдало впорався з будівництвом Земської лікарні, але, нажаль, він неочікувано захворів на психічний розлад, і його обов'язки взяв на себе Андрій Достоевський, катеринославський губернський архітектор – брат письменника Федора Достоевського. Будівництво велось з 1860 по 1865 рр. і завершилося 10 червня 1861 р.

Будівля збудована в стилі пізнього миколаївського ампіру і представляє з себе довгий двоповерховий будинок. Посеред будинку розташовано парадний вхід, над яким висів герб Російської імперії – двоглавий орел. Перший поверх рустований, має полуциркульні вікна, форма яких збереглася до наших часів. На першому поверсі розміщувалися всі 11 класів, на другому – пансіон з лікарнею, церква, кабінети та гімнастична зала. Прибудинкові будівлі позаду садиби займали цілий квартал до Гімназичної вулиці (нині – вул. В. Винниченка).

Будівля досить добре збереглася до наших часів, і зараз це один з корпусів Дніпровського державного медичного університету (площа Соборна, 2).

Прибутковий будинок Штейна з дивовижною ліпниною на фасаді

678. Прибутковий будинок купця Б. А. Штейна

Про цей цікавий будинок XIX ст., розташований на вул. Гончара, 4, збереглося, нажаль, дуже мало відомостей. Гноми, які в руках тримали кірку та молоток, наводили на думку про те, що господар будівлі належав до групи катеринославського масонського співтовариства. В цьому прибутковому будинку можна було зняти в оренду двокімнатну квартиру або квартиру з п'яти кімнат, приміщення під магазин, лавку чи майстерню. Часто в таких приміщеннях відкривалися перукарні та кравецькі майстерні, майстерні капелюхів.

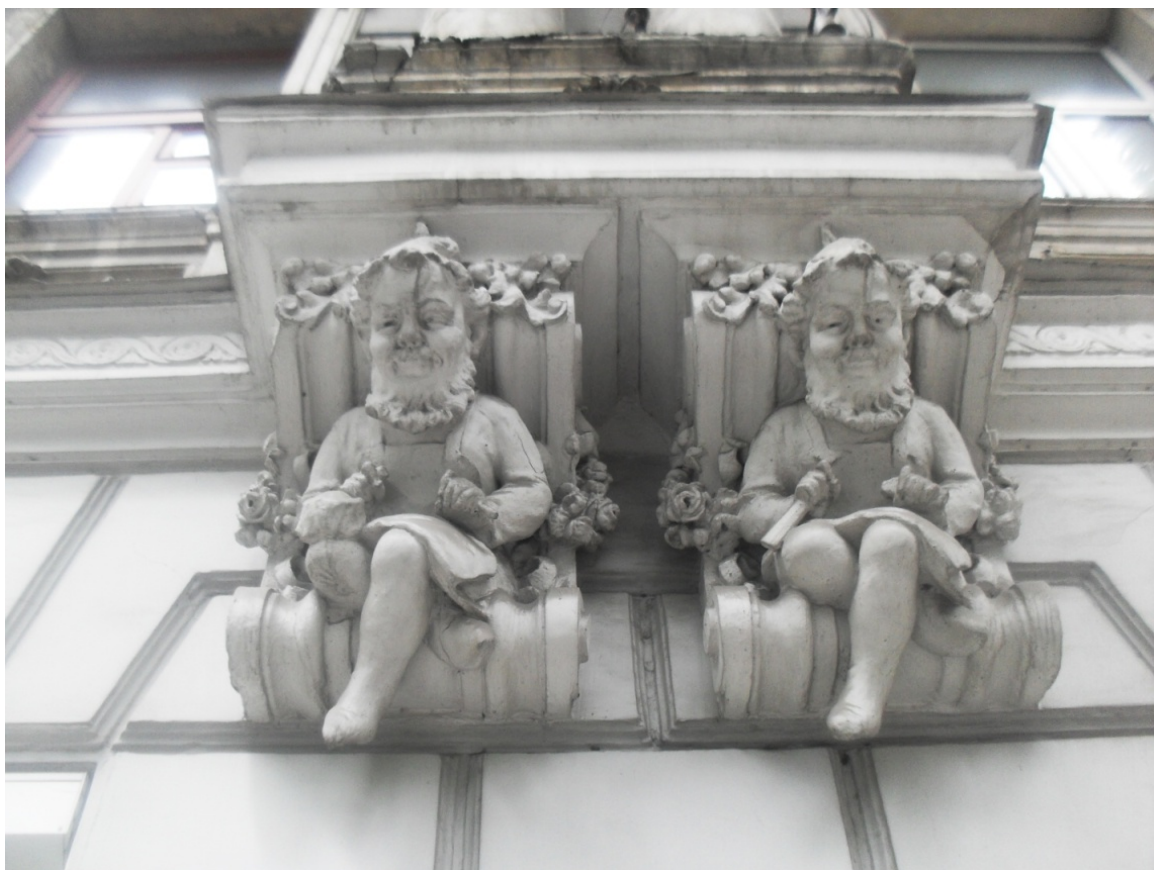
Будувався будинок на гроші купця 1-ї гільдії Бориса (Берко) Айзиковича Штейна, тому зараз він і має таку назву. Ця людина володіла не тільки декількома прибутковими будинками у нашому місті, а й таємно фінансувала масонів. Ходили чутки, що в будинку було зроблено декілька таємних підземних переходів в напрямку Дніпра, Потьомкінського палацу і вулиці Старокозацької. Так чи інакше, але будинок зберігся до нашого часу, хоча і втратив деякі прикраси та ліпні образи.

679. Маскарони прибуткового будинку Б. А. Штейна

680. Ліпнина на фасаді будинку Б. А. Штейна

681. Чудернацькі гноми на фасаді будинку Б. А. Штейна

Будинок колишнього Комерційного клубу

682. Комерційний клуб (стара катеринославська листівка, поч. XX ст.). З сайту oldcity.dp.ua

© А. Р. Адамян, 2021

© Науково-технічна бібліотека, 2021

© Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, 2021

683. Будівля комерційного клубу в наш час (вул. В. Вернадського, 23)

З 31 червня і до 10 жовтня 1910 р. в місті Катеринославі відбувалась губернська «Південноросійська промислова, сільськогосподарська та кустарна виставка», на яку з'їхалося багато гостей з усіх міст Російської імперії.

На виставці жваво обговорювався швидкий промисловий розвиток Катеринослава, але також було підмічено повну відсутність інфраструктури міста. В губернському центрі зовсім не було великих будинків, придатних для зустрічі та приймання великої кількості гостей, і катеринославіським купецтвом було прийнято рішення про зведення окремої будівлі для свого «Клубу комерційних зборів». З цією метою була придбана садиба на Новодворянській вулиці.

В 1880-х рр. садиба належала родині Олександра Поля. В 1885-1886 рр. її придбала Амалия Ігнат'єва Сеппі, але в 1887 р. вона продала будинок з подвір'ям дружині надвірного радника Варварі Олександрівні Павловій.

Впродовж 1911 р. за проєктом архітектора Федора Федоровича Булацеля садиба була значно перебудована. В будинку облаштували велику концертну залу на 800 місць, зал для гри в лото, ресторан, читальню, бібліотеку, 2 фое, парадні сходи, а також літню відкриту терасу.

Клуб комерційних зборів успішно функціонував, в залах чувся сміх та музика, проводилися бали та зібрання.

З приходом до влади більшовиків у 1921 р. садибу зайняла Всеросійська надзвичайна комісія (ВЧК).

Відомо, що на той час в Катеринославі ВЧК очолював якийсь товариш Рольф, відома у місті особа. Раніше товариш Рольф працював у цирку, звідки його було звільнено за крадіжку. У стінах колишнього будинку Комерційних зборів тримали заарештованих, і там же на місці вирішувалися їхні долі. З 1922 р. будівля перейшла до органів держбезпеки, де розташувався їхній клуб та театр імені Ф. Дзержинського. Під час війни будинок зазнав значних втрат.

Після 1945 р. клуб був відбудований і використаний як виставкова та концертна зала міста.

Колишня садиба Струкових

684

685

684-685. Садиба Струкових в наш час (вул. В. Вернадського, 33)

Будинок належав статському раднику Петру Штеричу, а згодом духовній семінарії.

В XIX ст. частина вулиці В. Вернадського, від будинку під номером 33 і до самого парку, належала духовній семінарії. Тут розташовано було семінарський сад, подвір'я, будинки для навчання, а також приміщення, де проживали студенти та викладачі. В середині XIX ст. прогрес і цікавість до технічних наук захопила мешканців міста, і навчатися в духовному закладі виказували бажання все менше хлопчиків. Навчальний заклад почав згасати, а згодом його керівництво продало територію Петру Струкову, який був провідником губернського дворянства. Будинок, який мав зручне розміщення біля губернаторського палацу і своєю подобою нагадував маленький палац, викликав у 1873 р. бажання у губернатора Катеринослава Івана Дурново розмістити квартири й канцелярію катеринославських губернаторів саме в ньому. В цій будівлі згодом працювали такі керівники нашого міста як барон Розенберг, Володимир Долгоруков, Дмитро Батюшков.

Через якийсь час Георгій Струков, спадкоємець Петра Струкова, на той час обраний провідником губернського дворянства, звернувся до Батюшкова з проханням повернути йому родовий маєток. Батюшков спочатку відмовився віддати улюблену резиденцію, але у 1887 р. придбав за казенний кошт садибу Щербакових на розі Катеринославського проспекту та Воскресенської вулиці для розміщення представників дворянства. А будинок-палац на вул. В. Вернадського, 33 повернувся до Струкових.

Останні Струкови втекли за кордон після Жовтневої революції, а їхня садиба почала повільно руйнуватися.

Після закінчення громадянської війни будинок остаточно прибрали до рук більшовики, розмістивши там квартири для партійної еліти.

Вчительський інститут

Будинок на сучасній вул. 8-го Березня збудовано у 1910 р. на замовлення статського радника Миколи Папчинського в якості прибуткового будинку. В будівлі в часи Катеринослава знаходився Вчительський інститут.

686. Вчительський інститут (стара катеринославська листівка, 1910 р.). З сайту [Шукач](#)

687. Вчительський інститут (вул. 8-го Березня)

688. Вчительський інститут. Мальовнича башта на фасаді будиночка

Колишня садиба Вюрглера

Дніпрянам добре відомий будинок із жабами, що розташований на вул. Писаржевського, колишній Басейній.

Збудовано цей будинок на початку ХХ ст. заможним капіталістом зі Швейцарії Емілем Вюрглером. Він був фабрикантом із широким полем діяльності. Так, йому належала фабрика з розробки інженерно-комунікаційного обладнання; Е. Вюрглер був головою акціонерної компанії з постачання для гірничої промисловості усього півдня Росії; директором кісткопереробного заводу та представником товариства фабрики вентиляційних моторів.

Час сховав від нас правду про те, що мали уособлювати собою образи земноводних на фасаді будинку. Серед припущень, які й до нині живуть в нашому місті, є декілька дуже цікавих легенд.

По одній з них, донька магната потонула в болоті, і в спогад про неї батько й збудував такі настінні прикраси.

За іншою легендою, будинок будувався на місці темних болот, і один з будівників знайшов скарб (лантух із дорогоцінним камінням). Цей робітник разом із лантухом загинув у трясині. На знак цього і були встановлені жаби.

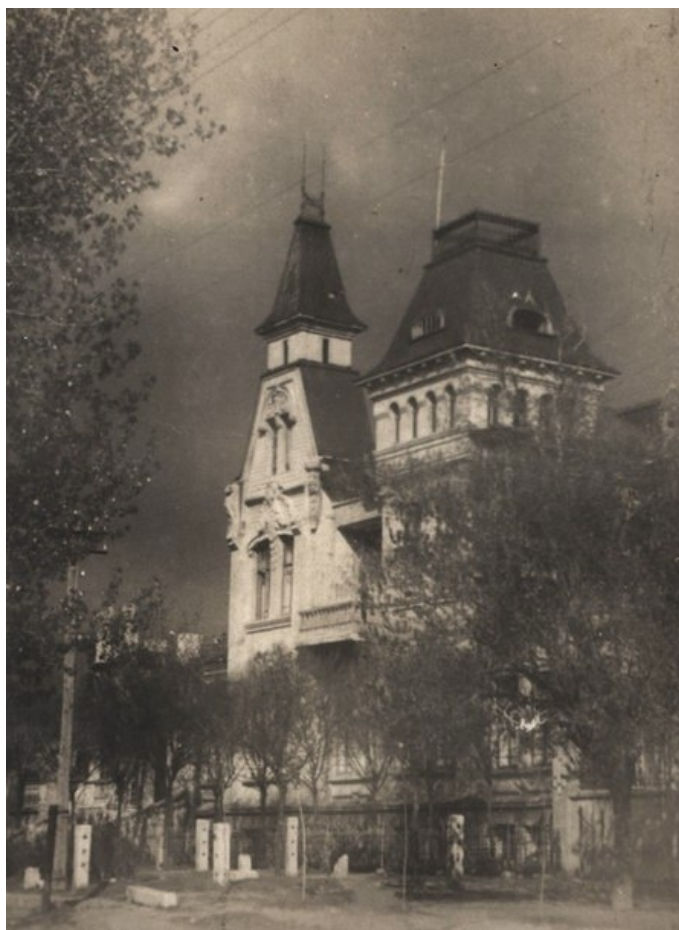
Ще за одною легендою, Еміль Вюрглер був чорнокнижником і саме завдяки цьому здобув своє величезне багатство. Можливо в одній з цих скульптур сховано скарб Вюрглера. Ця легенда набула такого розголосу, що навіть одну з фігур брали на дослідження, щоб дізнатися, що саме знаходиться у неї всередині. У 1920 р. родина Вюрглерів емігрувала на батьківщину до Швейцарії.

689. Еміль Якович Вюрглер, власник фірми «Еміль Вюрглер». З сайту [Facebook](#)

690

691

690-691. Садиба Е. Я. Вюрглера (фото поч. XX ст.). З сайту oldcity.dp.ua

---

692. Жаби на огорожі будинку Е. Я. Вюрглера – залишки старого Катеринослава

693. Старовинні сходи будинку Е. Я. Вюрглера

Прибутковий будинок «Вільчур»

Прибутковий будинок «Вільчур» розташовано на вул. Володимира Вернадського, 27. В далекому 1890 р. купець 2-ї гільдії Яків Вільчур придбав частину садиби по Новодворянській вулиці для прибуткового будинку. Раніше будинок належав дворянці Анастасії Харченко.

Архітектурний проєкт було розроблено архітектором В. А. Шретером. Сам Яків Вільчур був підприємцем-лютеранином, з того прошарку німців-переселенців, що прибули до катеринославської губернії для розробки металургійної промисловості, яка у той час активно розроблялась на Катеринославщині.

694. Будинок купця Якова Вільчура (вул. В. Вернадського, 27)

695. Відреставрована будівля, всі ліпні прикраси під час реставрування було збережено (площа Соборна)

Будинок із жабами

Ця цікава будівля на вул. Яворницького теж деякий час викликала навколо себе багато фантастичних припущень через наявність на фасаді фігур жаб. Але скоріш за все найбільш вірогідним припущенням є те, що за часів Катеринослава в цьому будинку знаходилась водолікарня, звідси й з'явилися образи прісноводних на фасаді.

696

697

696-697. Будівля старої катеринославської водолікарні

698. Зображення жаб на фасаді будівлі старої катеринославської водолікарні

699. Стрільчасті вікна на фасаді будівлі старої катеринославської водолікарні майже не змінилися з часів старого Катеринослава

701

702

703

704

705

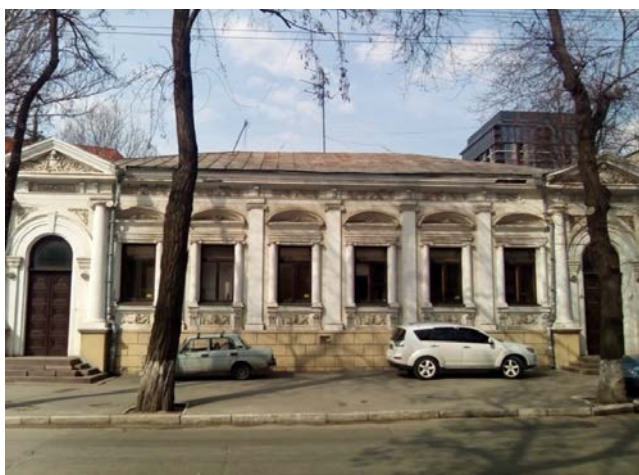
706

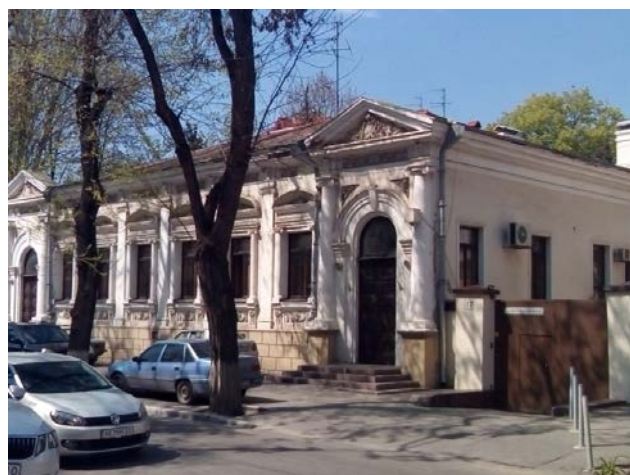
707

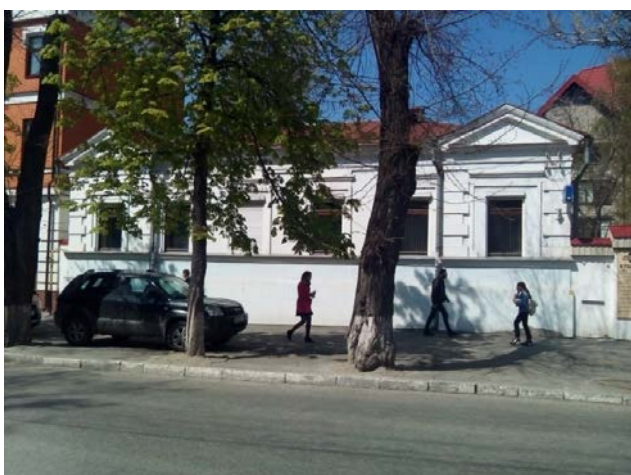
708

709

710

711

712

713

714

715

716

717

718

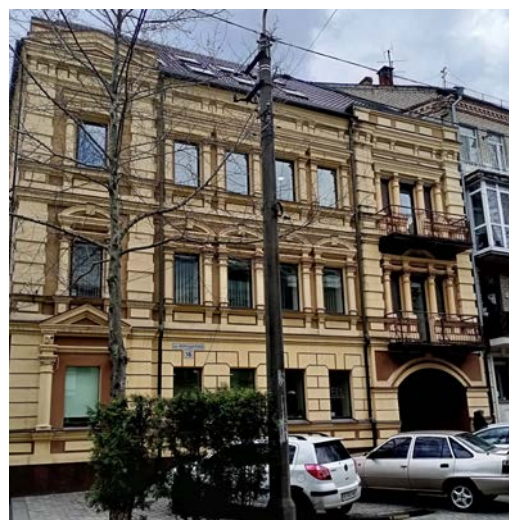
719

720

721

722

700-722. Старі катеринославські будиночки вулиць, оточуючих парк імені Т. Г Шевченка

723

724

723-724. Фасад та ліпні прикраси будинку Ераста Бродського (площа Соборна)

Катеринославський старий будинок на вул. Сергія Єфремова, 13 знайомий мешканцям міста як «Будинок із чортом». Ця назва виникла тому, що колись маскарон на верхів'ї будинку мав вигляд рогатого чорта. І хоча зараз маскарон загадково зник, але це породило багато домислів та легенд місцевого значення.

725. «Будинок із чортом» (вул. С. Єфремова, 13)

726

727

726-727. Садиба на провулку Євгена Коновальця (кінець 1890-х – поч. 1900-х рр.)

**Старі будинки вулиць 8-го Березня та І. Акінфієва
зберігають свій споконвічний вигляд**

728. Відреставрований катеринославський будинок (вул. І. Акінфієва)

729

730

729-730. Будинок, в якому жив І. Акінфієв (вул. І. Акінфієва)

731. Будинок вчених (вул. С. Єфремова)

732. Особняк заможної мешканки міста А. Харченко, нині – Дніпропетровська обласна бібліотека для дітей (вул. С. Єфремова, 9)

[\[Зміст\]](#)

Глава 4. Проспект Пушкіна – зелений та старовинний

Бронзова статуя поета О. С. Пушкіна була збудована на пожертви катеринославських мешканців у 1901 р. 14 жовтня того ж року пам'ятник було урочисто відкрито.

Гранітний постамент виконано за проектом архітектора Г. І. Панафутіна, бюст виконав І. Я. Гінібург.

На постаменті вибито напис: «Пушкіну 1901» та строки з вірша: «И долго буду тем любезен я народу, что чувства добрые я лирой пробуждал».

Під час Другої світової війни німецькі окупанти мали намір розплавити статую, а метал використати на свої потреби. Але завдяки робітникам трамвайного депо № 1, які сховали бюст Пушкіна на території свого підприємства, культурну пам'ятку вдалося зберегти. На місці схованки зараз встановлено пам'ятний знак про цю подію. Після війни пам'ятник повернули на своє місце, а у 1999 р., після капітального ремонту бюсту, пам'ятник Пушкіну було відкрито знову.

733. Пам'ятник О. Пушкіну (фотографічна листівка). З сайту [Шукач](#)

734. Фотографія пам'ятника О. Пушкіну часів Катеринослава. З сайту [Шукач](#)

735. Пам'ятник О. Пушкіну в наші часи

**Група катеринославських будиночків, які добре збереглися
неушкодженими під час німецької окупації на проспекті Пушкіна**

736

737

738

739

736-739. Катеринославські будиночки на просп. Пушкіна

Друга жіноча гімназія Катеринослава

740. Друга жіноча гімназія Катеринослава. Архітектор – Скоробогатов Д. І.
З сайту oldcity.dp.ua

741

742

741-742. Друга жіноча гімназія в наш час (зараз в будівлі розташований військовий шпиталь)

[\[Зміст\]](#)

Глава 5. Прибуткові будинки на вулицях А. Фабра та Тихій

Садиба Дітріха Тіссена

743. Будинок архітектора Д. Тіссена

Йоганн (Іван) Тіссен – підприємець, купець 1-ї гільдії, меценат, який першим з родини прибув до Катеринослава з Данцігу. Сім'я Тіссенів займалася мукомельним бізнесом.

Представники родини Тіссенів були постійними членами опікунської ради комерційного училища, засновниками чотирьох стипендій для студентів з малозабезпечених родин. У різдвяні та великодні свята у магазинах Тіссенів безкоштовно роздавали зерно для незаможних мешканців Катеринослава.

Дітріх Корнелієвич Тіссен народився 15 грудня 1870 р. в багатодітній родині Корнеліуса Тіссена, де крім Дітріха зростали ще 14 братів та сестер. Талановитий хлопчик обрав для себе архітектурну діяльність. Пройшовши навчання на батьківщині пращурів у Німеччині, в м. Дрезден, він з 1904 р. вже обіймав посаду головного архітектора Катеринославської залізниці.

Також Дітріх займався і власною практикою, розробляючи різноманітні архітектурні проекти для заможних родин Катеринослава. В нашому місті збереглося досить багато будівель, що належать до творчого спадку Дітріха Тіссена: будинок Рогінського (просп. Д. Яворницького), будинок Зильбермана (вул. Княгині Ольги, 2), будинок Соболева (вул. Старокозацька, 55), прибутковий будинок Бокк (просп. О. Поля, 11), будинок Корецького (вул. Воскресенська, 8), будинок Миренбурга (вул. Воскресенська, 20), корпус 2-го Мануфактурного ряду (вул. Грушевського, 2) та кондитерська фабрика Лур'є, два особняки один навпроти одного на вул. Садовій, зараз вул. А. Фабра, 16.

Будинок для своєї дуже великої родини архітектор збудував у 1905 р. в стилі англійського «модерн-стайл». Розташувався він на розі вулиць Садової та Козачої (нині – вул. А. Фабра, 16). Сьогодні в цьому будинку працює школа для дітей з вадами слуху.

Життя самого Дітріха Тіссена після жовтневого перевороту 1917 р. склалось трагічно. В 1937 р. його було заарештовано і страчено. Члени родини Тіссена, яким вдалося вціліти, повернулися до Німеччини.

Колишня друкарня Яковлева

Понад 100 років тому на вул. Садовій (нині – вул. А. Фабра) знаходилася друкарня. Будівництво почалося у 1888-1889 рр. за проектом архітектора Фердинанда Августовича Гагена. Друкарня займала лише перший поверх будівлі, на другому поверсі була контора та квартира директора. У 1890 р. у будівлі відкрилося додаткове приміщення для розміщення парової машини. Таким чином, друкарня стала першою в місті машинізованою друкарнею.

У 1905 р. за часи загального страйку друкарня випускала «Бюллетень Боевого стачечного комітета»; в 1906 р. вона видавала листівки та більшовистську літературу. Щоб запобігти цьому, міська влада передала друкарню в керівництво губернатора та перейменувала її в «губернсько-земську друкарню».

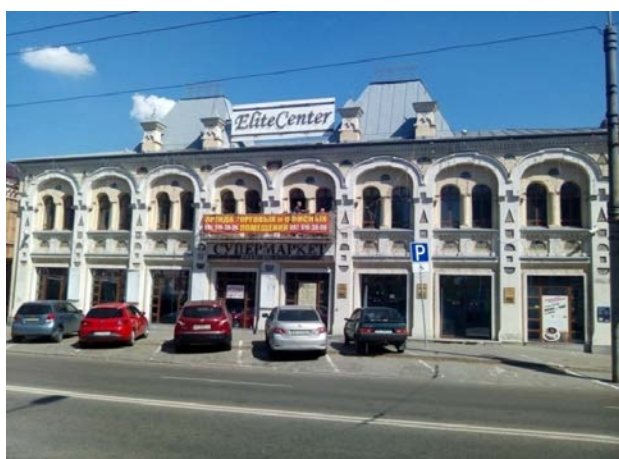
У 1910 р. товариство «Друкарня С. П. Яковлева» було зачинено. А в 1917 р. друкарню націоналізували.

744. Друкарня С. П. Яковлева (фото поч. ХХ ст.). З сайту gorod.dp.ua

745. Друкарня С. П. Яковлева (вул. Андрія Фабра, 7) у наш час. Нічне освітлення

746

747

746-747. Друкарня С. П. Яковлева у наш час. Денне освітлення

748

749

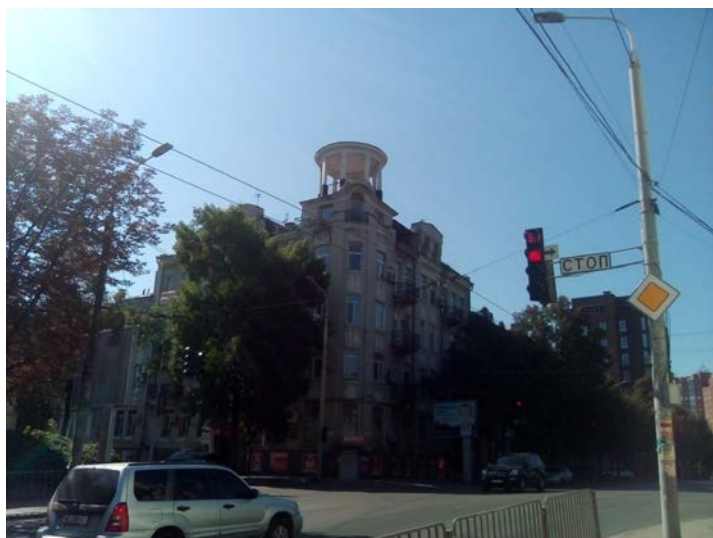

750

751

748-751. Старі катеринославські садиби на вул. А. Фабра

752. Будинок родини Андрієвських (вул. А. Фабра, 15)

753. Мальовничий старовинний будиночок на вул. А. Фабра. Архітектор – Д. Тіссен

754

755

754-755. Два охайно відреставровані будиночки на вул. Воскресенській

756

757

756-757. Прибутковий будинок Трухачова (1914 р.) на вул. Тихій

[\[Зміст\]](#)

Глава 6. Будинки поліцейської частини міста: вулиці Шевченка, Січових Стрільців, М. Грушевського, Святослава Хороброго, Короленка та вулиць Нижнестроїцького ринку

758. Старий червоноцегловий будиночок (вул. В. Мономаха, 25)

759. Будинок купця С. А. Ліпавського

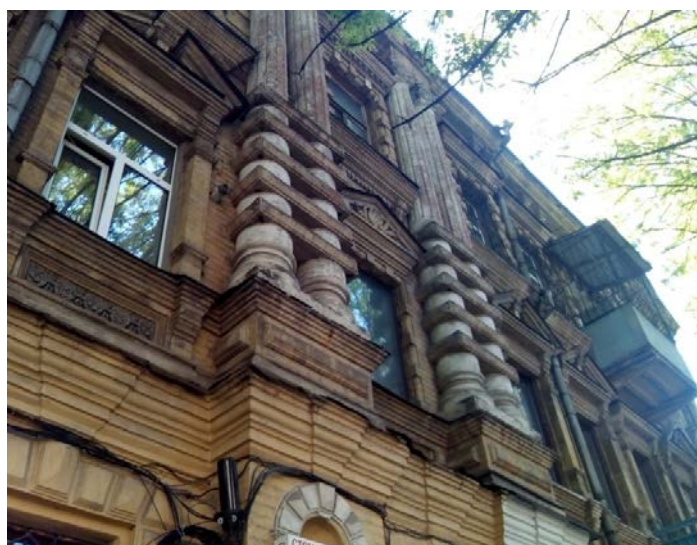
760. Маскарон на фасаді будинку С. А. Ліпавського

761. Прибутковий будинок підприємця Х. Тайцзіна, перебудований у стилі модерн

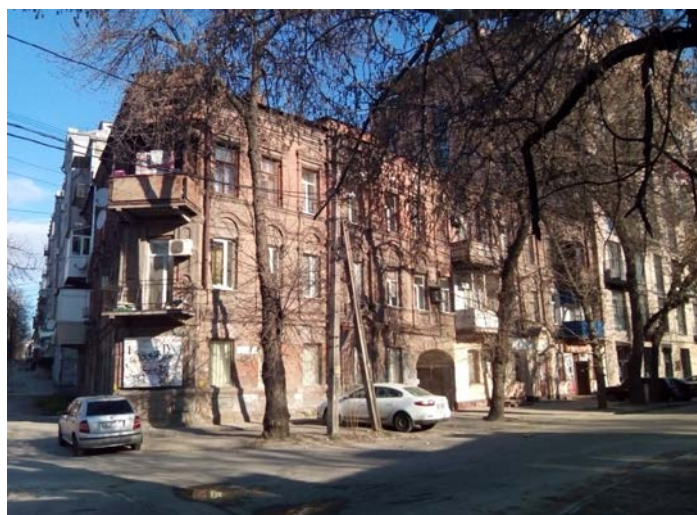
762. Будинок Абрама Добруськіна

763. Липні прикраси на будинку А. Добруськіна

764. Будинок мецената Б. Топоровського

765. Будинок родини Глозмана – Брук (вул. Південна)

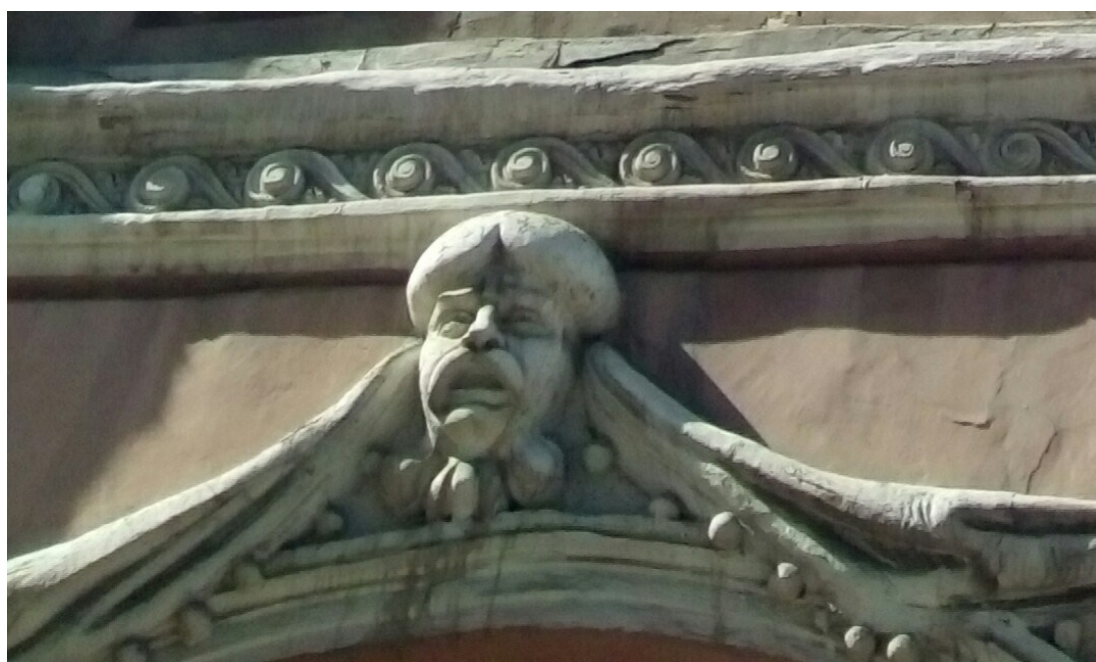
766. Липнина на фасаді будинку родини Глозмана – Брук

Будинок Замаруєва

Будинок підприємця Василя Замаруєва – одна з найцікавіших будівель старого Катеринослава, з чудовою ліпниною та різноманітними маскаронами на фасаді.

767. Будинок купця В. Замаруєва (вул. Старокозацька, 15)

768

769

768-769. Маскарон над аркою двору будинку В. Замаруєва

770

771

770-771. Зображення сатирів на фасаді будинку В. Замаруєва

772. Зображення лева на фасаді будинку В. Замаруєва

773. Загальний вигляд будинку В. Замаруєва

774. Колишній притулок для дітей-сиріт загиблих офіцерів (перша половина 1890-х рр.)

775. Дніпровська Центральна міська бібліотека (вул. Воскресенська)

776. Руїни прибуткового дома інженера Стронгіна (вул. Троїцька, 5).
Тут знаходилася редакція катеринославської єврейської газети «Єврейський шлях»

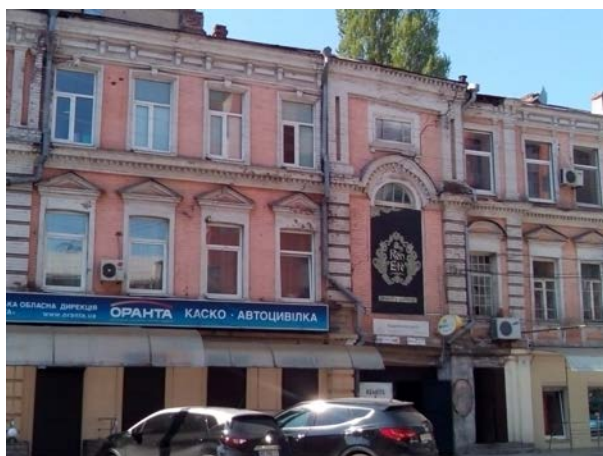
Декілька катеринославських будинків на вул. Шевченка

777

778

779

780

781

777-781. Катеринославський кам'яний стиль (вул. Шевченка)

Домовласництво Григорія Георгієвича Мізко

Домовласництво Г. Г. Мізко побудовано в 1900 р. Воно було дуже велике й, окрім жилих кімнат, вміщувало в себе також багато торговельних структур.

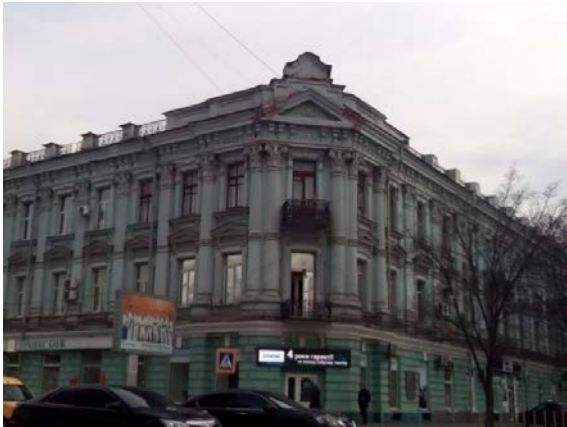
З 1908 р. в будівлі почали працювати «1-а Катеринославська зуболікувальна школа лікаря Р. Ю. Вебера та зубних лікарів Г. Ф. Львова и А. И. Шрейдера», мануфактурний торговельний дім «И. М. Золотаревський та С-я», книжкова крамниця «Слово» та видавництво, яке носило таку ж назву.

Також в будівлі розміщувався величезний винний льох, «Клуб спільноти приказчиків», готель «Олександрівський», польський клуб «Огнисько», аукційний зал Ф. Ермолаєва, ресторан «Яр» та чоловіча гімназія С. Г. Бронь.

З 1900 р. в будинок Мізко заселилася жіноча гімназія 1-го розряду С. І. Степанової. З 1909 р. вона стала жіночим Комерційним училищем. У 1910 р. тут вже навчалися 550 жінок. Заклад вважався дуже престижним, мав власну бібліотеку та педагогічні курси. Серед викладачів був сам історик Д. І. Яворницький.

У 1919 р. будинок Мізко зазнав пограбування, коли в місто зайшли війська А. І. Денікіна, і найсильніше постраждав саме винний льох. Козаки спустошували винні запаси з неймовірною швидкістю. Весь гарнізон був постійно п'яний, і врешті-решт про це дізналися більшовики, які знаходилися неподалік від міста, відігнані денікінськими військами.

Червона армія не забарилася скористатися пиятикою ворога і почала наступ на місто з двох боків. Але все ж таки місто повернути собі не зуміла. Тільки в грудні 1919 р. червона армія увійшла в Катеринослав і розмістила в будинку Мізко Раду Народних комісарів.

782

783

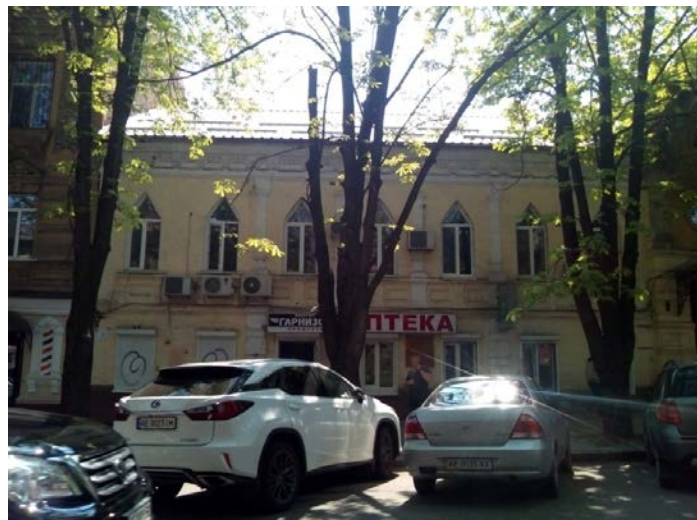
782-783. Садиба поміщика Г. Г. Мізко (на розі вулиць М. Грушевського та Шевченка)

784. Старий катеринославський будинок «з однією стіною» – одна з найцікавіших будівель Дніпра. Побудован у XIX ст. (вул. Виконкомівська)

785. Будинок підприємця Лазаря Рабиновича (вул. Троїцька)

786. Прибутковий будинок Якоба Нейшаба (вул. Короленка)

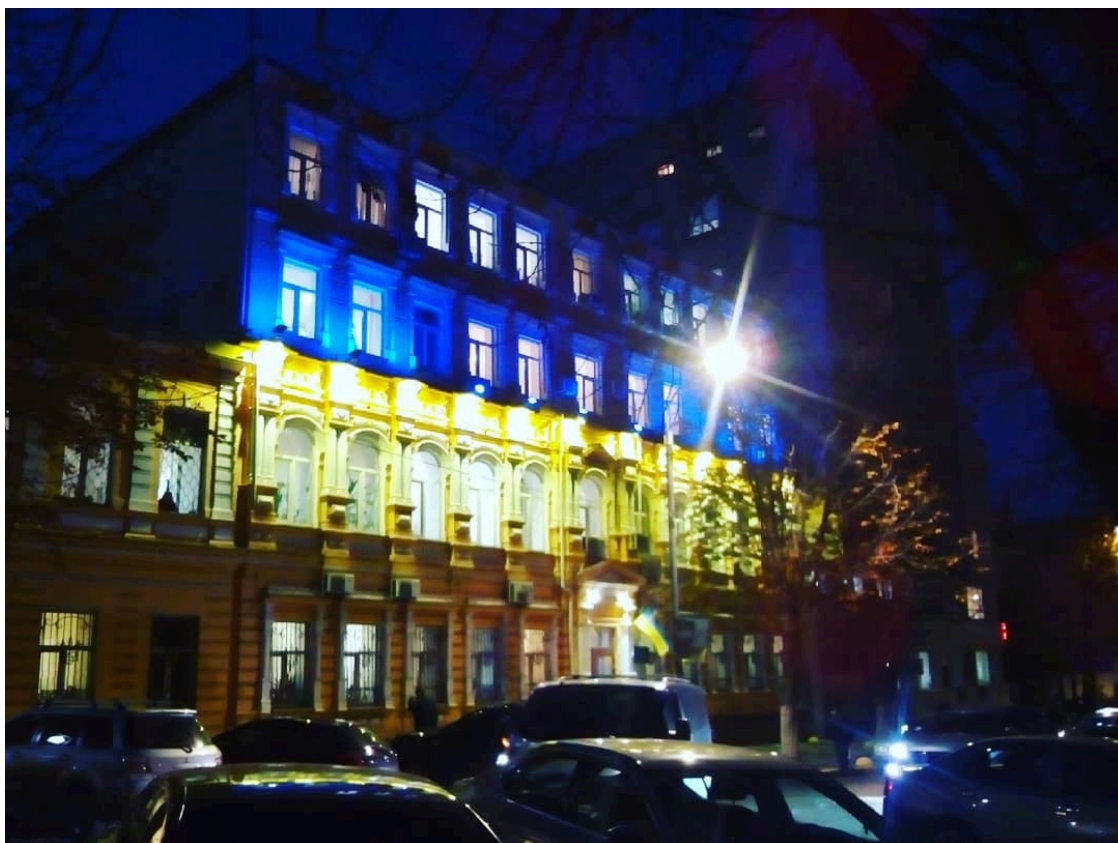
787. Прибутковий будинок С. А. Ліпавського

788. Будинок на вул. О. Кониського (або відреставрована катеринославська будівля, або добре скопійований катеринославській кам'яний стиль)

789. Домовласництво родини Алексєєнків (вул. Короленка). Будинок відреставровано

790. Будівля родини Алексєєнків (вул. Короленка) у нічному освітленні

Вулиця Січових Стрільців

Квартал руїн

791. Прибутковий будинок Г. Когана (вул. Січових Стрільців)

792. Прибутковий будинок купця Ф. Ревякіна (вул. Січових Стрільців)

793. Прибутковий будинок Ройзи Гольдштейн (вул. Січових Стрільців)

794. Будинок з дерев'яним мезоніном (вул. Січових Стрільців)

Будинок катеринославського підприємця Арона Тавровського

В цій будівлі розмішувалася хірургічна та жіноча лікарні, а також пологовий будинок, представником правління якого була Софія Давидівна Тавровська.

795. Будинок підприємця Арона Тавровського (вул. Січових Стрільців)

796. Добре відреставрована ліпнина на фасаді будівлі Арона Тавровського (вул. Січових Стрільців)

797. Будинок лікаря Онисима Сиваковського (вул. Січових Стрільців)

798. Сучасний мурал на бічній стіні будинку О. Сиваковського

Прибутковий будинок Губерґріца

На розі вулиць Січових Стрільців та Старокозацькій розмістився один з самих великих прибуткових будинків старого міста. Належав він Якову Марковичу Губерґрицю. Архітектор – Самуїл Віленський. Доречі, саме в цьому будинку проживала родина відомого дніпропетровського барда Олександра Галича (Олександра Ароновича Гінзбурґа).

799. Прибутковий будинок Я. М. Губерґрица

800. Будинок катеринославського купця Самсона Литовського (вул. Січових Стрільців, 1)

Будинок Заля

Цей двоповерховий будинок належав німцю Залю (вул. Січових Стрільців, 20). Зараз будівля відреставрована, до неї прибудували ще три поверхи, але маскарони та ліпнину під час реставрування було збережено.

801

802

801-802. Будинок німецького підприємця Заля (вул. Січових Стрільців, 20)

803. Будинок купця М. З. Мошкевича (вул. Січових Стрільців)

804. Колишнє училище Х. Вегер (вул. Січових Стрельців)

**Маленькі та великі катеринославські будиночки
на вул. Січових Стрільців з менш відомою історією,
але від них віє духом старого міста**

805

806

807

808

809

810

811

812

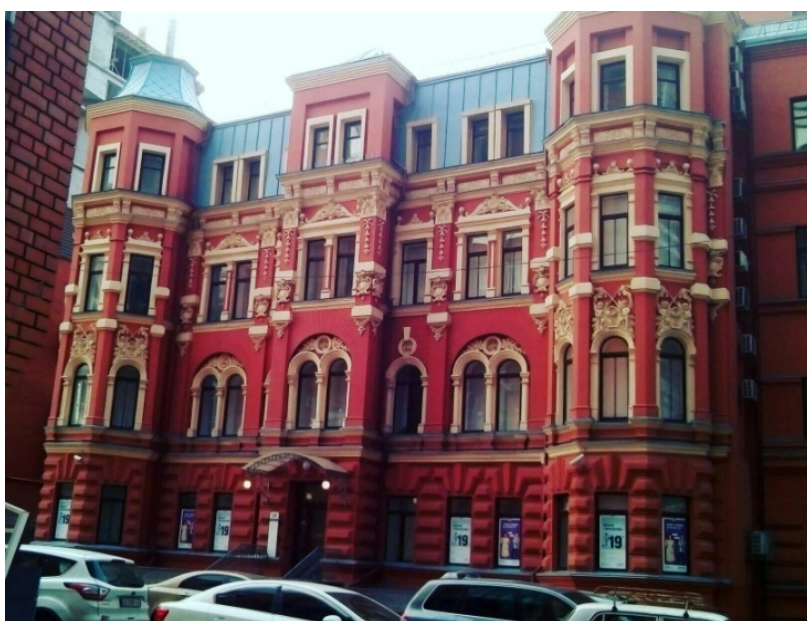

813

814

805-814. Маленькі катеринославські будиночки (вул. Січових Стрільців)

815. Відреставрований старий прибутковий будинок (вул. Південна)

816. Катеринославський будинок (вул. Святослава Хороброго)

817. Катеринославське відділення Держбанку. Будинок, в якому розміщувався штаб 1-шої кінної армії під командуванням С. М. Будьонного у травні 1920 р., що здійснювала перехід з півдня на боротьбу з білогвардійцями

818

819

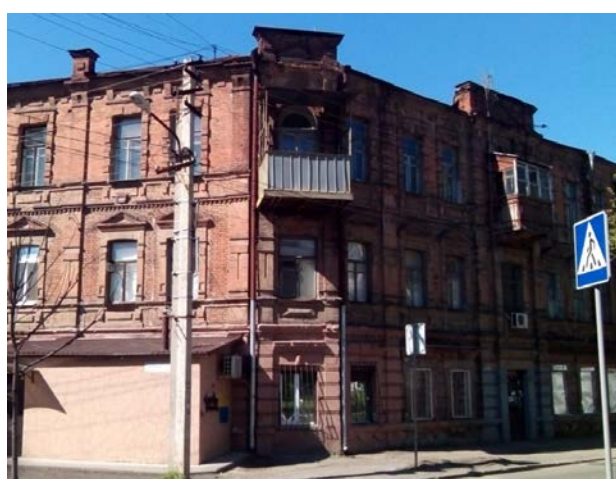
820

821

822

823

824

825

826

827

828

829

830

831

832

833

834

835

836

837

838

818-838. Атмосферні та архаїчні будиночки поліцейської частини старого міста

Будинки вулиць Нижнестроїцького ринку

839

840

839-840. Будинок 1910 р. будівництва, що розташований біля Троїцького ринку

841. Будинок С. Г. Рікмана (Троїцька площа)

842. Прибутковий будинок Буділова (Троїцька площа)

843. Комплекс прибуткових будинків Нижнестроїцького ринку

844. Прибутковий будинок родини Сандомирських (район Нижнестроїцького ринку)

845

846

847

848

849

850

851

*845-851. Мені відомі, але теж старовинні катеринославські будиночки
вулиць Нижнестроїцького ринку*

[\[Зміст\]](#)

Глава 7. Осередок старого міста на вулиці Гоголя

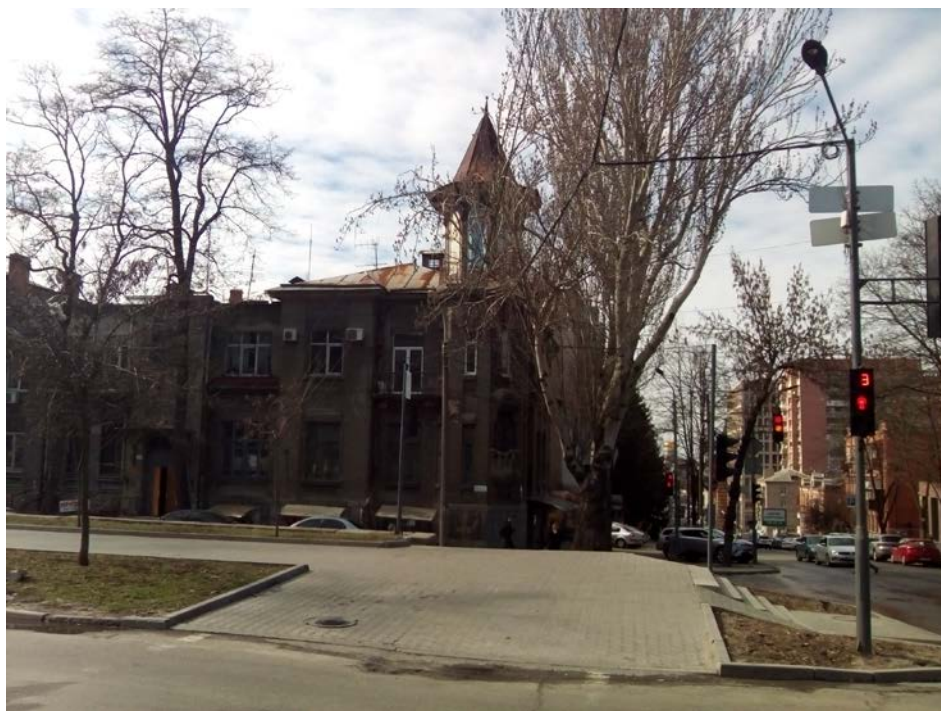
Будинок інженера Непокойчицького

Мабуть одна з самих цікавих будівель нашого міста знаходиться на розі вулиць Гоголя та Шевченка. Нажаль, зараз будинок перебуває в жахливому стані.

852

853

852-853. Загальний вид будинку інженера Є. Непокойчицького (вул. Гоголя)

854. Залишки прикрас фасаду будинку інженера Непокойчицького часів Катеринослава

© А. Р. Адамян, 2021

© Науково-технічна бібліотека, 2021

© Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, 2021

855

856

855-856. Вежа на фасаді будинку інженера Є. Непокойчицького (вул. Гоголя)

857. Балкон будинку інженера Є. Непокойчицького

858. Величні старовинні сходи на подвір'ї будинку Є. Непокойчицького і в наш час приваблюють поціновувачів фотографії

На фасаді будинку збереглася унікальна ліпнина, на якій зображені сцени горної промислової діяльності.

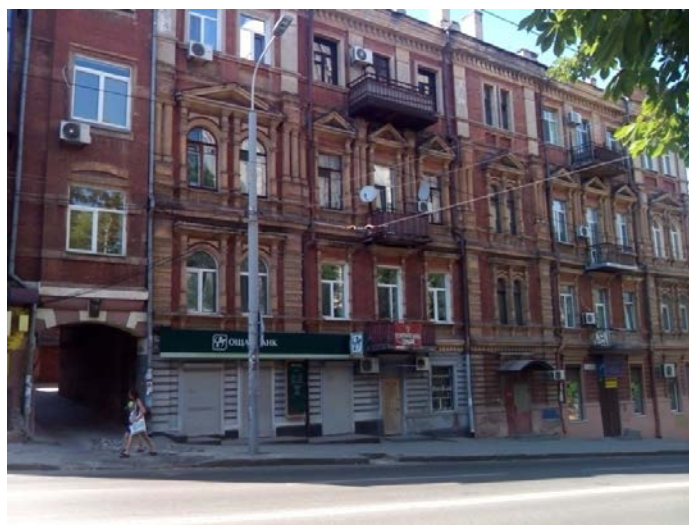

860

859-860. Ліпнина на фасаді будинку Є. Непокойчицького, на якій зображені гірничі майстри, що вказує на професійне спрямування власника будівлі

861. Прибутковий будинок Воронцова (вул. Гоголя). Побудований у 1910-х рр.

862. Прибутковий будинок (вул. Гоголя, 13). Побудований в кінці 1860-х – на поч. 1880-х рр.

© А. Р. Адамян, 2021

© Науково-технічна бібліотека, 2021

© Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, 2021

863

864

865

866

867

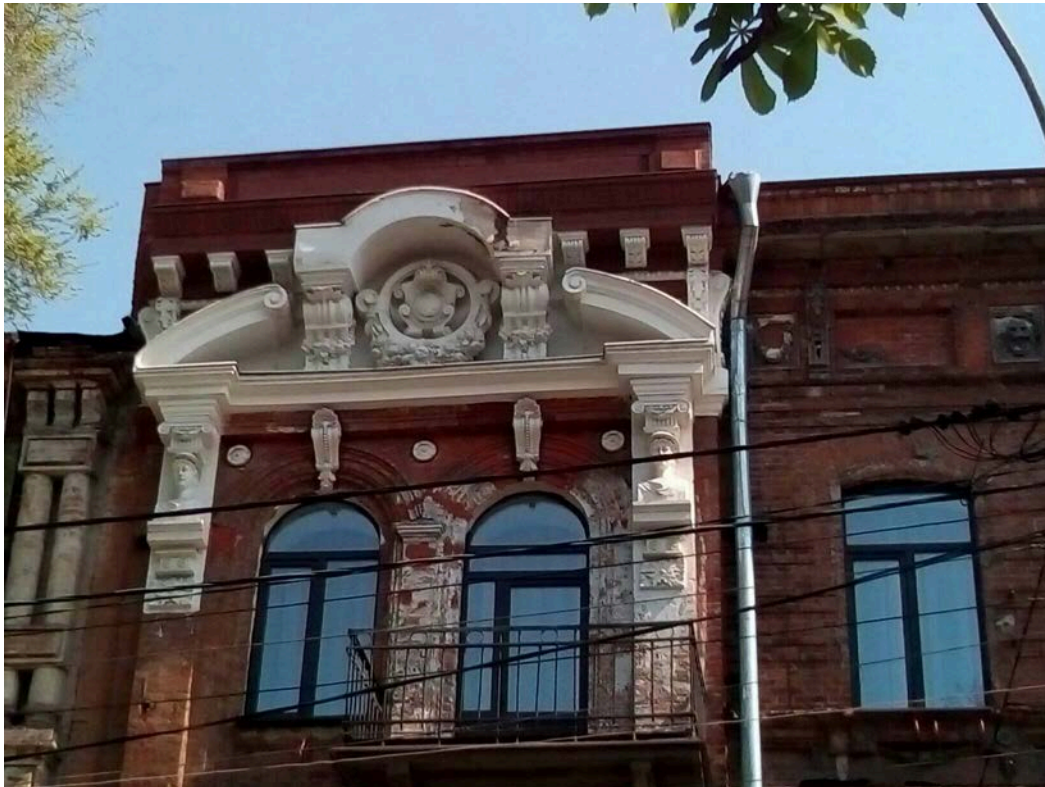
861-867. Катеринославські будиночки на вул. Гоголя

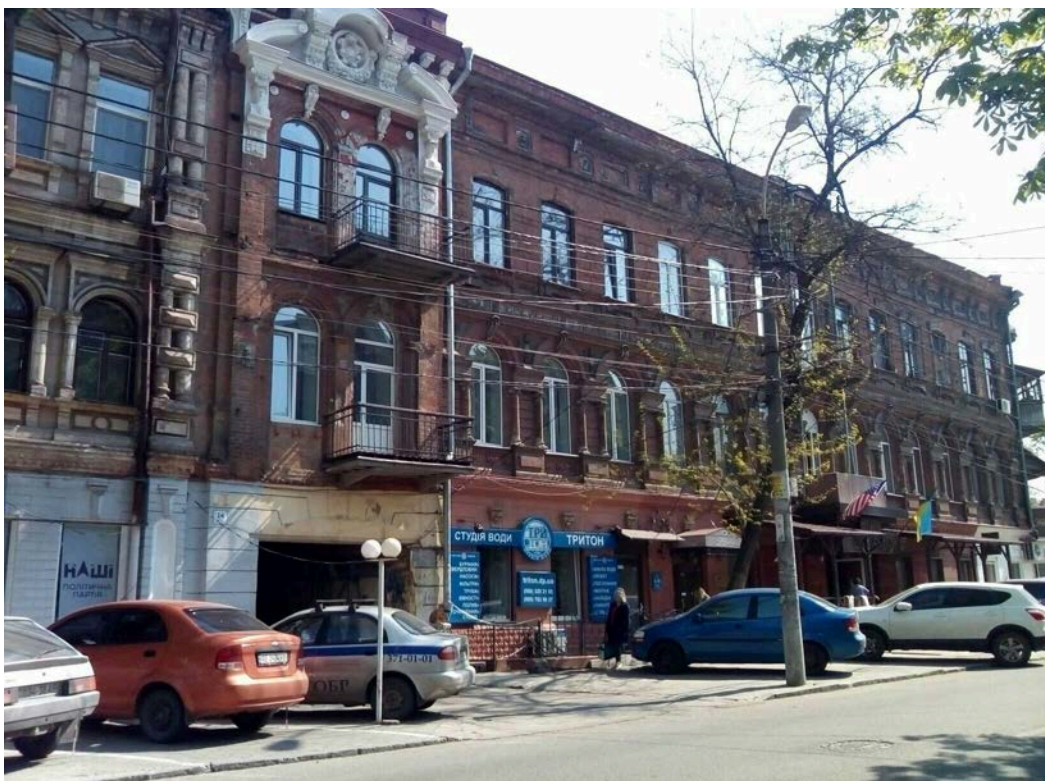
868. Будинок, в якому розташований Художній музей міста Дніпро

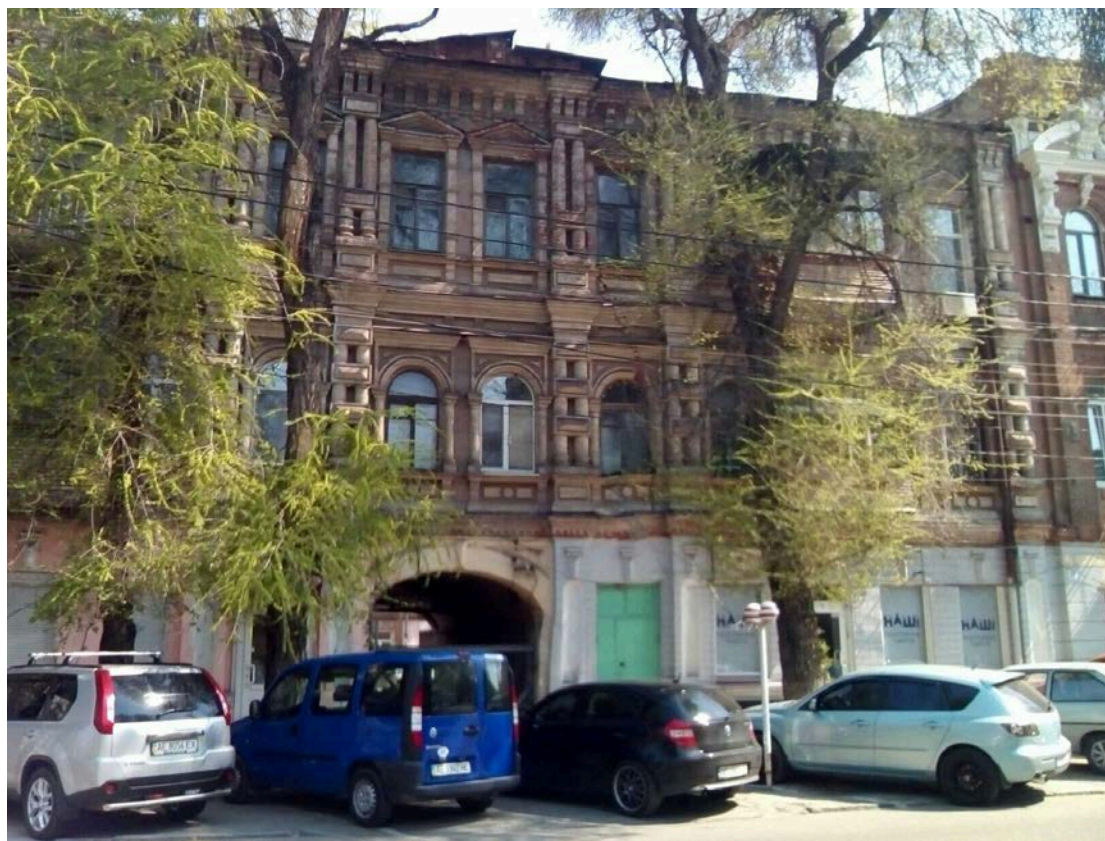
[\[Зміст\]](#)

Глава 8. Архаїчна вулиця Старокозацька

869. Ошатний картуш на фасаді будинку з каріатидами по обидві сторони від нього (вул. Старокозацька)

871

872

873

874

875

876

877

878

879

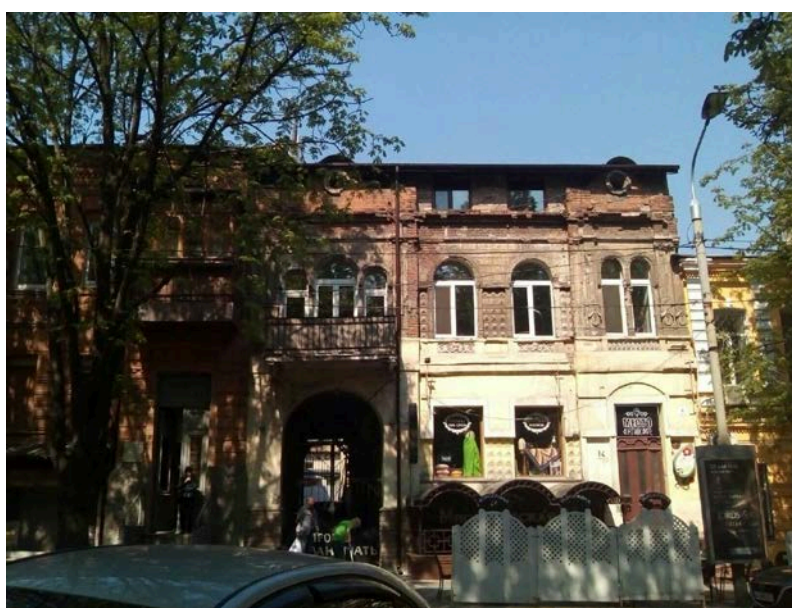
880

881

882

883

884

885

886

870-886. Архаїчні будівлі вул. Старокозацької

[\[Зміст\]](#)

Глава 9. Багато старих катеринославських будиночків збереглося також на вулицях Шевченка, Паторжинського, Чернишевського, О. Гончара

887

888

889

890

891

892

893

894

895

896

897

898

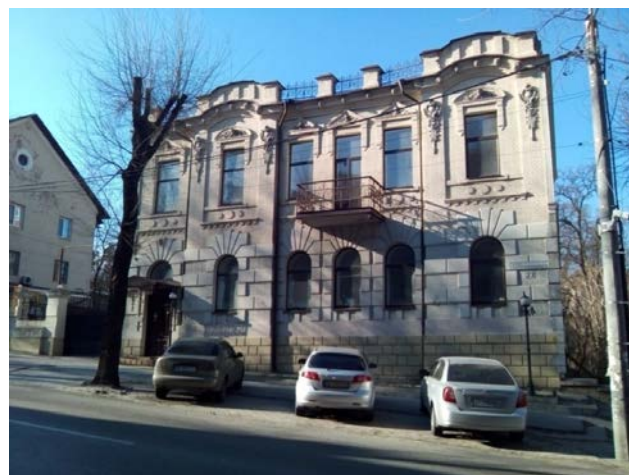
899

900

901

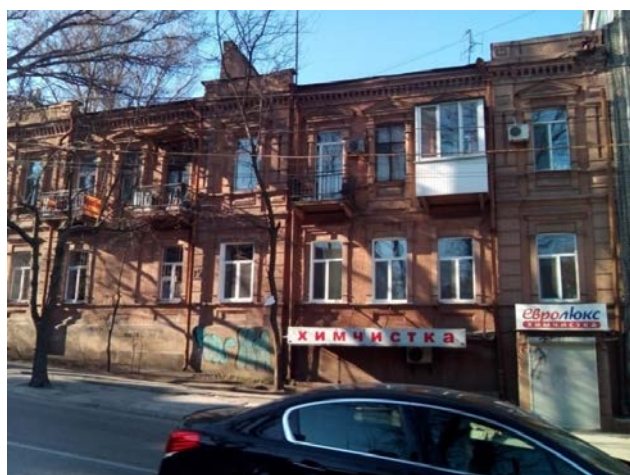
902

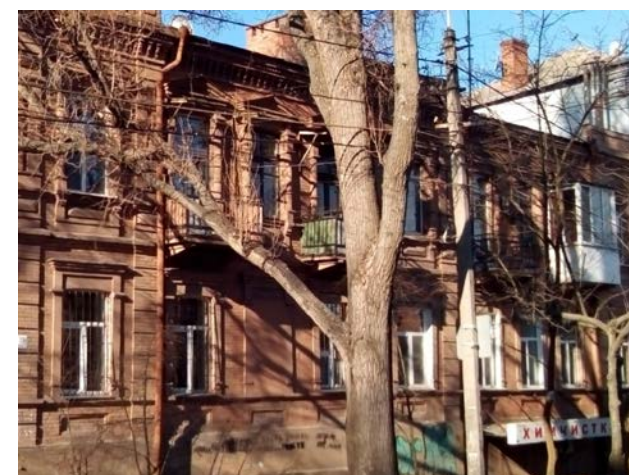
903

904

905

906

907

908

909

910

911

912

913

914

915

916

917

918

919

887-919. Старі катеринославські будиночки на вул. Паторжинського

**Декілька катеринославських атмосферних будиночків
збереглося на вул. Чернишевського**

920

921

922

920-922. Будинки на вул. Чернишевського теж відносяться до катеринославського кам'яного стилю

[\[Зміст\]](#)

Глава 10. Дніпро старовинний у нічному освітленні

923

924

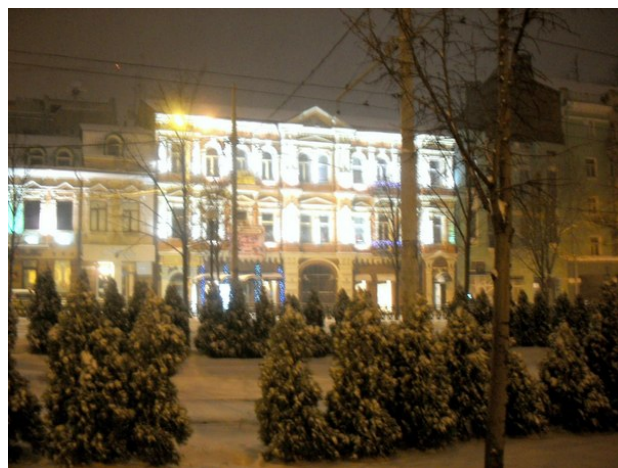
925

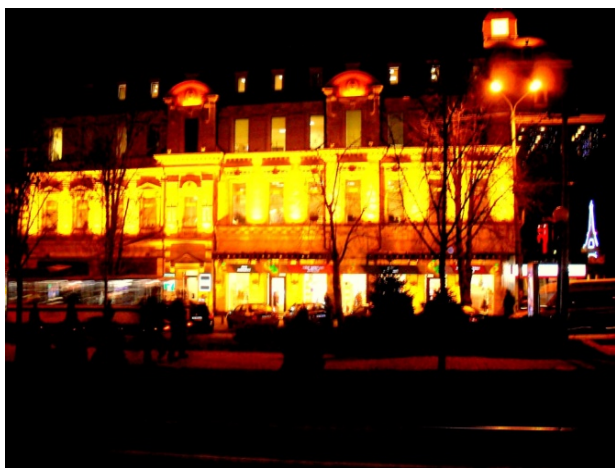
926

927

928

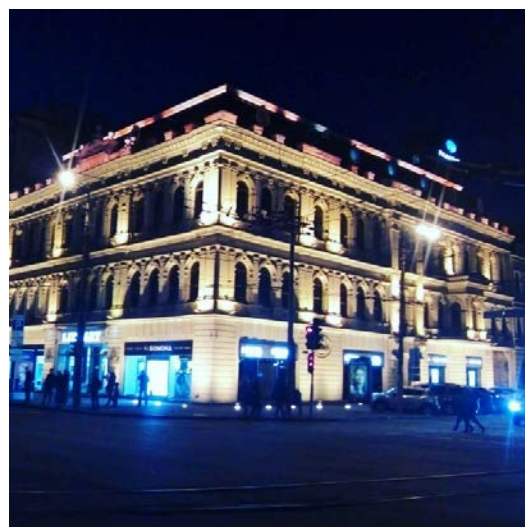
929

930

931

932

933

934

923-934. Нічні катеринославські будиночки

[\[Зміст\]](#)

Глава 11. Дніпро – старовинний та зруйнований

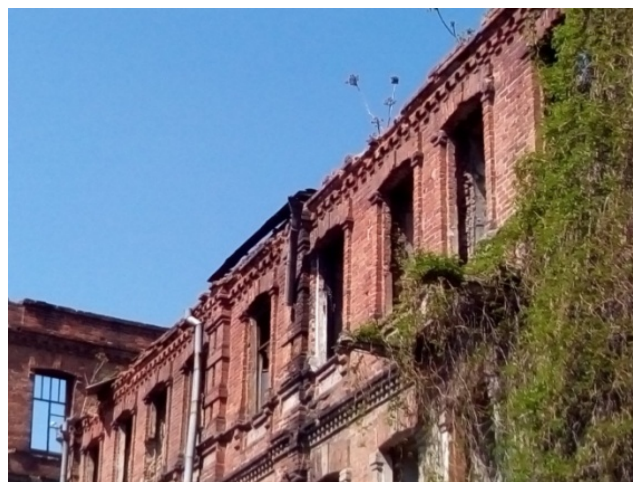
935

936

937

938

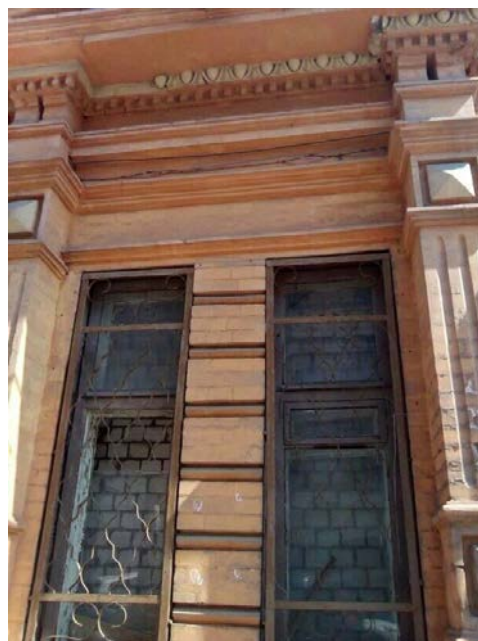
939

940

941

942

943

944

945

946

947

948

935-948. Будівлі Катеринослава, від яких, нажаль, залишилися лише деякі стіни

[\[Зміст\]](#)

Полтавська – Олеся Гончара
Польова – проспект Кирова – проспект О. Поля
Потьомкінська – Ворошилова – Сергія Єфремова
Провіантська – Пастера
Романівська (Скакова) – Свердлова – Володимира Антоновича
Садова – Серова – Фабра
Семінарська – Клари Цеткін – Володимира Мосаківського
Стародворянська – Плеханова – Князя Володимира Великого
Наскрізна (Сквозна) – Щепкіна
Соборна площа – Жовтнева площа – Соборна площа
Сталипінська – Влучна – Чернишевського
Струківський провулок – Урицького – Євгена Коновальця
Тиха – Мечникова
Торгова (Караїмська) – Ширшова – В’ячеслава Липинського
Трамвайна – Боброва
Троїцька – Красна – Троїцька
Троїцька площа – Красна площа – Троїцька площа
Тюремна площа – сквер Леніна – сквер ОДА – Сквер Героїв Майдану
Упорна – Глінки
Управська (Заводська) – Виконкомівська
Успенська площа – площа Дем’яна Бідного – Успенська площа
Фабрична – Столярова
Хрестова – Фрунзе – Василя Чапленка
Чечелівська перша – проспект Калініна – проспект Сергія Нігояна
Широка – Горького – Княгині Ольги

[\[Зміст\]](#)

Список використаної літератури

1. Авчинников А. Г. Друг бедных: Памяти Лешко-Попеля. Екатеринослав : Печатня С. П. Яковлева, 1904. 28 с.
2. Авчинников А. Г. Памяти графа О. Э.Келлера. Екатеринослав : Печатня С. П. Яковлева, [1909]. 56 с.
3. Акинфиев И. Я. Леса: Деревья и кустарники южно-русских степей : Биол. сведения : Пособие для экскурсий с учениками. Екатеринослав : тип. Л. М. Ротенберга, 1903. 59 с. : 5 л. ил.
4. Акинфиев И. Я. О причинах заразительных болезней. Екатеринослав : тип. Губ. правл., 1889. 19 с. : 2 л. цв. ил.
5. Акинфиев И. Я. Растительность Екатеринослава в конце первого столетия его существования: Список сосудистых растений Екатеринослава и его окрестностей. Екатеринослав : Тип. Н. Я. Павловского, 1889. 217 с.
6. «Альбом видовъ Днѣпровскаго Завода и Рудников Южна-Русскаго Днѣпровскаго Металлургическаго общества». [б.г. : б.и.]. 58 с.
7. Белинский В. Г. Полное собрание сочинений : в 13 т. Москва : Изд-во АН СССР, 1956. Т. 12. 291 с.
8. Блаватская Е. П. Из пещер и дебрей Индостана. Москва, 1991. 460 с. : ил.
9. Блаватская Е. П. Ключ к теософии. Ясное изложение. В форме вопросов и ответов этики, науки и философии для изучения которых было основано Теософское общество / пер. с англ. В. С. Зуева. 2-е изд., перераб. Москва : Сфера, 1996. 416 с.
10. Блаватская Е. П. Тайная доктрина. Синтез науки, религии и философии. Москва : СИРИНЬ, 1993. Т. 3. 572 с.
11. Віхи музейної біографії: До 160-річчя заснування Дніпропетровського історичного музею імені Д. І. Яворницького / Автори-упорядники Н. І. Капустіна і В. М. Бекетова. Дніпропетровск : Герда, 2009. 96 с.
12. Геродот. Історії в дев'яти книгах. Київ : Наукова думка, 1993. 576 с. URL: <http://www.vehi.net/istoriya/grecia/gerodot/index.shtml>
13. Деникин А. И. Очерки русской смуты : в 2 т. 2-е изд., с изм. Минск : Харвест, 2017. 2048 с. URL: http://militera.lib.ru/memo/russian/denikin_ai2/index.html
14. Деникин А. И. Путь русского офицера. Москва : Вагриус, 2002. 634 с. : ил.
15. Деникин А. И. Старая армия. Офицеры. Москва : Айрис-Пресс, 2006. 512 с. : ил.
16. Днепропетровск : план города / сост. и подгот. к печати ГНПП «Картография» в 2001 г.; ред. Е. Ю. Король. Переизд. в 2007 г. Киев : Картография : Укргеодезкартография, 2007. 1 к. : цв., 4 доп. карты, текст, ил., справ. информ., указ.
17. Днепропетровску 200 : Ист.-публицист. очерк / Под общ. ред. д-ра ист. наук В. Я. Борщевского. Днепропетровск : Промінь, 1976. 143 с., 16 л. ил.
18. Днепропетровску 200 лет, 1776-1976 : Сборник документов и материалов / Гл. арх. упр. при Совете Министров УССР и др. ; Редколлегия: И. В. Васильев и др. Киев : Наукова думка, 1976. 511 с. : цв. ил.
19. Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. Київ : Логос, 2015. 343 с.
20. Доктор-Подвіжник Иван Васильевич Лешко-Попель. Православное Обозрѣніе 1958 г. Декабрь N. 24 . URL: http://www.rusorthodox.com/books/Doctor_Popel.html
21. Диакон Лев. Історія. Наука : Москва, 1988. URL: <https://www.sedmitza.ru/lib/text/433409/>

22. Екатеринославские епархиальные ведомости. Екатеринослав, 1872–1917. URL: <https://www.pravoslavnoe-duhovenstvo.ru/library/material/7236/>
23. Інститут історії України. Національна академія наук. URL: <http://history.org.ua/uk>
24. К 25-тилетию Екатерининской железной дороги (1884 – 1909). Екатеринослав, 1909.
25. Кавун М. Е. Губернське місто (1776-1880). Дніпропетровськ: віхи історії. Дніпропетровськ : Грані, 2001. С. 49–83.
26. Кавун М. Тайны Благовещенского храма. URL: <https://religions.unian.net/orthodoxy/1618586-dnepr-taynyi-blagoveschenskogo-hrama.html>
27. Копія генерального плану м. Катеринослава 1834 р., виконана катеринославським міським землеміром М. Кутєповим 28 лютого 1862 р. (Российский государственный исторический архив). Ф. 1293. Оп. 166, Д. 8, л. 1. URL: <https://rgia.su/>
28. Корж Н. Л. Устное повествование бывшего запорожца, жителя Екатеринославской губернии и уезда, селение Михайловки Никиты Леонтьевича Коржа. Одесса, 1842. URL: https://nibu.kyiv.ua/elfond/korz_h_ustnoe_povestvovanie/korz_h_ustnoe_povestvovanie.pdf
29. Кочергін І. О. Олександр Поль. Геній міста на Дніпрі. Дніпро: Герда, 2018. 112 с. : іл.
30. Манжура І. Трьомсин Богатир. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Manzhura_Ivan/Tromsyn_Bohatyr/
31. Маніфест «Про знищення Запорізької Січі та зарахування оної до Новоросійської губернії» 1775. Юридична енциклопедія : в 6 т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко. Т. 3: К – М. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. 792 с. URL: https://leksika.com.ua/1482111/legal/manifest_pro_znischennya_zaporizkoyi_sichi_ta_zarahuvannya_onoyi_do_novorosiyskoyi_guberniyi_1775
32. Маркова О. Є., Хведченя С. Б. Катеринославська губернія. Енциклопедія історії України : в 10 т. Київ : Наук. думка, 2007. Т. 4. 528 с.
33. Національна гірнича академія України. Професори. Дніпропетровськ : НГА України, 1999. 118 с.
34. Орлова Г., Орлов О. Перший начальник Катерининської залізниці (з біографії О. А. Верховцева та його нащадків). Витоки: Альманах Дніпровського генеалогічного товариства. Дніпропетровськ, 2012. Вип. 1. С. 123.
35. Паустовский К. Г. Повесть о жизни : в 2 т. Москва : Современ. писатель, 1993. Т. 1. 639 с., ил.
36. Повесть временных лет : произведения древнерусской литературы / в переводах Д. С. Лихачева. Санкт-Петербург : Азбука ; Азбука-Аттикус, 2020. 379 с.
37. Повне видання творів Тараса Шевченка. Т. 6: Повісті. Chicago : Видавництво Миколи Денисюка, 1959. С. 143–228. URL: <http://sites.utoronto.ca/elul/Shevchenko/Prose/Naimychka1.html>
38. Пушкин А. С. Полное собрание сочинений : в 10 т. / под ред. Б. В. Томашевского. Т. 10: Письма. Москва : Наука, 1965. 913 с.
39. Пшінько Олександр Миколайович. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Пшінько_Олександр_Миколайович
40. Рідкісні та цінні видання («Проект «Залізнична україніка»). URL: <http://ecat.diit.edu.ua/zu/index.html>
41. Указ императриці Катерини II від 1784 г 22 января 1784 г. (Российский государственный исторический архив). URL: <https://rgia.su/>

42. Фадеев А. М. Воспоминания Андрея Михайловича Фадеева. 1790-1867 гг. : в 2 ч. Одесса : Тип. Южно-рус. о-ва печ. дела, 1897. 231, 256 с. : 1 л. портр. URL: <http://elibr.shpl.ru/ru/nodes/22093-fadeev-a-m-vozpominaniya-andreya-mihaylovicha-fadeeva-v-2-h-ch-odessa-1897>
43. Феодосій еп. Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії. Церкви та приходи минулого XVIII ст. Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига», 2000. 1080 с.
44. Цимлякова Т. М. Пам'ятники Катеринослава часів громадянської війни (1917-1920 рр.). Гуманітарний журнал. 2003. № 1(17). С. 94–96.
45. Чабан М. Птахи з гнізда Придніпров'я : книга нарисів. Дніпропетровськ : ВАТ «Дніпрокнига», 2005. 479 с. : фото: іл.
46. Чоп В. М. Газети махновського руху. URL: <http://old.istznu.org/page/issues/17/17/chop.pdf>
47. Шатров М. Город на трех холмах: книга о старом Екатеринославе. 2-е изд., испр. и доп. Днепропетровск : Промінь, 1969. 416 с.
48. Шатров М. А. Страницы каменной книги: 60 памятных мест Днепропетровска. Днепропетровск : Промінь, 1969. 238 с. : ил.
49. Шкуро А. Г. Записки белого партизана. Москва : Вече, 2016. 303 с. : ил., портр. URL: http://militera.lib.ru/memo/russian/shkuro_ag/index.html
50. Яворницький Д. И. Вольности запорожских козаков : Ист.-топогр. очерк. Санкт-Петербург : тип. И. Н. Скороходова, 1890. 385 с., 3 л. карт., план.
51. Яворницький Д. І. Дніпровские пороги : Геогр.-ист. очерк. Днепропетровск : Промінь, 1989. 140 с. : ил.
52. Яворницький Д. І. Дніпрові пороги : альб. фотогр. з геогр.-іст. нарисом. Харків: Держ. вид-во України, 1928. 76 с.
53. Яворницький Д. І. До історії Степової України: в 20 т. Запоріжжя: ТАНДЕМ-У, 2006. Т. 8. 440 с.
54. Яворницький Д. И. История города Екатеринослава. 2 изд., доп. Дніпропетровськ : Січ, 1996. 215 с. : ил.
55. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків: в 3 т. Київ : Наукова думка, 1990. Т. 1. 596 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Yavornytskyi/Istoria_zaporizkykh_kozakiv_Tom1/
56. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків: в 3-х т. Київ : Наукова думка, 1990. Т. 2. 566 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0004444>
57. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків: в 3 т. Київ : Наукова думка, 1993. Т. 3. 586 с.
58. Яворницький Д. И. Каменные бабы. Исторический вестник. Т. XI. Санкт-Петербург, 1890.

[[Зміст](#)]

Популярне видання

Історія старого Катеринослава та губернії у світлинах

Упорядниця А. Р. Адамян
За загальною редакцією Т. О. Колесникової
Комп'ютерне верстання – М. О. Щербина

Електронне видання

Видавець:
Дніпровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна
49010, Україна, м. Дніпро, вул. Лазаряна, 2
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1315 від 31.03.2003
<http://diit.edu.ua/>

© А. Р. Адамян, 2021.
© Науково-технічна бібліотека, 2021.
© Дніпровський національний університет
залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна, 2021.